

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**Erich
Fromm**

**Freud Düşüncesinin
Büyüklüğü
ve Sınırları**

Bütün eserleri: 3

Aritan

ERICH FROMM

FREUD

DÜŞÜNCEİNİN

BÜYÜKLÜĞÜ ve

SINIRLARI

Çeviren:
AYDIN ARITAN

ARITAN YAYINEVİ

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi

A Blok Kat:6 No:6 (4NA6)

Topkapı - İstanbul

Tel: 0 (212) 576 87 41 Faks: 0 (212) 576 87 06
Ücretsiz PDF Kırıp Arşivi <https://kırpay.org>

Kitabın Özgün Adı : *Greatness and Limitations
of Freud's Thought*
© : *Erich Fromm Estate*

Tüm Türkiye Hakları : *1997 ARITAN*

*Bu kitabın Türkçe yayın hakları Liepman AG Zürih
tarafından Arıtan Yayınevi'ne verilmiştir.*

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin
30 Ağustos 1982 tarihinde yayınlanan 2120 no'lu
sayısında, Bakanlığın 17.8.1982'de aldığı 06888 sayılı
karar uyarınca, *yardımcı ders kitabı* olarak tavsiyesi
uygun görülmüştür.

Dizgi ve Ofset Hazırlığı : *Arıtan Yayınevi*
Baskı : *Temmuz 1997, İstanbul*
Söğüt Ofset
Kapak Tasarımı : *Arıtan Yayınevi*

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	3
Çevirenin Önsözü.....	5
Giriş.....	11
I BİLİMSEL BİLGİNİN SINIRLILIĞI.....	15
1. Her yeni teori hatalı olmak zorundadır.....	17
2. Freud'un hatalarının kökenleri.....	25
3. Bilimsel "gerçek" sorunu.....	37
4. Freud'un bilimsel yöntemi.....	47
II FREUD'UN BULUŞLARININ BÜYÜKLÜĞÜ VE SINIRLARI	59
1. Bilinçdışı	61
2. Odişus kompleksi.....	69
3. Yansıtma.....	89
4. Narsizm.....	99
5. Karakter.....	119
6. Çocukluk döneminin önemi.....	135
III FREUD'UN RÜYA YORUMU TEORİSİ.....	145

1. Rüya yorumu buluşunun büyüklü- ğü ve sınırları.....	147
2. Rüya yorumunda çağrışımların rolü.....	153
3. Freud'un kendi rüya yorumunun sınırları.....	163
4. Rüyaların sembolik dili.....	179
5. Uykunun ve rüya görmenin işlevi...	191
 IV FREUD'UN İÇGÜDÜ TEORİSİ VE BU- NUN ELEŞTİRİSİ.....	203
1. İçgüdü teorisinin gelişimi.....	205
2. İçgüdü teorisi varsayımlarının in- elenmesi.....	211
3. Freud'un içgüdü teorisinin eleşti- risi.....	239
 V PSİKANALİZ DEĞİŞTİRİCİSİ BİR TEORİ OLMAKTAN ÇIKIP, NEDEN UYUM ARA- YAN BİR TEORİ HALİNE DÖNÜŞTÜ?..	255
Kaynaklar.....	267
Küçük Sözlük.....	277

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

18 Mart 1980 günü Locarno'da vefat eden Erich Fromm, Freud psikanalizini geliştiren ve değerlendiren çok önemli bir kaç düşünür arasında yer alır. Psikanalizi bireycilik soyutlamasından kurtarıp, ona sosyal bir boyut da kazandırmayı başaran Fromm, savunduğu insancıl ve sevgiye dayalı bir toplum düzeni ile birçok ülkede tanınıp, sevilmiştir.

Kapitalist (ve sosyalist) ekonomik düzenlerin ve onlara dayalı dünya görüşlerinin insanları nasıl bunalıtıp, mutsuz kıldığını gören Fromm, bunu kendi kişiliğinde de yaşamıştır. Tüketmenin ve daha çok şeylere sahip olmanın insanları hiç bir zaman doyuramaması, onu büyük hümanist düşünür ve dinlerde ortak olan bir dünya görüşüne vardırmıştır.

"Eğer sahip olmak, maddesel açıdan zenginleşmek mutlu kılsaydı, bütün Batı toplumlarının buna ulaşmış olmaları gerekirdi. Ama kazanmak, sahip olmak ve daha fazla tüketmek, gerçekte kendisine ve çevresine yabancılaşmış insanların korkularını ve bunalımlarını gizlemekte kullandıkları bir araçtır. Sistemin (makinanın) işleyebilmesi için silik, kişiksiz ve uyumlu "klişe" tipler gereklidir. Toplumsal yapı, bu ihtiyacını giderebilecek tipte insanlar üretir. Sonra da, onların bu

kendilerine yabancılaşmış, korkak ve bunalıtlı ruh hallerini yalancı bir tatmine yöneltir. Çok tüketmek ve tüketilen malların marka değişiklikleri ile kişilikleri farklılaştırmak, aldatıcı bir doyum ve mutluluk görüntüsü verir. Ama içten içe, herkes mutsuz, korkak ve acı içindedir.

Gerçeği görmek ve mutluluğu yaşamak ancak, sömürünün bulunmadığı ve bunu gizlemek ya da haklı göstermek için bir takım ideolojilerin geliştirilmediği, böylelikle de insanın aklını ve sevgisini tam olarak kullanabildiği bir toplum biçimi içinde olabilir" diyen Fromm, yerinde eleştirileri ve insan doğasına, özelemlerine uygun çözümleri ile çok popüler olmuş ve sevilmiştir.

Ölümünden önce yazdığı son kitabı olan "Greatness and Limitations of Freud's Thought" (Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları)'nda Fromm, Batı dünyasını çok etkileyen ve kendi düşünsel temellerini üzerine oturttuğu Freud düşüncesi ile bir hesaplaşmaya girişir. Eleştiri sanatının zarif ile bir örneğini verir ve Freud'u üstün yanlarıyla ele aldıktan sonra, onun nerelerde yanıldığını ve neden yanılmak zorunda olduğunu açıklar.

Fromm'a göre Freud'un insanlığa yaptığı en büyük hizmet, bastırma ve bilinçdışı olgularını bulması olmuştur. Böylelikle ilk kez, insanın kendi bilgi ve bilinci dışındaki bazı güdülerin etkisi altında kalabileceği gerçeği

ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakınca, insanların söyledikleri ve inandıkları ile onların davranışlarını belirleyen gerçek nedenlerin birbirlerinden çok farklı olabilecekleri anlaşıyordu.

Ama Freud çağının, toplumunun ve kendi sınıfının düşünce alışkanlıkları ile değer yargılarını aşamamıştı. O dönemlerde yaygın kabul gören burjuva materyalizminin etkisinde kalmasının yanı sıra, dünyaya otoriter-ataerkil bir gözle bakan Freud için, bazı şeyler "düşünülemez" olarak kalmıştı. Ayrıca kendi sınıfı ve toplumu içinde yaptığı gözlemlerini, yani bu özel durumu, bütün insanlar ve toplum biçimleri için geçerli saymak yanlışına düşmesi de, Freud'un o büyük buluşlarının anlamını daraltıp, kısıtlamıştır.

Bu konudaki görüşlerini, daha sonra yaptığı bir konuşmasında, şöylesine genişleterek anlatan Fromm'un yaklaşımı çok ilginçtir:

"Düşünülemez olan; bir toplum yapısı içinde bulunan insanların iç ya da dış dünyalarında yaşayamadıkları ve deneyleyemedikleri şeylerin toplamıdır. Onlar için yalnızca kendi gerçekleri vardır. Ve yalnızca bunlar geçerlidir. Ama o toplum ve insanlar için düşünülemez olan bir çok gerçekler, onların dışında da vardır ve olacaktır.

Söylenemez olan; bazı kişilerce düşünülebilen, ama yaygın olarak kabul görmediği

ve toplumsal bilince tam olarak yansımadığı için, o toplumun dilinde bu gerçekleri ifade edecek sözcük olmaması durumudur. Bu nedenle, böylesi gerçekler ancak bazı öncü düşünürlerin yazılarında ifade edilmeye çalışılırlar.

Açıklanamaz olan; düşünülebilen, söylenebilmesi için dilde yeterli sözcük de bulunan, ama o toplumsal yapı içinde, "yasak", yani "tabu" oldukları için açıklanamayan bazı gerçekleri dile getirir."

Biraz da çeviri üzerine. Asıl adı "Greatness and Limitations of Freud's Thought" olan kitabı dilimize, Almanca'sından "Sigmund Freuds Psychanalyse-Grösse und Grenzen" çevirdim. Oldukça karışık ve güç anlaşılan metne açıklık kazandırabilmek için, dipnotlarla kısa açıklamalar getirildi. Ayrıca psikoloji konusunda fazla bilgisi olmayanlar için kitabın sonuna eklenen "Küçük Sözlük", temel kavramların anlamlarını veriyor.

Her ne kadar kimi okurlarımız, bu kadar fazla açıklamayı çok bularak, eleştiri getirmişlerse de, biz hedef olarak "ortalama bir lise öğrencisinin" konuları anlayabilmesini temel aldığımız için, sanırız onlar da şimdi konuya biraz daha hoşgörölü bakarlar.

Amaç kolay anlaşılabilirlik ve güzel Türkçe idi. Anlaşılan ve akıcı bir Türkçe'yi yakalamak arzusu beni, yer yer serbest çeviri yap-

maya yöneltti. Diller arasındaki yapı, anlatım ve hatta mantık farklılıkları, metne tam bağılı kalarak çeviri yapmayı imkânsız kılıyor. Böyle bir çeviri hem anlamca eksik, hem de sevimsiz olacaktı.

Dileriz bütün bu gayretlerimiz başarılı olur ve beğenilir.

Aydın Arıtan

İstanbul, Temmuz 1997

G İ R İ Ő

Freud'un psikanaliz konusunda geliştirdiği görüşlerin tümünün bilincine varabilmek için, onun düşüncesini oluşturan ilkeleri anlamakla işe başlamalıyız. Ve bu ilkeler en güzel biçimiyle Kutsal Kitap'ta dile gelmiştir: "Gerçek sizi kurtaracaktır" (Yuhanna, 8: 32). Gerçeğin insanları kurtarıp,  zg r kılacağı düşüncesi, büyük yaşam ustalarının ve düşünürlerinin de ileri sürdükleri eski, hem de en köklü görüşlerden biridir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinde olduğu kadar, Sokrat, Spinoza, Hegel ve Marx'ta da aynı inancın izlerini bulmak mümkündür. Ama bu düşünceyi en açık ve ilerici biçimde işleyen, Buddha olmuştur.

Buddhist felsefeye göre, insanın acıdan kurtulabilmesinin tek yolu, kendini nefret ve ihtarstan, bir de yanılığan (bilgisizlikten) kurtarmasında gizlidir. Buddhizm'in karşı olduğu, dünyadaki zevk ve eğlence değil, onların çoğu kez kaynağı olan ihtar ve aşırı istektir. İhtarlı insan  zg r ve mutlu olamaz. O, ona hükmeden şeylerin kölesidir ancak. Yanılığan, yani bilgisizlikten kurtulmak, özgürlüğe ulaştırır ve ihtarın yarattığı acıların yok edilmesini sağlar. Tam gelişmiş bir insana en uygun yaşam ya da Spinoza'nın deyişi

ile "insan doğasına en yakın gelecek yaşam" düşlerden arınmış ve yanılgıya (bilgisizliğe) yer vermeyen bir yaşam olacaktır. Gerçek kavramı ve düşlerden ayrılmak zorunluluğu, Tanrı fikri ile kısıtlandığı için, Hristiyan ve Yahudi dinlerinde böylesine köklü bir biçimde yer almaz. Gelişimleri boyunca egemen güçlerle bir uzlaşmaya girmek zorunda kalan bu dinlerin, gerçekleri dile getirmeleri artık mümkün değildir. Bu arada ortaya çıkan devrimci mezhepler ise, Hristiyan düşüncesi ile Hristiyanlık uygulaması arasındaki çelişkiyi çözümlemeye uğraştıklarından, gerçeği araştırmak tek amaçları olmuştu, onun için de, özgürlük kavramına daha yakın bulunmaktaydılar.

Spinoza'nın öğretileri bir çok açıdan Buddha'ninkilere benzer. Akılcı olmayan iç-güdülerle (pasif etkenler) sürüklenen insan, kendisi ve dünya hakkında yeterli bilgiye sahip olamaz. Yani, yanılgılar içinde yaşar. Akıllarına uyarak yaşayan insanlar ise, kendilerini duyuların (ve algıların) aldatmacalarına kapılmaktan koruyabilirler. Onlar akıl ve cesaret gibi iki aktif etkeni davranışlarına kılavuz etmişlerdir. Marx da "gerçeği, kurtuluşun tek yolu olarak görme" geleneğini sürdürür. Nitekim onun çalışmalarının ilk hedefi, iyi bir toplum düzeninin nasıl olması gerektiğini göstermek değil, insanların iyi bir düzen kurmalarını engelleyen yanılgılarını eleştirmektir.

Bu konuda şöyle diyordu: "Kendini yanılgılara yönelten koşulları değıştirebilmesi için, insanın önce, bu koşulları doğuran yanlışlıkları yok etmesi gerekir" (K. Marx, 1971, S. 208).

Freud da böyle bir tanımlama yapabilirdi. Marx'inkine benzer bir cümle, psikanaliz teorisini kullanarak tedavi yapan bir bilim dalı için çok uygun bir slogan olurdu. Gerçek kavramını epeyce genişleten Freud'un en özgün yanı, gerçeğin bilinçli zihinle düşünölen ya da inanılan şey değil de, asıl düşünmek istemediğimiz için bastırılan olgular olduğunu ortaya koymasıdır.

Onun buluşlarının büyükülüğü, gerçek sanılanların ötesindeki gizli ve üzeri örtölmüş olarak duran asıl gerçeğe nasıl varılacağıının yöntemini göstermesinden kaynaklanır. Bu yöntemi de ancak o bulabilirdi: Çünkü bastırma olayını, bunun etkilerini ve onlara bağılı olarak ortaya çıkan aklîleştirme sürecini keşfeden yine Freud olmuştur. Bir insanı iyi etmenin yolu, onun ruhsal yapısını anlayıp, bastırma olayını yok etmekten geçer. Bunu deneysel çalışmalarıyla kanıtlayan Freud, gerçeğin iyileştirip kurtaracak tek yol olduğı ilkesini çalışmalarında (yani, pratikte de) uygulamıştır.

Her ne kadar uygulamada bazı bozulmalara uğramış ve yeni yanılgılara yol açmışsa

da, bu ilke, onun insanlık tarihine yaptığı en önemli katkıdır bence.

Bu kitapta sizlere Freud'un buluşlarından en önemlilerini, ayrıntılı bir biçimde sunmak istiyorum. Aynı zamanda Freud'un tipik burjuva düşüncesinin sınırlarını aşamayışının, onun buluşlarını nerede ve nasıl kısıtladığını, hatta anlamını örttüğünü de göstermeye çalışacağım. Freud'u eleştirmem kendi bütünlüğü içinde olacağından, gelecek bölümlerde daha önceki düşüncelerimden ve kitaplarımdan alıntılar yapmaktan da kaçınmayacağım.

I

Bilimsel

Bilginin Sınırlılığı

1. HER YENİ TEORİ HATALI OLMAK ZORUNDADIR

Freud'un teorik sistemini veya başka bir yaratıcı düşünürün sistemini anlayabilmenin tek yolu, onların kurulup, bizlere aktarıldıklarında bazı zorunlu yanlışları da birlikte taşıdıklarını görmekten geçer. Bu yanlışlar ve eksiklikler bir deha yetersizliğinden, yaratıcılık noksanlığından ya da yazarın kendini eleştirmesinden doğmaz. Bunun nedeni, temelde yer alan ve kaçınılmaz olan bir çelişkidir. Yazar bir yandan daha önceleri hiç düşünülmemiş veya söylenmemiş bazı şeyleri açıklamak istemektedir. Ama öte yandan da "yeni" bir şeyden söz edince, onu yaratıcı düşünceye ters olarak kısıtlayıcı bir sınıflama içine sokarız. Yaratıcı düşünce her zaman için eleştirel bir özellik taşır. Çünkü bazı düşleri ve yanılgıları ortadan kaldırıp, gerçeğin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. İnsanın bilinç alanının genişlemesine ve insan aklının gücünün artmasına da yol açar. Eleştirel ve bu nedenle de yaratıcı olan düşüncelerin, yanılgılar içindeki düşüncenin olumsuzluğuna karşı, özgürleştirici bir işlevi vardır.

Öte yandan düşünür, kendi teorisini çağının ruhuna uygun bir biçimde dile getirmek

zorundadır. Değişik toplumların "sağlıklı insan aklı" anlayışları birbirlerinden farklıdır. Ayrıca düşünce biçimleri ve mantık sistemleri de birbirlerine hiç benzemez. Her toplumda yalnızca belirli ideal, kavram ve deneylere izin veren, kendine özgü bir "toplumsal süzgeç" bulunur. Bilince çıkması gereken yeni düşünce ve kavramlar, ancak bu "toplumsal süzgeç"in toplum yapısıyla birlikte değişmesinden sonra kendilerini gösterebilirler. Belirli bir toplumun sosyal süzgecinden geçemeyen düşünceler "düşünülemeyen" ve bunun sonucu olarak da "söylenemeyen" düşünceler olarak kalırlar.

Ortalama bir insan için, kendi toplumunun düşünce modelleri son derece mantıklıdır. Başka toplumların farklı düşünce modelleri ona mantıksız ve de saçma gelir. Ama yalnızca mantık değil, belirli düşünce modelleri ve içerikleri de "sosyal süzgeç", yani o toplumun yaşam pratiğince belirlenir. Örneğin alışılmış bir anlayışa göre, insanlar arasındaki sömürü "normal" ve önlenemez bir olgudur. Ama kadının ve erkeğin bireysel ya da grup içinde kendi el emeklerini kullanarak yaşadıkları neolitik (*) bir toplumda böyle

(*) Neolitik: Cilalı taş devri. Taş devrinin, Eskitaş (Paleolitik) ve Ortataş (Mezolitik) dönemlerini izleyen son dönemi. Bu dönemde insanlar ilk olarak ziraat ve hayvancılığı öğrenmişler ve insanlık tarihinin ilk üretimi yapılmıştır. Neolitik dönem, çağımızın ekonomik ve sosyal düzenlerinin ilk örneği sayılır. (Çev.) Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bir şey "düşünülemezdi" bile. Toplumun kuruluş ve işleyişi açısından insanların başka insanlar tarafından sömürülmeleri olayı, "delice" bir düşünce olurdu. Çünkü toplumsal üretimde bir artık değer oluşmadığı için, başkalarını kendi hesabına çalıştırmanın hiç bir anlamı olmayacaktı. (Bu tür bir toplumda bir kimse diğerini kendisi için çalışmaya zorlayacak olsa, bu olay üretimin artmasına yol açmaz. Ancak "işverenin" işsizlik ve sıkıntı içinde kalması sonucunu doğururdu.) Bir başka örnek, modern anlamda mülkiyet kavramını tanımayan toplumlardır. Böylesi toplumlarda "fonksiyonel mülkiyet" vardır. İhtiyacı olduğu için bir üretim aracını kullanan ve o kullanım süresi içinde o araca sahip olan kimse, başkalarının ihtiyaçları karşısında aracı onlara vermeye, yani paylaşmaya hazırdır.

Düşünülemeyen şey, aynı zamanda söylenemeyendir. Çünkü dilde onun karşılığı olan bir sözcük yoktur. Bazı dillerde "sahip olmak" sözcüğü bulunmaz ve mülkiyet kavramını başka biçimlerde açıklamak gerekir. Buna bir örnek, özel mülkiyeti değil de, fonksiyonel mülkiyeti anlatan "o bana" sözüdür. (Buradaki özel "private" sözü, Lâtince'deki "privare" anlamındadır. Yani bu sözle, sahibi dışında herkesin mahrum olduğu kullanılan mal belirtilir.) Bir çok dilin başlangıcında "sahip olmak" sözcüğü yoktur. Ama gelişimleri

süresince, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla bu sözcük de geliştirilip, dillere girmiştir. (E. Benveniste 1966, ile karşılaştırınız.)

Örnekleri arttırmak mümkün. Avrupa'da 10. ve 11. yüzyıllarda Tanrı kavramına bağlı olmayan bir dünya görüşü düşünülemezdi. Bu yüzden "Ateizm" (*) gibi bir sözcüğün var olması da mümkün değildi. Dil, toplum yapısına uymayan bazı deneylerin, toplumsal olarak bastırılmasının bir sonucudur. Farklı diller, bastırılmış değişik deneylerin başka başka oluşları ve açıklanamayışları ile birbirlerinden ayrılırlar. (Burada dildeki ince ve karmaşık duyguları tek anlatma imkânını sunan sanatı ve şiiri konu dışı bırakıyorum.)

Bu açıklamalar, yaratıcı düşünürün, ancak kendi kültürünün izin verdiği tasarımlar, düşünce modelleri ve mantık içinde kalıp, düşünebileceğini gösteriyor bizlere. Yani, düşünür kendi yaratıcı, yeni ve özgür kılıcı fikirlerini anlatıp, açıklayacak yeterli ve gerekli sözcükleri bulmaktan yoksundur. Çözülmesi mümkün olmayan bir sorunu, çözümlemeye çabalar: Kendi dilinde yer almayan sözcüklerle kendi düşünce ve kavramlarını ifade etmeye çalışır. (Bu yaratıcı düşünce toplum tarafından kabul edilirse, bir süre sonra belki de bu sözcükler o dile girmiş olurlar. Ama işin zor olan yanı, bilinmeyişi

(*) Ateizm: Tanrı tanımazlık, Tanrıya ve varlığına inanmama, onu yok sayma. (Çev.)

zorlayan düşünürün, başlangıçta verdiği uğraşıdır.) Bu çabanın sonucunda ortaya çıkan yeni düşünce, gerçekten yeni öğeler ile geleneksel düşünce kalıplarının bir karışımıdır. Yeni teoriyi ortaya koyan düşünür ise, bu çelişkinin farkında değildir. İçinde bulunduğu kültürün düşünce kalıpları, kendisi için tartışılmaz derecede gerçektir. Bu nedenle de, kendi düşüncesindeki gerçek yaratıcı bölümler ile geleneksel düşüncenin bir tekrarı olan varsayımlar arasındaki ayrımı göremez.

Tarihsel süreç içinde, toplumsal değişiklikler toplumun düşünce kalıplarına yansıdığı zaman, yaratıcı düşünürün düşüncelerinin ne ölçüde yeni, ne ölçüde de geleneksel düşüncenin tekrarlanması olduğu açıkça ortaya çıkar. Başka bir düşünsel çevrede yaşayan izleyicilerine düşen görev de "ustanın" görüşlerindeki "yeni" bölümleri diğerlerinden ayırarak, bunları yorumlamaktır. Onlar yeni ile eski arasındaki farkları inceleyebilirler. En büyük avantajları da "ustanın" yaptığı gibi, toplumsal düşünüşle kendi sistemleri arasındaki uzlaştırılmaz çelişkileri gidermek için bir sürü cambazlık yapmalarının gerekmeysisidir.

Bir yazarın, herhangi bir düşüncedeki yeni ve önemli olan öğeleri, eski olanlardan ayırmak yönündeki çabası bile, bu yorumu etkileyen belirli tarihsel bir dönemin ürünüdür. Bu yaratıcı yorumda da gerçekten yeni ve geçerli öğelerin yanı sıra, rastlantısal ve

zamanın getirdikleri yine yanyana, birbirine karışmış olarak bulunacaklardır. Nasıl ki eleştirilen kaynak düşünce, tümüyle yanlış sayılamazsa, bu yeni eleştirel çalışma da tam doğru olmak iddiasında değildir. Yapılan yenileştirme, eski düşünceyi, bağlı olduğu geleneksel düşüncenin yanlışlarından kurtardığı oranda değerlidir.

Eski teorileri eleştirel bir gözle yeniden incelemek, bizi gerçeğe daha çok yaklaştırır. Ama toplumsal çelişkiler ve zorlamalar, ideolojik aldatmacılığı ön plana çıkardıkça; toplumsal yaşantıdaki düzensizlik ve akıldışılık insanların garip tutkulara kapılıp, akıllarını kullanmalarını engelledikçe, gerçeğe daha fazla yaklaşmak ve de ulaşmak mümkün olmaz.

İnsanlara, sömürünün bulunmadığı, bu nedenle de bunu gizlemek ya da haklı göstermek için akıldışı bir takım ideolojilerin geliştirilmediği bir toplum biçimi gereklidir. İnsan ancak, temel çelişkilerini çözmüş, toplumsal gerçeğin hiç saptırılmadan tanınabildiği bir toplumda aklını tam olarak kullanabilir ve gerçeği çarpıtılmadan algılayabilir. Başka bir deyişle, ancak ondan sonra gerçeği "söyleyebilir". Yani gerçek kavramı, tarihe bağlı ve görecelidir (izâfi). "Gerçek", bir toplumda akılcılığın egemen oluşu ve çelişkilerin ortadan kaldırılma oranına bağlı olarak ve o netlikte belirlir.

Ve insan gerçeğı ancak, toplumsal yaşantısını insanca düzenlediğı ve korkusuz (bunun sonucunda da ihtirassız, olarak kurabildiğı zaman tanıyacaktır. Bunu dinsel bir biçimde anlatacak olursak: Gerçek, ancak mesih çağında (*) kavranabilecek ve en üst düzeyde anlaşılabilecektir.

(*) Mesih çağı: Günü geldiğinde dünyaya incek olan Mesih, insanları her türlü kötölük ve hatadan kurtaracak, kötüler ayıklanarak, dünya yalnızca iyilere kalacaktır. Ne kadar süreceğı belli olmayan bir altın çağın başlangıcının, Mesih'in geliş ile olacağına yönelik Yahudi ve Hristiyan inancı. Yahudi'ler bunu Tanrı Yahve veya Yehova'nın bir temsilcisinin geleceğı yolunda alırlarken, Hristiyan'lar Mesih kavramını İsa'ya vermişlerdir. İslâm dini kaynaklarında ve bazı hadislerde de, bir Mesih geleceğinin belirtildiğı görülmektedir. (Çev.)

2. FREUD'UN HATALARININ KÖKENLERİ

Az önce söylediklerimizi Freud'un düşünce sistemine uygulayacak olursak, Freud'u anlamak için şu soruları sormamız gerektiği çıkar ortaya: "Buluşlarının gerçekten yeni ve yaratıcı olanları hangileridir? Bu gerçekleri ne ölçüde çağının toplum süzgecinden geçirebildi ve bizlere gerçeği ne ölçüde değiştirerek sundu? Buluşlarını takıldıkları yerden ve zincirlerinden kurtaracak olursak, acaba ne denli verimli ve daha geniş kapsamlı bir duruma gelirler?"

Konumuz yalnızca Freud düşüncesi olduğu için, onun açısından "düşünülemez" ve bu nedenle de "aşılmaz" olan gerçekleri araştırmakla işe başlayalım. Bunları iki ana madde de toplayabiliriz:

1) Bunlardan birincisi; özellikle Almanya'da yaygınlaşmış olan burjuva materyalizmi teorisidir. Vogt, Moleschott ve Büchner gibi kişilerce geliştirilen bu teori, maddesiz güç ve güçsüz madde olamayacağını savunuyordu. (L. Bücher, "Kraft und Stoff" (Güç ve Madde), 1855) Freud'un hocaları ve bunlardan en önemlisi olan von Brücke de, bu burjuva materyalizminin temsilcileriydiler. Böylece Freud, bu düşünce akımından etkilen-

mekten kurtulamamıştı. Böyle bir etki altında bulunması nedeniyle de, insanda fizyolojik bir kaynağı olmayan etkili ruhsal güçlerin bulunabileceğini bir türlü kavrayamıyordu.

Freud'un gerçek hedefi, insana özgü tutkuları anlayabilmektir. O güne dek filozoflar, oyun yazarları ve romancılar böylesi tutkularla ilgilenmişler, ama psikologlar ve nörologlar hiç oralı olmamışlardı. Oysa Freud psişe üzerindeki hormonal etkiler konusunda pek az şey bilindiği bir dönemde, fizyolojik ve psikolojik ilişkinin en belirgin olduğu bir olayı gözlemlemişti: Cinselliği. Cinselliğin insana özgü tüm tutkuların kaynağı olduğu kanıtlanabilirse, psişik güçlerin fizyolojik temelleri bulunmuş olacak ve teori doğrulancaktı.

Sonraları bu ilişkinin gerçekten doğru olarak kurulup, kurulmadığını araştıran Jung, bu çalışmasıyla Freud düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur.

2) Düşünülemeyen düşüncelerin ikinci bölümü, Freud'un dünyaya otoriter - atermil bir burjuva gözüyle bakmasından doğar. Kadının erkeğe eşit olduğu ve erkeklerin sözüm ona hem psikolojik, hem de fizyolojik açıdan kadınlara üstün olmalarına rağmen, bunu bir egemenlik aracı olarak kullanmadıkları bir toplum biçimi, Freud için düşünülemezdi. Hayran olduğu bir bilim adamı olan John Stuart Mill'in kadınların erkeklerle eşit olduğunu

açıklaması üzerine, Freud bir mektubunda şöyle der: "Mill bu noktada açıkça çılgının bir risidir." "Çılgın" sözü, düşünüleemeyen bir şeyi ifade eden çok karakteristik bir sözcüktür. İnsanların birçoğu, yalnızca kendi geleneksel düşünce çerçeveleri içindeki şeylerin normal olduğuna inandıkları için, bunun dışında kalan herşeyi, saçma, çılgınca ve delice bulurlar. (Ama yazar veya artist gibi birinin başarıya ulaşması halinde durum farklıdır. Halbuki aslında başarının ruhsal sağlığın bir göstergesi olması gerekmez mi?) Kadınla erkeğin eşit olmadıkları inancı, Freud'un kadın psikolojisini, teorisindeki biçimiyle kurmasına yol açmıştır. İnsanlığın bir bölümünün, diğer yarısına oranla biyolojik, anatomik ve psişik açıdan üstün olduğu düşüncesi, erkeksi ve şoven bir tavrın ürünüdür. Bence Freud sisteminin en kabul edilemez yanı da budur.

Freud düşüncesinin burjuva karakteri taşıması yalnızca bu konuda ortaya çıkmaz. Tarih boyunca kendi sınıfının düşünce kalıplarını aşabilecek derece "radikal" yani, köklü değişimleri göze alabilen pek az düşünür çıkmıştır. Freud'da ise, ait olduğu sınıfın düşünce kalıpları, sisteminin her yerinde gözlemlenebilir. Zaten o, radikal bir düşünür değildi. Onu bu tutumu yüzünden, insanlık bilincinin eleştirisini kapsayan düşünce sistemi, bunca önemine rağmen ancak bir kaç tane politik açıdan ilerici düşünürün yetişme-

sini sağlayabilmiştir. Freud'un teori ve varsayımlarının onun sınıfına bağlılığı açısından incelenmesi çok uzun sürer. Bu da kitabımızın kapsamını aşacağından, bir kaç önemli örnek vererek konuyu kapatmak istiyorum(1).

1. Freud'un geliştirdiği terapinin, yani tedavi sisteminin ana hedefi, denetlenemeyen güdüler, benliği güçlendirerek baskı altına almak ve denetleyebilmektir. Bu yaklaşımı ile Freud, Ortaçağ teolojik düşüncesine benzerlik gösterir. Ama onun sisteminde Ortaçağ düşüncesinden farklı olarak, ne bağışlanmaya, ne de çocuğun beslenmesi dışında anne sevgisine yer yoktur. Çünkü Freud teorisinin anahtar sözcüğü "denetleme" dir.

Onun bu psikolojik kavrama verdiği anlam, toplumsal bir gerçeğe karşılıktır. Nasıl ki toplumda güce sahip olan azınlık, bu güce sahip bulunmayan çoğunluğu denetleyip, yönetiyorsa, psişeyi de benlik ve üst benliğin otoritesi ile denetim altına almak mümkün olabilirdi. Bilinçaltı içeriğinin ortaya çıkması, toplumda sosyal bir devrim tehlikesini de birlikte getirir. Denetlemek ve bastırmak, iç ve dış statükoyu korumak için kullanılan eziçi otoriter yöntemlerdir. Ama baskı uygulamak, toplumsal değişimi çözümlemekte tutulacak tek yol değildir. "Tehlikeli" olanın başı-

(1) Freud düşüncesindeki sınıfsal öğelerin tümü "burjuva" kökenli değildir. Bunların bir bölümü, özel mülkiyet temeline dayalı ataerki topluluğu yapısından doğarlar.

nı ezebilmek için onu tehdit etmek ve korkutmak da, otoriter sistemler için bir zorunluluktur. Çünkü böyle toplumlarda amaç, yalnızca statükoyu, yani eski düzeni korumaktır. Başka toplumsal ve bireysel yapılar da incelenebilir. Ama sonuçta önemli olan nokta tekdir: Bir toplumsal yapının değerlendirilmesinde, yönetici azınlığın, yönettiği çoğunluğun mutluluğuna ne ölçüde engel olduğunun bilinmesi en geçerli ölçüdür. Bunun ölçülebilmesi, toplumdaki üretken güçlerin gelişmişliklerine ve buna bağlı olarak bireylerin yapmak istedikleri işlere yönelmelerinde ne kadar az engellendiklerine bağlıdır. "Üst ben, ben ve es"(*) den oluşan düşünce şeması, hiyerarşik bir düzen taşır. Böylelikle ruhsal yaklaşım ve anlayış, sömürmeyen ve sömürülmeyen özgür insanlardan oluşan ve uyum içinde yaşayan bir topluma ulaşılması imkânını ortadan kaldırıp, kendini yaygın toplumsal sisteme uydurmuş olur.

2. Freud'a göre kadın, doğası gereği nar-

(*) Freud'un bu tipik üçlü düzeninde "üst ben" ya da "süper ego" denilen şey, benliği denetler, eleştirir, dayatmalar ve yasaklamalar yapar, kısaca vicdan diye de tanımlanabilir. En altta ise "es" ya da Lâtincede adıyla "id" bulunur. Orası denetlenemeyen ve hayvansı her türlü güdünün, yer aldığı bir bölgedir. Tek amacı isteklerini tatmin etmek olan ve bu uğurda hiç bir engel dinlemeyen "es", vicdan ile kendisi arasında yer alan "benlik" veya "ben" ile denetlenip, engellenir. "Ben" in görevi, bilinçli çalışma ile organizmanın dış gerçeğe uydurulması ve "es" den gelen asırlıkların vicdan ve ahlâk açısından denetlenmesidir. (Çev.)

sist, yani yalnızca kendini seven, bu nedenle de aslında, sevme yeteneği olmayan ve cinsel açıdan da soğuk bir varlıktır. (Freud 1933 a, 33. Konferans ile karşılaştırınız.) Freud'un kadınlar hakkındaki bu görüşlerinin, bir erkek propagandasından başka birşey olmadığı açıktır. Onun içinde yaşadığı dönemde, orta sınıftan kadınlar genel olarak soğuktular. Çünkü burjuva evliliklerinin sahip olmacı karakteri, kadınları cinsel açıdan soğuk olmaya itiyordu. Kocalarının "malları" olduklarını ancak bu yolla kanıtlayabiliyorlardı. Yalnızca üst sınıftan kadınlar ile kibar fahişelerin, cinsel açıdan aktif olmak ya da en azından böyle görünmek hakları vardı.

O dönemlerde erkeklerin cinsel hazzı, bir zaptetme ya da ele geçirme olayı olarak yaşamış olmalarına şaşmamak gerek. Nitekim kadınlara gösterilen aşırı ilgi, aslında "avlanmanın" getireceği hazzı arttırmanın bir ön hazırlığı gibiydi.

Ele geçirmenin bir kanıtı olan ilk cinsel birleşmeden sonra ise, kadın çocuk doğurmak ve çalışkan bir ev kadını olmak görevlerini üstlenir (2), böylece de bir av nesnesin-

(2) Tüm bunları Freud'un kendi evliliğinde de gözlemlemek mümkün. Ondokuzuncu yüzyıl aşk mektuplarındaki tipik bir sevgilinin narsist aşkına bir örnek olan yazdığı heyecanlı ve romantik aşk mektupları evliliğe kadar sürer. Evlilikten sonra ise, karısına duyduğu cinsel, entelektüel ve sevgisel eğilimlerde büyük bir düşüş ve ilgisizlik görülür.

den, kişiliksiz bir insan haline dönüşürdü. Eğer Freud'un Fransız ve İngiliz aristokratlarının ait oldukları üst sınıflardan bazı kadın hastaları olsaydı, belki de bu çarpık kadın inancını değiştirirdi.

3. Freud'un tasarladıkları ve ortaya koydukları arasında onun burjuva özelliklerini en açık belirten şey, sevgi konusundaki düşünceleridir. Freud kendinden sonra gelen tutucu öğrencilere oranla sevgiden daha çok söz etmiştir. Ama acaba sevgi ile neyi anlatmak ister Freud? Onun ve öğrencilerinin bu konuda, narsist sevginin karşıtı olan "nesne sevgisi"nden ya da ve "sevilecek nesne"den bahsetmeleri dikkat çekicidir. "Sevilecek nesne" tanımı ile sevilen kişi kastedilir. Ama gerçekten de böyle bir sevilecek "nesne" var mıdır? Oysa işin içine sevgi girince, sevilen kişi "benim dışımda" ya da "benden ayrı" demek olan "nesne" niteliğini yitirmez mi? Sevgi iki insanı bir eden ve böylece onları, birinin diğerine sahip olması anlamına gelen "nesne"ler olmaktan çıkaran içsel bir etkinlik değil midir? Sevgi nesnelerinden söz etmek "olmak" kavramını parantez dışına alan bir "sahip olmak" durumunu doğurur. (Fromm, 1976 ile karşılaştırınız.) Bu, bir iş adamının sermaye yatırımdan bahsetmesinden pek de farklı değildir. İş adamı sermayesini yatırım olarak ortaya koyar. Yukarıdaki anlayışta ise yatırım aracı olan, Libido, yani insandaki

temel cinsel güçtür. Bu yüzden psikanaliz literatüründe sık sık, bir nesneye yöneltilen sevgiden, sanki bir yatırım malıymışcasına söz edildiğini görmekteyiz. Ama Tanrı'ya olan sevgiyi, erkek ile kadın arasındaki sevgiyi, insanlara duyulan sevgiyi, bir Rumi'nin, bir Eckhart'ın(*), mistik coşkunculuklarını ve bir Shakespeare ile bir Albert Schweitzer'in yüce insanlık sevgilerini, yaşamlarının tek amacı sermaye yatırımı ve kazanç olan bir sınıfın ve o sınıfın dar görüşlü insanların basit kültürüne indirgemek ve sevgiyi bu ilkel, bu yanlış biçimde tanımlamak çok hatalıdır.

Teorik varsayımları nedeniyle Freud, sevgi "nesneleri"ni kabul etmek zorundaydı, çünkü: "Libido nesnelere de, insanın kendi benliğine de yönelse, yine Libido olarak kalır" (Freud, 1916-17, S.435 ve devamı) inancını taşıyordu. Bu inanca göre sevgi de, bir nesneye bağlı olan cinsel bir enerjidir. Yani bir nesneye yönelmiş, fizyolojik kökenli bir içgüdüden başka bir şey değildir. İnsan soyunun devamını sağlayan biyolojik bir zorunluluğun artığıdır. Erkekler için "sevgi", onların yeme - içme gibi ihtiyaçlarını da giderdikleri için değerli olan kişilere karşı duyulan bir

(*) Rumi: İran'lı şair. Kim diye merak etmeyin, bizim Mevlâna Celâleddinî Rumî bu. Dünya çapında tanınıyor ama, bizim çok başarılı (!) dış tanıtıcılığımızın sonunda Türk düşünürü Mevlâna diye değil de, İran'lı Şair Rumi diye tanınıyor.

Eckhart: 1260-1327 yılları arasında yaşamış olan ünlü Alman mistiği. (Çev.)

bağlılıktır. Yani yetişkinlerin sevgisi, çocuklarınkinden hiç de farklı değildir: İkisi de kendilerini besleyenleri severler. Bunun birçok insan için doğru olduğu şüphesizdir. Onların sevgisi, kendilerini besleyip, koruyanlara karşı duydukları bir şükran hissinden ibarettir. Güzel, ama bunu "işte sevgi budur" diye ileri sürmek, basitliktir. Freud'un (1933 a, S.142 ve devamında) söylediği gibi, kadınlar "narsist" bir sevgi biçimine sahip oldukları, yani başkalarını severken bile aslında yine kendilerini sevdikleri için yüksek bir düzeye erişemezler. "Sevmek, özlem duymak ve yokluğunu hissetmek, benlik duygusunu azaltır. Ama sevilme ve sevgisine karşılık bulmak, hele sevilen nesneye sahip olmak, onu yine yükseltir" (Freud, 1914 c S.167).

Bu açıklaması, Freud'un sevgi anlayışı için bir anahtardır. Sevgi, özlemi doğurur. Ulaşamamak ve yokluğunu hissetmek ise benlik duygusunu, yani kendine güveni azaltır. Böyle davranmakla Freud, sevginin sevgiliye verdiği hayranlığı ve gücü ortaya koyanlara: "Hepiniz yanıltasınız "demek istiyor gibidir. Ona göre: "Sevgi sizi zayıflatıyor, sizi asıl mutlu kılan şey sevilme." Sevilme ise, sevilen nesneye sahip olmaktır! Bu, klâsik burjuva sevgisinin en açık tanımından pek farklı bir şey değildir. Bu anlayış şöyle der: "Sahip olmak ve denetim altında tutmak mutluluğa götürür. Bunun bir malıya da bir

kadın olması da, bu gerçeği değiştirmez. Çünkü kadın erkeğe ait olduğu için, ona sevgi borçludur ve onu sevmek zorundadır."

Sevgi, annenin çocuğunu beslemesi ile başlar ve erkeğin, kendini beslemesi, sevmesi ve cinsel doyuma ulaştırması için kadınla evlenmesi, yani ona sahip olması ile sona erer. Olaya böyle bakacak olursak, burada Odişus kompleksinin bir kaynağını bulmamız mümkündür.

Aile içi cinsel ilişki yasağının ardında Freud, bir erkeğin gerçek sevgisi olarak gördüğü şeyi gizlemeye çalışmıştı belki de: Bir yandan onu besleyen, ama öte yandan onu denetiminde tutan bir anneye duyulan sürekli bağılılığı. Ataerkil toplumlar için Freud'un bu anlatmak istedikleri, gerçekten de büyük ölçüde doğrudur. Böylesi toplumlarda erkek, sürekli olarak bağımlı ve asalak bir tip olarak kalır. Ama bunu kabul etmek istemez. O çok övündüğü gücünü kanıtlamak için de, kadını kendine bir mal kılar ve ona sahip olmak ister.

Kısaca: Ataerkil bir erkeğin temel davranışları; anneye olan bağılılığı ve diğer kadınlara sahip olmaya çalışarak, bu bağılılığı yalanlama ve reddetme çabası biçiminde belirir.

Bir çok yerde yaptığı gibi burada da Freud, ataerkil toplumlardaki erkeklerin sevgi

biçimleri gibi özel bir durumu, evrensel ve her zaman, her yerde geçerli olan bir olgu haline dönüştürmek yanlışına düşmüştür.

3. BİLİMSEL "GERÇEK" SORUNU

Freud teorisinin "bilimsel olmadığını" iddia etmek, özellikle akademik psikoloji uzmanları arasında moda olmuştur. Böyle bir tavır takınmak, aslında bilimsel yöntemden ne anlaşıldığına bağlı olan bir şeydir. Sosyolog ve psikologların genelde duygusal bir bilimsel yöntem anlayışları vardır çoğunlukla. Bu yöntemi; veri toplamak, sonra bunları çeşitli sayısal ölçüm ve biçimlerle (bilgisayarların da büyük yardımlarıyla) incelemek, sonuçta da herhangi bir bilimsel teori veya en azından bir varsayıma ulaşmayı beklemek olarak tanımlayabiliriz. Aynı anlayışa göre, bir teorinin gerçeğe yakın olması, onun doğabilimsel deneylerdeki gibi tekrarlanabilmesine ve hep aynı sonucu vermesine bağlıdır. Böyle sayısal olarak sınıflanıp, istatistik ölçümlerle değerlendirilemeyen olaylar ise bilim-dışı olarak adlandırılır ve bilimsel psikoloji dışına atılır. Bu türlü bir bilimsel anlayışta, o araştırmayı yapan kişinin önyargıları ve inanmak istediği şeylerle, doğrulamak istediği teori önem kazanır. Böylesi bir çaba içine girince, yaratıcı düşünce, yeni birşeyler bulma gibi özgün nitelikler ortadan kalkar. Çağımızın bilim adamları ve fizikçiler, kimyacılar, biyologlar, astronomlar gibi doğabilimcilerin çoğu ise, kendi akıllarındaki bir teoriyi

doğrulamak ya da bir diğerinin yanlışlığını göstermek amacıyla sürdürülen bu türlü bilimsel çalışmaları çoktan aşmışlardır.

Günümüzün yaratıcı düşünürlerini diğer bilim adamlarından ayıran özellik, onların insan aklına duydukları güven ve görünen gerçekler dünyasını aşarak, onların ardında ya da altındaki asıl gerçeklere ulaşacakları inancıdır. Bu uğraşlarında en son bekledikleri şey ise, kesin bir sonuca ulaşmaktır. Çünkü onlar gerçeğe hiç bir zaman tam olarak ulaşamayacağını bilmektedirler. Ayrıca her yeni teori ve her yeni varsayımın, bir öncekini reddetmese bile, onu aşıp, geliştireceğinin farkındadırlar.

Bilim adamları sürekli bir bilinmezlik içinde olmalarına ve kesinliğe ulaşamayacağını farketmelerine rağmen, insan aklına olan inançları nedeniyle durumlarına göğüs gererler. Onlar için önemli olan, kesin bir sonuca varmak değil, yanılgıları ve hayalleri ortadan kaldıracı, bir de sorunların nedenlerine biraz daha yaklaşabilmenin hazzını tatmaktır. Bu uğurda yanılmaktan ve yanlış yapmaktan bile korkmazlar. Bildikleri bir şey vardır: Bilim tarihi, içlerinde eksiklikler ve yanlışlar olsa da, yaratıcı ve üretici düşüncelerden oluşmuştur. Bu düşüncelerin ve teorilerin açtıkları yoldan ilerleyenler, değişik ve eskisinden daha ileride olan yerlere varmışlar, eski teorilerin yanlış yönleri onlar için bir engel

olmamıştır. Tam tersine yanlışlı her teori, bir sonrakini destekleyen ve onu ileriye iteleleyen özellikler taşımıştır.

Eğer bilim adamları yanlış yapmamak tutkusunda olsalardı, vardıkları bu görelî (izâfî) gerçeklere bile ulaşamazlardı. Dikkatini temel sorunlara çevirmemiş bir bilim adamının bilimsel yöntemi de bir sonuca ulaşır ve belki akademik kariyerini yükseltecek bir çok makaleler yayınlaması için de yararlı olur.

Ama böyle bir tutum, hiç bir zaman sosyal bilimlerin yöntemi olamaz. Durkheim, Mayo, Max, Alfred Weber ve Tönnies gibilerini düşünecek olursak onların tüm çabalarını, temel sorunlara yönelttiklerini görürüz. Araştırmaları ve vardıkları sonuçlar hiç bir zaman duygusal değildi, yalnızca istatistik verilerin derlenmesi sonucunda da oluşmamıştı.

Büyük doğabilimciler gibi, onlardaki en önde gelen öğe de insan aklının gücüne inanmak ve bu güce güvenmektir. Ama sosyal bilimlerin bu görüntüsü yakın zamanlara geldikçe değişmiştir. Bir çok sosyal bilimci gelişen büyük endüstri toplumunun gücüne sığınmış, bu sistemi tehlikeye düşürmeyecek sorunlar ve bunların çözümleri ile uğraşmaya başlamışlardır.

Şimdi, gerek doğabilimler ve gerekse de ciddi sosyal bilimlerde gerçek bilimsel yöntem-

min hangi aşamalardan geçtiğini inceleyelim:

1. Bilim adamının çıkış noktası, kendinden önce kurulmuş olan teorilerin bilgisi ile araştırılmamış konuların çekiciliğinin birleştiği yerdir. Yani o, işe sıfırdan başlamaz.

2. Olayları ayrıntılı ve titiz bir biçimde araştırmak, nesnel (objektif) olabilmenin ilk ve ön koşuludur. Gözlemlenebilen olayların tümüne, gerçek bilim adamı yüksek bir ilgi ve saygı gösterir. Hiç birini küçümsemez veya abartmaz. Bir çok büyük buluş, herkesin hergün gördüğü, ama önemsemediği küçük ve bilinen olayların üzerinde düşünülerek yapılmıştır.

3. Bilim adamı, önceden tanıdığı teoriler ve kendi ayrıntılı bilgileri ile bir hipotez formüle eder. Hipotezin görevi, incelenen konuya ve elde edilen verilere bir düzen getirmek ve yapılacak deneylere anlamlı bir yön vermektir. Ancak burada önemli olan, araştırmacının katı bir biçimde kurduğu hipoteze bağlı kalmayarak, her ayrıntıyı ve yeni oluşacak tüm verileri, hipotezle çelişmeler bile gözlemleyip, değerlendirmeyi bilmesidir. Gerekirse, bu yeni veriler doğrultusunda hipotezde değişiklikler yapılmasından da kaçınılmamalıdır.

4. Yukarıda söylenenleri uygulayabilmek için, bu araştırmacı bilim adamının narsizmden ve bazı tutkulu düşüncelerden arınık ol-

ması temel şarttır. Gerçekleri, kendi hipotezinin doğruluğunu gösterecek biçimde çarpıtan bir bilim adamının teorisi, hiç de güvenilir olamaz. Bir araştırmacı için çok önemli olan geniş düş gücü ile birlikte bulunması gereken nesnellik, bilim adamlarında oldukça ender olarak bir arada bulunmaktadır. Böylesi araştırmacılar için gerekli olan bir diğer öge de, yüksek bir zekâdır. Ama tek başına zekâ, bilimsel açıdan yeterli değildir. Aranılan özellik olan tam nesnellik ise, hiç erişilemeyen bir noktadadır. Çünkü bilim adamları her zaman biraz önce değindiğimiz gibi, çağlarının "sağlıklı insan akli" anlayışının etkisi altındadırlar. Sonra narsizm tutkusundan arınabilmiş olan insanların sayısı o kadar azdır ki. Tüm bunlara rağmen genel olarak bakıldığında, kültürel yaşam içinde, nesnellik yönünden en gelişmiş alanın yine de disipline edilmiş bilimsel düşünce olduğu görülür. Bilim adamlarının diğer herkesten daha çok insanlığı tehdit eden tehlikeleri görüp, bu konuda uyarıda bulunmaları da, onlarda gelişmiş olan nesnelliğin bir kanıtıdır. Ayrıca bu düşüncelerin bir üstün yanıları da, yanlışla yönelmiş bir toplumsal kargaşa ve insanları engelleyen kamuoyu baskısı gibi etkenleri aşmayı bilmeleridir.

Bilimsel yöntemin yukarıda sıraladığımız: Nesnellik, titiz gözlem, hipotez oluşturmak ve olayları inceleyip bu hipotezi yeni bul-

gular doğrultusunda yenilemek ilkeleri, her bilimsel araştırma için geçerlidir. Ancak bunların, bilimsel düşüncenin her nesnesi için aynı oran ve biçimde uygulanacağını söylemek, yanıltıcı olur. Örneğin bir insanı, bütünlüğü ve canlılığı içinde gözlemlemek ile kişiliğinin bazı bölümlerini, onun toplam kişiliğinden ayırarak tek başlarına incelemek arasında büyük fark vardır. Bütünden ayrılarak incelenen özellikler, bize hatalı olarak yansıyacaktır. Çünkü insan denen sistemin bölümleri, birbirleriyle sürekli bir alışveriş içinde dirler. Bütünden ayrılmış bölümleri tek başlarına anlamak da, bu yüzden imkânsızdır ya da hatalı olmak zorundadır. Kişiliğin belirli bir yönünü tüm kişilikten ayırmak, onu zedelemek ve bozmak anlamına gelir. Bu nedenle, insanı bütünlüğü içinde ele almayan bütün incelemeler hatalıdır. Böyle yapıldığında, ölü bir madde gibi ele alınan insanın parçalarını araştırmakla, canlı bir organizmayı doğru olarak anlamayı hiç bir zaman başarmak mümkün olmaz.

Yaşayan insan, ancak bir bütün olarak ve kendi canlılığı, yani sürekli değişim süreci içinde oluşuyla kavranırsa, anlaşılabilir. Her insan bir diğerinden farklı olduğu için, elde edilen verileri ve gözlemleri genelleştirmek ve tüm insanlık için geçerli saymak konusunda da dikkatli olmak gerekir. Her ne kadar bireylerin çeşitliliği ve farklılıkları içinde bazı

genel eğilimler, ilkeler ve kanunlar bulunsa bile, yine de genelleştirme olayı yanıltıcı olabilir.

Bilimsel yöntemler aracılığı ile insanı anlama çabasının önünde bir güçlük daha vardır. Bir insanın gözlemlenip, incelenmesi sırasında elde edilen bilgiler ve veriler, başka bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilenlere hiç benzemezler. İnsanı anlayabilmek için, onu tüm özneliliği (sübjektifliği) içinde ele almak ve öylece anlamaya çalışmak gerekir. Her sözcük, herkes için aynı sözcük değildir. Kişiler sözcükleri kendilerine göre yorumlayıp, kullanırlar. Sözlükteki anlamları ile sözcükler, onu kullanan kişinin onlara verdiği anlamlar ile kıyaslandığında, birer soyutlamadan başka birşey değildir. Bu anlattıklarımız, daha çok duygusal ve zihinsel alanda kullanılan sözcükler içindir. Fiziksel nesnelerle ilgili sözcükler için de böyle bir ayırım yapmak mümkündür. Ama, genelde onlar, herkes için aynı anlamı verme özelliğini taşırlar.

Yirminci yüzyıl başlarında yazılmış bir aşk mektubu bize duygusal, abartılı ve hatta biraz da budalaca gelir. Aynı duyguları ifade etmek için günümüzde yazılmış bir mektup ise, elli yıl öncesinin insanına soğuk ve duygusuz gelecekti. Sevgi, inanç, cesaret ve nefret gibi sözcükler, herkes için özel ve apayrı anlamlar taşırlar. Bu tür sözcüklerin iki ayrı

insan için tamamen aynı anlama gelmesi imkânsızdır demek pek de abartılı olmaz. Çünkü birbirine tıpatıp benzeyen ve aynı olan iki insan yoktur yeryüzünde. İkizlerin bile duygu evrenleri birbirinden ayrıdır. Hatta aynı sözcük, aynı insan için bile, farklı zamanlarda değişik anlamlar taşıyabilir. Kendini değiştiren, günden güne yeni deneylerin ışığında başkalaşan ve olgunlaşan bir insan, aynı sözcüğe on yıl sonra, eskisinden çok daha başka bir anlam verebilir.

Aynı durum, rüyalar için de söz konusudur. İçeriği aynı olan iki rüya, onları gören kişinin farklılıkları oranında, bambaşka anlamlar taşıyabilirler. Sanatçılar, kendi deneyimleri sonucu, sözcüklerin ve her türlü ifade aracının (resim, müzik v.b.) öznel olduğunu, ortalama insanlardan daha iyi bilirler.

Freud'un bilimsel çalışmasının övgüye değer bir yanı da, hiç bir zaman açıklamaları ve söylenenleri olduğu gibi kabul etmeyişi-dir. İnsanların ifadelerindeki öznelliğin farkında olan Freud, bunların hangi insan tarafından, nerede ve ne türlü bir durumda dile getirilmiş olduğunu araştırmayı ilke edinmişti. Bu çabası, onun yönteminin güvenilirliğini arttırmış ve ona nesnel olma özelliğini kazandırmıştır.

Bir sözcüğün, yalnızca bir sözcük olduğunu düşünen bir psikoloğun diğer insanlarla girişeceği bir ilişki çok soyut ve gerçek di-

şı olacaktır. Çünkü her sözcük, bir kerelik ve bir daha yinelenemeyen deneylerin, duyguların ve düşüncelerin ifade edilmesidir.

4. FREUD'UN BİLİMSEL YÖNTEMİ

Bilimsel yöntem sözünden; aklın gücüne olan inanç üzerine kurulmuş, kişisel önyargılardan arınmış, olayların titiz gözlemlerine dayalı, oluşturulan bir hipotez doğrultusunda yürütülen ve elde edilen yeni verilerle, o hipotezin düzeltilmesinden kaçınılmayan bir yöntemi anlıyorsak, Freud'un bir bilim adamı olduğu doğrulayabiliriz. Freud, yalnızca kendi bilimsel görüşlerine uygun olan olayları inceleyen sosyal bilimcilerin aksine, yöntemi, incelediği nesneye ve olaya uydurmaya çalışırdı.

Onun düşünce biçiminin diğer önemli bir noktası da, bilgi edineceği nesneyi bir sistem ya da bir yapı olarak ele alması ve böylece sistem - teori denilen konudaki ilk örneklerden birini vermiş olmasıdır. Freud'a göre, bir kişilikte yer alan öğeleri tüm kişilik anlaşılmasından anlamak mümkün değildir. Çünkü bir tek öğenin değişimi, ufak çaplı da olsa, sistem içindeki diğer öğelerin de değişme uğramasına yol açar. Pozitifleştiren ve parçaları inceleyen yeni psikolojinin tersine, Freud Spinoza'da olduğu gibi, eski psikolojik sistemler doğrultusunda, bireyi, tek tek parçaların toplamından daha fazla olan kendi bütünlüğü içinde ele alıyordu.

Şimdiye dek bilimsel yöntem ve bunun pozitif anlamından söz ettik. Bir düşünürün bilimsel yönteminden ve bunun doğruluğundan bahsetmekle, onun vardığı sonuçlara katılmak ayrı şeylerdir. Zira bilimsel düşünce tarihi, verimli olmakla beraber, yanıltıcı düşüncelerle de doludur.

Freud'un bilimsel yaklaşımına örnek olarak "Dora" olayı üzerine yazdığı bir raporu (Freud, 1905'e) nakletmek istiyorum: Dora adlı bayan hastasını üç ay süreyle histeri (*) tedavisi yapan Freud'un anlatımı ile hastalığın öyküsünden aldığım kısa notlarda, onun nesnel yaklaşımını göstermeye çalışacağım:

" Üçüncü oturuma şu sözlerle başladı:

– Doktor bey, bugün son kez buradayım, biliyor musunuz?

– Nereden bilebilirim ki, bana bundan hiç söz etmemiştiniz.

– Yıl sonuna kadar (o gün 31 Aralık idi) dayanmayı planlamıştım. Ama daha uzun bir süre iyileşmeyi bekleyemem.

– İsteddiğiniz zaman tedaviye son vermek sizin elinizde. Ama bugün burada olduğunuz göre, çalışabiliriz demektir. Bu kararı ne zaman aldınız?

(*) Histeri: Bedensel fonksiyonel belirtilerle (sinir buhranları, taşkınlıklar) dışarıya bir nevrozla eşlik eden psikolojik (Çev.)

– On dört gün önce sanırım.

– Bu, bir hizmetçiye ya da mürebbiyeye on dört günlük işten ayrılma süresi veremeye benziyor.

– K...'ları L...'deki göl kenarında ziyaret ettiğimde, işten ayrılacağını bildiren mürebbiye de vardı yanımızda.

– Ya, öyle mi? Bana ondan hiç söz etmediniz, isterseniz şimdi anlatın bir şeyler " (Freud, 1905 e, S. 268).

Daha sonra Freud tedavi süresinin geri kalan bölümünü, hizmetçinin işten ayrılma kararının, hastası üzerindeki rolünün ne olacağını araştırmakla geçirir. Burada benim için önemli olan, Freud'un vardığı sonuçlar değildir. Göstermek istediğim, onun bilimsel davranış biçimidir: Kızıp, sinirlenmiyor öncelikle. Sonra hastasına konuyu bir daha düşünmesi, onunla bir süre daha birlikte çalışması halinde durumunun düzeleceği konularında hiç bir baskı yapmıyor. Son kez de olsa, onunla beraber olmasını ve zamanı iyi değerlendirip, kadının aldığı kararın nedenlerini bulmak için çaba gösteriyor.

Ancak Freud'un akla olan inancına ve bilimsel yöntemine hayran olurken, onun sık sık zorlama bir rasyonalistliğin (akılcılığın) içine düştüğünü de gözden uzak tutmamak gerek. Gelistirdiği düşünceler çoğu kez öylesine küçük kanıtlara dayanır ki, vardığı so-

nuçlar saçma olmaktan öteye gidemez. "Bir Çocukluk Nevrozunun Öyküsü"⁽³⁾ adlı yapıtından söz ediyorum. Freud'un da belirttiği gibi, bu olayı yazarken " Jung ile Alfred Adler'in psikanaliz sonuçları konusunda değişik yorumlara yönelmelerinin taze etkisi" altındaydı (Freud, 1918 b, S. 29). Ondaki zorlayıcı akılcılık sözüyle neyi anlatmak istediğimi belirtmek için, yazmış olduğu bu tutanağa daha ayrıntılı bir biçimde değinmek istiyorum.

Bu olaydaki gerçekler ve sorunlar nelerdi? 1910 yılında genç ve çok zengin bir Rus Freud'a gelerek, yardımını ister. Temmuz 1914'e kadar onu tedavi eden Freud, bu tarihte tedavinin bittiğine karar verdikten sonra, olayı kaleme alır: "Hastalanmadan önceki son on yılda normal olarak yaşamış ve orta öğrenimini büyük bir güçlük çekmeden tamamlamıştı. Ama ondan önceki yıllar, ağır nevrotik bir bozukluğun etkisi altında geçmişti. Hayvanlara karşı duyduğu bir korku ve bir fobi ile dört yaşından önce başlayan bu rahatsızlık, giderek dinsel içerikli bir zorlayıcı nevroza dönüşmüş ve çeşitli yan etkileri ile birlikte hastanın onuncu yaşına dek uzan-

(3) : Freud, 1918 b. Hastalığın öyküsünü Kasım 1914'de bitiren Freud, bunu yayınlamak için tam dört yıl bekledi. Olay "Wolf Man" (Kurt Adam) adı ile tanınmıştır. Bu konuda yayıncı M. Gardiner'in 1971'de yayımladığı ve Wolfman'ın otobiyografisinden, Freud'un bu konudaki tutanaklarından ve Ruth Mack Brunswick'in de bir son yazısından oluşan "The Wolf-Man" adlı yapıtla karşılaştırılması ilginç ve yararlı olur sanırım.

mişti" (aynı yapıt. S. 29 ve devamı).

Bazı tanınmış psikiyatristler, hastada "mani - depresif delilik" (*) olduğunu söylemişlerse de, Freud bunun yanlışlığını hemen farketmişti. (Bu büyük otoritelerden birisi de, o zaman Münih'te yaşayan profesör Bumke idi. Hastanın kendisine geldiğinde bazen neşeli, bazen de derin bir hüznün içinde oluşu, onu bu teşhise götürmüştü. Oysa aslında bu duruma yol açan gerçek yaşamdaki olayları araştırmak gerekiyordu. Nitekim hasta, yatmakta olduğu sanatoryumdaki bir hemşireye aşıktı. Hemşire sevgisine karşılık verdiğinde sevinçli, ondan kaçtığı zamanlardaysa hüznü ve üzgün oluyordu.) Freud yerinde bir görüşle, bu genç adamın asıl sorununun mani - depresif bir psikozdan çok, zengin, boşa gezer ve canının sıkılıyor olmasından doğduğu teşhisini koymuştu. Ayrıca bir çocukluk dönemi nevrozunu da ortaya çıkarmıştı. Hasta, dört veya beş yaşındayken kendinde ona resimli bir çocuk kitabındaki kurtları gösterip duran kızkardeşi, onda kurtlardan korkmak duygusunun doğmasına yol açmıştı. Bu korku öylesine gelişmişti ki, kitaba baktığı anda, kurtların gelip onu yiyeceklerini sanıp, korkuyla bağırmaya başlamaktaydı. Rusya'da geniş bir arazideki çiftlikte yaşayan bir çocu-

(*) Mani - depresif: Bir tür akıl hastalığı. Hiç bir nedene dayanmayan büyük bir coşkunluk ve neşe göstermek biçiminde kendini belli eder. (Çev.)

ğün kurtlardan korkması doğaldı, hele kızkardeşi de bu korkuyu arttırıcı biçimde davranınca. Ama bir yandan da, atları dövmenin çok hoşuna gittiğini de anlatmıştı. Bu arada hasta daha beş yaşında bile değilken, sonradan intihar eden ve kendisinden iki yaş büyük olan ablasının; onu cinsel oyunlar oynamak için baştan çıkarttığını hatırlamaktaydı. Ayrıca çok sevdiği dadısı Nanja, onun kendi kendini tatmin etmesine karşı sert ve yasaklayıcı tavırlar takınmıştı. Küçük çocuğun başından geçen bütün bu olayları Freud şöyle yorumlar: "Cinsel bölgelerden haz almanın başlaması ile birlikte ortaya çıkan cinsel yaşam, dış çevrede oluşan engellemeler sonucunda cinsel dönem öncesi bir aşamaya geri döner" (Freud, 1918 b, S.50). Ama tüm bu notlardan çok, Freud'un ana yorumunu oluşturan olay, Wolfman rüyasıdır. Hasta Freud'a şöyle bir rüyasını anlatmıştır: "Geceydi ve yatağымda yatıyordum. (Yatağımın ayak tarafı pencereye bakıyordu, dışarıda bir sıra yaşlı ceviz ağacı vardı. Rüwayı gördüğümde, mevsim kıştı ve de geceydi.) Pencere birdenbire kendiliğinden açıldı ve karşımdaki ceviz ağacının üzerinde altı - yedi tane kurdun oturduklarını büyük bir korkuyla gördüm. Kurtlar bembeyazlardı ve kurttan çok, tilkiye veya çoban köpeklerine benziyorlardı. Çünkü tilkiler gibi büyük kuyrukları vardı ve kulakları da köpeklerinki gibi havaya dikilmişti. Kurtların beni yiyecekleri korkusuyla, bağıarak

uyanmıştım" (Freud, 1918 b, S.54).

Şimdi, Freud'un bu rüyayı nasıl yorumladığına bakalım: Rüya, bir buçuk yaşlarında olan çocuğun, tahminen akşama doğru beş buçuk sıralarında yatağında uyurken uyandığını göstermektedir. "Uyandığı sırada üç kere ard arda yinelenen *Cotius a tergo*'yu (cinsel birleşmeyi) seyretmiş ve anne ile babasının cinsel organlarını görüp, bu davranışı tanımış, hem de anlamını kavramıştır. Sonuçta bir ağlama ile kendisini belli ederek, anne babasının ilişkilerini kesmiştir" (aynı yapıt, S. 64).

Freud daha sonra şöyle yazar: "Burada, analizin gidişinden sağladığım desteği terke-deceğim. Korkarım ki, okuyucu da bana olan inancını yine burada terke-decek" (aynı yapıt, S. 63). Evet, Freud'un bu tahmini doğrudur. Çocuğun bir buçuk yaşlarındayken gördüğü ve bir kaç kurdun belirlediği bir rüyayı, hipotezine kaynak yapması, onun gerçeği saptırmasına yol açıyor. Freud bu rüyayı, olayı bütün bir dokunun içine oturtmak amacıyla kullanıyor. Ama, o kurmak istediği dokunun gerçekle bir ilişkisi bulunmamaktadır. Wolfman' ın rüyasının bu yorumu, Freud'un rüya yorumu sanatının klâsik bir örneğidir. Gerçeği, yüzlerce küçük veriden yararlanarak oluşturmak, onun yeteneği ve en sevdiği şeydi. Ancak bu küçük veriler çoğu zaman ya tahminlere ya da yorumlama yoluyla saptırılan özel-

liklere dayanıyorlardı ve böylelikle Freud, onları kullanarak önceden kafasında kurduğu modele uygun sonuçlara varabiliyordu. Ünlü Wolfman rüyasında olduğu kadar gerçeğe uzak olan bir sürü rüya örneği bulunabilir. Ancak Freud'un bu türlü yorumladığı diğer rüyalarına, yerimizin darlığı nedeniyle değinemeyeceğim.

Freud sonuçta saçma rüya yorumlarına varsa bile, hem rüyalarda, hem de hastanın çağrışımlarında en küçük bir ayrıntıya bile dikkat edip, yorumlamada hesaba katması, onun hayranlık duyulacak yeteneklerinden birisidir. Bunları ince ince ve tüm ayrıntıları ile not etmiş olması da, övgüye değer.

Ama onun öğrencilerinden bir çoğu için aynı övgüleri tekrarlamak mümkün değildir. Freud'un o olağanüstü derinleşebilen anlayış ve kavrama gücü ile ayrıntıları kaçırmayan dikkati kendilerinde eksik olduğu için, onlar kendilerine kolay olan yolu seçmişlerdir. Saçma rüya yorumları yapmışlar, ayrıca yaptıkları asılsız spekülasyonlar ile olayı, aşırı derecede basitleştirmek hatasına da düşmüşlerdir. Freud ise hiç bir zaman basitleştirme yanlısı olmamış, tam tersine yorumlarını karmaşıktırdıkça, insanda sanki bir labirentte kalmış hissini uyandırmıştır. Freud'un düşünce yöntemiyle hareket edildiğinde, herhangi bir olayın görüldüğü gibi olabileceğini, yani dışa yansıyan anlamının aynısını ta-

şıyabileceğini, ancak bazen de görünen anlamın bir maske olup, gerisindeki gerçek anlamı gizlediğini farketmek mümkün oluyordu. Freud, her sevgi belirtisinin ardında bastırılmış bir nefretin bulunabileceğini, güvensizliğin gurur, korkunun ise saldırganlık maskeleri ile gizlenmiş olabileceğini ve daha buna benzer birçok şeyi ilk bulan düşünür olmuştur. Bu, çok önemli, ama aynı zamanda da tehlikeli bir buluştu. Bir davranışın, gerçekte tam karşıtı bir anlama gelebileceğini ileri sürmek, bunu doğrulayacak bazı kanıtların bulunması gerekliliğini doğuruyordu çünkü. Ve Freud, tüm çabası ile bu kanıtları aramış, durmuştu. Ama kendinden sonra gelen öğrencilerinden çoğu, onun gösterdiği bu titizliği göstermeyince, bilimsel düşünceye yıkıcı etkilerde bulunan sonuçlara varılmaya başlandı. Hastaya ne denli bilgili olduğunu göstermek isteyen doktorlar, onun motive olduğunu ve etkilendiğini sandığı şeyin değil de, onun tam tersinin gerçek motivasyon nedeni olduğunu kolayca söyleyivermektedirler. Bu konuda en iyi örnek bilinçsiz homoseksüeliktir. Freud teorisinin yanlış uygulanmasına örnek olarak gösterilebilecek bu konu, bir çok insanın zarara uğramasına ve yanlış yönlere yönelmelerine yol açmıştır. Görünenlerin ardındaki gerçekleri sezebildiğini kanıtlamak isteyen psikiyatrist, hastasına gerçek sorunun bilinçsiz homoseksüellik olduğunu açıklamaktadır. Eğer hastanın çok aktif ve

normal (heteroseksüel) bir cinsel yaşamı varsa, bu çok canlı ve aktif oluşun, homoseksüelliği gizlemek amacından kaynaklandığı ileri sürülecektir. Ya da hastanın kendi cinsinden olan insanlara karşı hiç bir cinsel arzu duymaması halinde, homoseksüelliğe karşı görülen bu tam ilgisizlik halinin, gerçekte homoseksüelliğin bastırılması sonucunda doğduğu söylenecektir. Veya bir erkek, diğer bir erkeğin gravatının rengini övecek olsa, bu, bilinçsiz homoseksüelliğin göstergesi sayılacaktır. Burada aptalca olan şey, bu yöntemle homoseksüelliğin kanıtlanmasının mümkün olmayışıdır. Ayrıca bilinçsiz homoseksüelliği ortaya çıkarmaya çalışan bir psikanaliz çözümlemeye, her türlü kanıt buna karşı çıkıyor olsa bile "herşey görüldüğünün tersi anlamına gelir" inancındaki psikiyatristin inadı ile yanlış sonuçlara varıldığı çok görülmüştür. Bu tür uygulamalar, kişilere istenilen biçimde yorum yapmak imkânını verdiği için, psikoloji alanında çoğu kez yanlış çözümlere varılmasına yol açmış ve bu da ruh bilimine çok zarar vermiştir. (Kaba Freudçuluk ile kaba Marksizm arasında gözle görülür bir paralellik vardır. Marx da Freud gibi, herhangi birşeyin görüldüğünün tam tersi bir anlama gelebileceğini ileri sürmüştü. Marx için mutlaka kanıtlanması gerekli olan bu tür varsayımlar, kaba Marksizm'in uygulayıcısı olan Sovyetler Birliği'nde, her türlü düşünceyi kendi dogmatik amaçları doğrultusunda çarpıtmak için

kullanılmaktadır. Onlara göre, olması gerektiği gibi olmayan veya dış görüntüsüne uymayan her şey, gerçekte vermek istediği anlamın karşıtı olmak özelliğini taşımaktadır.)

II

Freud'un Buluşlarının Büyüklüğü ve Sınırları

Bundan sonraki incelemenin amaçları kısaca:

1. Freud'un en önemli buluşlarının neler olduğunu;
2. Felsefî ve kişisel ön yargılarının onun buluşlarını nasıl daraltıp, çarpıttığını;
3. Buluşlarını bu bağlarından kurtardığımızda, anlamlarının ve önemlerinin ne denli arttığını;
4. Freud teorisini başka bir biçimde formüle etmeyi başarırsak, ondaki gerçekten önemli olan temel ve sürekli öğelerin, zaman ve toplum yapısına bağlı, yani geçici olanlardan ayrılabilceğini göstermektir.

Belirtelim ki, bu çalışma ne Freud'a getirilen bir "revizyon" ne de bir "Neo Freudianizm" (Yeni Freud'çuluk) deneyi değildir. Bu araştırmamda daha çok, Freud düşüncesinin özünü (onun zamanının burjuva materyalizmin yerine) tarihsel açıdan eleştirmek ve yeni klinik bulgular ışığında geliştirip, gerçek yerine oturtmak hedefini güttüm.

1. BİLİNÇDİŞİ (*)

Freud, içimizde bizim farkına varamadığımız eğilimlerin ve düşüncelerin olduğunu ilk farkedenden kimse değildir. Ama bu buluşu, kendi psikolojik sistemine temel alan ve bilinçdışı olayları büyük bir titizlikle inceleyerek, onları şaşılacak sonuçlara vardıran ilk düşünür Freud'dur. O, "düşünmek" ile "olmak" arasındaki karşılıklı ilişkinin birbirlerinden farklı oluşu bilgisinden yola çıkar. Sevgi, kendini adamak, görev duygusu gibi şeyler tarafından bazı davranışlar doğrultusunda motive edildiğimizi düşünürüz. Ama gerçekte, güçlü olmak arzusu, mazoşizm ve bağıllık ihtiyacı tarafından etkilenip, yönlendirildiğimiz bilince hiç çıkmaz.

Freud'un buluşunun önemi, bizim her zaman düşündüğümüz gibi olmadığımızı ortaya koymasındadır. Bir insanın kendisi hakkındaki düşünce ve görüşleri ile onun gerçek

(*): Freud ve Fromm "das Unbewusste" sözcüğünü kullanıyorlar burada, ya da İngilizce olarak "unconscious". Türkçe'ye bilinmeyen, bilinçsizlik, dış bilinç veya bilinçaltı diye çevirmek mümkün. Ancak Freud terminolojisinde kullanmaya alıştığımız bilinçaltı, burada tam yeterli olmuyor. Bilinçdışı kavramı ise, yalnızca bilinçaltını değil, onun dışındaki bilinmeyen etki ve öğeleri de belirtiyor. C.G. Jung da bilinçdışı kavramını kullanır, ama o bunu daha çok kolektif bilinçaltı biçiminde ele alır. (Çev.)

hali, birbirleriyle çoğu kez uyuşmazlar. Bir çoğumuz kendi kendimizi aldatıp, kandırmakta ve kendi düşüncelerimizin gerçek olduğunu sanmaktayız. Freud, çağlardan beri "düşünülen" ile "insanın kendisinin" birbiriyle özdeş olduğu inancını yıkması nedeniyle, belki de insanlık tarihi içindeki en önemli işlevini yerine getirmiştir. Hatta idealizmin aşırı uçları, yalnızca düşüncenin (düşünceler ve sözcükler) gerçek olduğunu, görünen dış dünyanın ise reel olmayıp, aldatıcı ve ancak düşüncede yansıyarak belirdiğini iddia etmişlerdi(1). Freud bilinçli düşünceye içgüdüleri aklîleştirme görevini vermekle, temsilcileri arasında olduğu aklîleştirme olayının temellerini sarsmaya yönelmiştir. Düşünmek ve olmak arasındaki çelişkiyi bulması ile yalnızca Batı'nın idealizm geleneğinin filozofik ve popüler biçimini zayıflatmakla kalmayan Freud, aynı zamanda ahlâk konusunda da derin sonuçlara yol açan etkiler yaratmıştır. Bu buluşun ortaya koyulmasına kadar, bir kimsenin ne düşünüyorsa onu söylediği rahatlıkla ve samimiyetle savunulabilirdi. Ama Freud'dan sonra samimiyet yeterli olmaktan çıktı. Çünkü söylenilen ve hatta inanıldığı sanı-

(1): Düşünce ve fikirlerin, maddesel gerçekliğe üstün olduğuna inanmak, ataerkil sistemin anaerkile olan galibiyetinin de bir sonucudur. Erkekler kadınlar gibi doğal bir yolla yeryüzüne çocuk getiremedikleri için, başka bir yolla, zihinsel olarak bir yaratışta bulunmak iddiasındadırlar. ("The Forgotten Language" (Türkçesi: Rüyalar, Masallar, Mitoslar) Fromm 1951 a, adlı yapıtımdaki Yaratılış Mitosu yorumumla karşılaştırınız.)

lan şey, aslında bilinçdışı güdüler ve etkiler tarafından belirlenmiş olabilirler. Yani, bizim "gerçek" yönlerimizi yansıtmaz bir durum alabilirler. Böylece gerçeğe bakış, yeni bir boyut kazanır. Kişi gerçekten de kendi farketmediği etkilerin ve güdülerin baskısı altındadır. Yani onun samimiyetinden şüphe edilemese bile, yine de söylediği şey yanlış veya gerçek nedeni gizliyor olabilir. Kendi çocuğunun gelişimine ceza yoluyla bir biçim vermeyi düşünen ve buna gerçekten inanan ana - babalar Freud zamanında, son derece namuslu oldukları için övgü toplayabilirlerdi. Ama Freud'un buluşundan sonra insanın aklına, bu görüşün sadist eğilimlerin bir aklîleştirilmesi, yani çocuğu dövmekten belki de zevk alındığı ve bunun çocuğun yararına olduğunu savunmanın da bir perdeleme ve gizleme çabası olabileceği geliyor. Kısaca Freud'dan önce namuslu bir insan sayılan birisinin, Freud'dan sonra bu özel durum göz önünde tutulduğunda, hiç de böyle olmayabileceği ortaya çıkıyor. Bunun ahlâkî sonuçları da ilginç. Ahlâk açısından, hiç değilse davranışının gerçek nedenini ortaya koyan bir insanın, bunu gizleyenlerden daha iyi bir ahlâğa sahip olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu hem daha ahlâkî, hem de daha az tehlikeli bir davranıştır . Tarih boyunca görülen bir yığın zalimlik ve işkencelerin, bireyler ya da tarihsel süreç tarafından iyi niyetli çabalar olarak aklîleştirildikleri çok görülmüştür.

Ama Freud'dan sonra "benim kötü bir niyetim yoktu" deyişi, artık bir özür dileme yerine geçmemektedir. İyi niyetli olmak, kötü davranışın en etkili aklîleştirme yoludur. Kişinin bu kendi aklîleştirmesine inanmasından daha kolay birşey de yoktur.

Freud'un buluşlarının bir üçüncü sonucu daha vardır. Sözcüklerin böyle önemli bir rol oynadıkları bizim kültürümüz gibi uygarlıklarda, sözcükler genellikle yaşanan deneylerin ihmal edilmesine, hatta yozlaştırılmasına yol açacak bir biçimde kullanılırlar. "Seni seviyorum", "Tanrı'yı seviyorum" veya "yurdumu seviyorum" türünden şeyler söyleyen biri, kendi söylediklerine yürekten inanıyor olsa bile, bu sözleri belki de; güçlü, şöhretli, başarılı olmak, paraya kavuşmak ya da içinde bulunduğu gruba bağlılığını belirtmek gibi bilinçdışı arzularının aklîleştirilmesi sonucunda söylemektedir. Ama çoğu kez bunlar kalıplaşmış sözler olarak öylesine söylenirler ve içsel açıdan o an ve o kişi için, hiç bir değerleri yoktur. Freud'un bu buluşu, henüz iyi niyet açıklaması, örnek davranışlar ve bunların abartılması gibi konularda eleştirel bir tavır takınılmasını sağlayacak kadar yaygın kabul görmemiştir. Halbuki Freud teorisinin özellikle bu yanı, Marx'ın teorisi gibi eleştirel bir özellik taşır. Freud, ileri sürülen şeyleri doğrudan kabul etmez ve söyleyenin iyi niyetinden hiç şüphelenmese bile, söylenenle-

rin dikkatle izlenmesini öngörür. Çünkü bilinçli iyi niyet ve samimiyet, bir insanın tüm kişiliği göz önüne alınırsa, pek de öyle önemli değildir.

Bence Freud'un en büyük buluşu, kültürel ve felsefî sonuçları ile düşünmek ve olmak arasındaki çelişkiyi ortaya koymasıdır. Ama çocukluk dönemi cinsel eğilimlerinin bilinçli zihin aracılığıyla bastırıldığını ve düşünmek ile olmak arasındaki çelişkinin gerçekte, düşünmek ile bastırılmış çocukluk dönemi cinselliği arasında olduğunu kabul etmesi, onun bu büyük buluşunun anlamını daraltmış ve sınırlamıştır. Bu yaklaşımın bizi şaşırtmaması gerek. Az önce de söylediğimiz gibi, Freud, zamanının materyalist görüşünün etkisi altındaydı. Yaptığı çalışmalar ile yalnızca psişik ve fizyolojik kökenli olanların değil, içinde yaşadığı toplum tarafından bastırılan şeylerin içeriklerini bulduğuna da inanıyordu. Burada söz konusu olan, hem Freud'un, hem de hastalarının mensubu bulundukları sınıfın, Victoria çağı ahlâk anlayışıdır. Freud, histeri gibi patolojik belirtilerin, bastırılmış cinsel arzulardan kaynaklandığı yolunda bazı kanıtlar bulmuştu. Ama hatası, bu özel durumu genelleştirmesindeydi. Kendi dönemini ve kendi sınıfının toplumsal yapısı ile sorunlarını, tüm insanlığa özgü ve her zaman var olan sorunlarmış gibi ele alıyordu. Bu, onun kör noktasıydı sanırım. Burjuva toplumunu

tüm uygar toplumlarla özdeş kabul ediyor ve burjuva toplumundan farklı yapıdaki toplumları, gelişmemiş ve ilkel toplumlar olarak açıklıyordu.

Materyalist felsefe ve cinsel arzuların bilinçli zihin tarafından bastırılmaları, Freud için bilinçdışının içeriğini oluşturan çıkış noktalarıdır. Ayrıca Freud, cinsel güdülerin çoğu kez cinselliğin fizyolojik özü ile benzeşmediklerini ve hatta karşıt duygularca beslendiği gerçeğini de farkedememişti. Sadizm, narsizm, mazoşizm ve can sıkıntısı gibi nedenler pekâla cinsel arzuları harekete geçiren kaynaklar olabilirler. Ayrıca güçlü olmak ve zenginlik de, karşı tarafın cinsel arzularını kamçılayan önemli öğeler olarak dikkat çekmektedir.

Freud'dan iki veya üç nesil sonra, günümüzde kesinlikle bilinmektedir ki, şehir kültüründe cinsellik, bastırmaların tek ve ana konusu değildir artık. Tam tersine, insan kitelleri homo consumens, yani bir tüketim insanı olma çabasına girdiğinden beri cinsellik (hem de en ucuz) tüketim maddelerinden biri haline gelmiştir. Görevi de, insanlara doyum ve mutluluk aldatmacasını vermektir.

Bilinç ve bilinçdışı çelişkisine daha bir sürü örnek vermek mümkün. Aşağıda bunlardan en çok rastlanılan birkaçını belirtmeye çalıştım:

Özgürlük bilinci	— bilinçsiz bağımlılık
İyi vicdan bilinci	— bilinçsiz suçluluk duygusu
Mutluluk duygusu	— bilinçsiz bunalım bilinci
Bilinçli dürüstlük	— bilinçsiz sahtekârlık
Bilinçli kişilik	— bilinçsiz etkilenebilirlik
Güçlü olma bilinci	— bilinçsiz çaresizlik ve güçsüzlük duygusu
Bilinçli inanç	— bilinçsiz şüphecilik ve tam bir inanç eksikliği
Sevmek bilinci	— bilinçsiz ilgisizlik ya da da bilinçsiz nefret
Bilinçli aktivite	— bilinçsiz psişik pasiflik ve tembellik
Bilinçli gerçekçilik	— bilinçsiz gerçekçilik ek- sikliği

Bu saydıklarımız çağımızın bastırılan ve aklîleştirilen gerçek çelişkileridir. Bunlar Freud döneminde de var olmalarına rağmen, bu kadar belirgin ve etkili değillerdi. Ama daha da önemlisi, cinsellik ve onun bastırılması olayı ile gözleri kamaşmış olan Freud'un

bunları pek önemsememiş olmasıdır. Freud psikanalizinin gelişimi içinde, çocukluk dönemi cinselliği sistemin temel taşı olarak kalmıştır.

Böylelikle psikanaliz, aslında kendi inancına tam ters bir hal almış ve insanlardaki (ve insanlar arasındaki) gerçek ve önemli ilişkilerin ortaya çıkmasını önleyen bir direnç, bir karşı koyucu öge haline dönüşmüştür.

2. ODİPUS KOMPLEKSİ

Freud'un büyük buluşlarından bir diğeri de, Odişus kompleksi olarak adlandırdığı şeydir. Ona göre, her nevrozun temelinde çözümlenememiş bir Odişus kompleksi yatar.

Odişus kompleksinin Freud için ne anlama geldiğini söylemek kolaydır: Dört veya beş yaşlarında cinsel arzuları uyanan erkek çocukta, annesine yoğun bir cinsel istek ve bağılılık gelişir. Onun bu isteğı, babasını kendisinin karşıtı, hem de rakibi olarak görmesine yol açar. Bu durumda babasının yerine geçmek ve onu ortadan kaldırmak isteyen çocukta, babasına karşı büyük bir düşmanlık duygusu doğar. Babasını rakibi olarak görmesi, aynı zamanda onda iğdiş (hadım) edilme korkusunu da geliştirir. Freud'un bu düşüncesine Odişus kompleksi adını vermesi, Yunan mitolojisinde Kral Odişus'un öyküsünden esinlenmesinden dolayıdır. Evlendiğı kadının annesi olduğunu öğrenmesi ile tüm dünyası yıkılan Odişus, gözlerini kör eder (kendi kendini hadım etmenin sembolü) ve yanına iki kızını alarak ülkesini terkeder.

Freud'un buluşunun önemi, küçük erkek çocuğun annesine veya bir anne figürüne olan bağılılığını ortaya koymasındandır. Çocuğun anneye olan ihtiyacı ve sevilme, bes-

lenme ve korunmayı kaybetmeme çabası, gerçekten de küçümsenecek bir şey değildir. Hatta bir çok yetişkin insanda, annelerine olan bağlılığın sürdüğünü ve eşlerinde bile annelerinin bir devamını ardıkları görülebilir. Bu bağlılık kızlarda da gözlemlenir. Ancak onların bağlılıkları, Freud'un pek düşünemediği değişik sonuçlara yol açar.

Erkeğin annesine olan bağlılığı anlaşılır bir olgudur. Daha doğmadan önce, bir ceninken anne onun herşeyidir. Anne onu sarar, korur ve besler, doğumdan sonra bile durum değişmez. Annenin yardımı olmadan yaşaması mümkün değildir. Onun şefkat dolu ilgisi eksikse, çocuğun ruh sağlığı bozuk olur. Çocuğa hayat veren ve onun dış dünya ile arasındaki tek bağ olan kişi yine annedir. Hatta isterse ona verdiği hayatı geri bile alır. Annenin bu çelişik konumunu en iyi Hint Tanrıça'sı Kali simgeler. Nitekim Kali hem yaratıcı, hem de yok edicidir.

Baba, çocuğun ilk yıllarında önemsiz bir rol oynar. Zaten çocuğun oluşmasındaki rolü de raslantısaldır. Bilimsel açıdan bakıldığında çocuğun varolabilmesi için, erkek sperminin kadının yumurtasıyla birleşmesi bir zorunluktur. Ama çocuğun dünyaya gelebilmek için geçirdiği evrimde ve sonrasındaki dönemde üstlendiği görev yok denecek kadar azdır. Psikolojik açıdan varlığı gereksizdir ve onun yaptığı şeyi; sunî döllenme ile de yeri-

ne getirmek mümkündür. Baba, dört ilâ beş yaşlarından sonra çocuğu eğitmek, onun ahlâksal ve zihinsel gelişimin sağlamak görevlerini üstlenerek yeniden önemli bir duruma geçer. Ama çoğu kez bu sorumluluğunu kötüye kullanarak ona sömürmek, akılsızlık ve ahlâksızlık konularında örnek olur. Oğlunu kendisi gibi yetiştirerek, işlerinde kendine yardımcılık etmesini ve mirasını devralmasını ister. Ayrıca babanın başaramadığı şeylerin ve erişemediği hedeflerin de çocuk tarafından elde edilmesi ve başarılması beklenir.

Anne figürüne olan bağıllık ve bağımlılık, her hangi bir başka insana olan bağıllıktan farklıdır. Anneye bağıllık, çocuğun hiç bir sorumluluğu olmadan ve bir çaba göstermeden korunup, sevildiği duruma olan bir özlemdir. Ama bu özlemi duyan yalnızca çocuk değildir. Dünyayı göz önüne alacak olursak, her insan tıpkı bir çocuk gibi çaresiz ve güçsüzdür. İnsan kendini koruyabilir ve bir ölçüye kadar da kimseye muhtaç olmadan yaşayabilir. Ancak karşı karşıya kaldığı tehlikeler, riskler ve bilinmezlikler düşünülür; hastalıklar, fakirlikler ve haksızlıklarla mücadele gücünün ne denli az olduğu göz önüne alınırsa, belki de yetişkinlerin çocuklardan daha fazla güçsüz ve yardıma muhtaç oldukları ortaya çıkar. Çünkü çocuğun, onu her türlü tehlikeye karşı koruyan, sevgi dolu bir annesi var-

dır. Yetişkin bir insanın ise, kimsesi yoktur. Arkadaşları, karısı ve bazı sosyal güvenlik önlemleri ona hayatı boyunca yardımcı olurlar. Ama yine de, kendini korumak ve istediklerini elde etmek imkânları son derece kısıtlıdır. Bu durumdaki bir insanın, yeniden çocuk olabileceği bir dünya arayışı içinde olmasına şaşırmamak gerek. Çocukluğun o cennetsi dünyasına olan özlem dolu istek ile yetişkin olmanın getirdiği zorluklar arasındaki çelişkiyi, tüm nevrotik olayların kaynağı olarak değerlendirmek mümkündür.

Freud'un yanıldığı ve varsayımları yüzünden de yanılmak zorunda olduğu nokta, anneye olan bağlılığın cinsel yönde olduğu inancıydı. Çocukluk dönemi cinselliği teorisi nedeniyle, erkek çocuğun yaşamındaki ilk kadın olan annesine, ihtiyacı doğrultusundaki cinsel nesneleri sunduğu için, bir bağlılık duyması Freud'a mantıklı geliyordu. Geniş açıdan bakınca doğrudur da bu. Annenin erkek çocuk için yalnızca bir yakınlık kaynağı değil de, aynı zamanda cinsel arzuların bir nesnesi olduğunu kanıtlayan bir çok olay bilinmektedir. Ama anneye olan o içten ve yoğun bağlılık, bu cinsel istekten doğmaz. İşte Freud'un en büyük yanılgısı da buradadır. Çünkü bu bağlılığın asıl nedeni, az önce belirttiğimiz o cennetsi duruma duyulan özlemdir. Ayrıca anne figürü yalnız çocuklukta değil, bazı insanlar için tüm yaşamları bo-

yunca süregelen bir önem taşır.

Freud, cinsel arzuların yapıları gereği dengesiz ve süreksiz olduğu gerçeğine dik-
kat etmemiştir. Eğer cinsel bir beraberlik,
sempati ve sevgi gibi güçlü duygusal bağlarla
desteklenmezse, en yoğun biçimi bile kısa
ömürlü olur. Cinselliğin bu süreksizlik karak-
teri, macera heveslisi erkeklerde, çocuğa yö-
nelik bir sorumluluk taşıyan kadınlarınkin-
den çok daha belirgindir. Erkeklerin kökü 20,
30 ve belki 50 yıl öncesine dayanan bir cin-
sel tutku nedeniyle annelerine bağlılıklarını
sürdürmeleri iddiası saçmadır. Hele bir çok
erkeğin, üç yıllık doyurucu bir evlilikten son-
ra bile karılarına bağlı kalmadıkları düşünö-
lecek olursa. Anne, küçük erkek çocuğun, ar-
zularına bir nesne olabilir. Ama Freud'un da
bir olay raporunda belirttiği gibi, o yaşlarda-
ki erkek çocuklar kendi yaşlarındaki bir kız
çocuğuna aşık olup, annelerini unutabilir ve
o kızla dolu dizgin bir gönöl macerası da ya-
şayabilirler.

Bir erkeğin aşk yaşamını doğru olarak an-
layabilmek için, onun hem başka kadınlarda
annesini arayış içinde olmasını, ama hem de
bu anne figüründen kopabilmek amacı ile
bambaşka yapıdaki kadınlara yönelmesini
birlikte değerlendirmek gerekir. Bu çelişki,
boşanmaların temel nedenlerinden biridir.
Bazen kadın, evliliğin başlangıcında bir anne
sembölö olmadığı halde, evlilik yaşamı süre-

since ev idaresini üstlenmesiyle annelik rolüne bürünür. Ondan sonra da erkeğin yeni maceralar aramak ve eski çocuksu dünyasını bulmak yolundaki arzularını engelleyen bir anneye benzemeye başlar. Artık erkek için o arzulanan, ama aynı zamanda da korkulan ve istenmeyen birisidir. Yaşlı erkeklerin genç kızlara aşık olduklarını görürüz. Tüm anne özelliklerinden arınık olan bu genç kız, yaşlı erkeğe aşık olduğu sürece, o kişi, anne figürüne olan bağlılıktan kurtulduğu hayali içinde yaşar.

Freud, anneye duyulan Odipus tipi bir bağlılığı açıklarken, erkeğin annesine olan bağlılığının yanısıra, onu kaybetme korkusunu da ortaya koyarak önemli bir noktayı daha belirtiyordu. Ama bu büyük buluşunu, yalnızca cinsel boyutlu bir olay olarak görmesi nedeniyle çarpıtmıştır. Ayrıca böyle yapınca, anneye duyulan özlemin, insan varlığının en temel özelliklerinden birisi olduğu gerçeği de arka plana atılmış oluyordu.

Odipus kompleksinin, babayı rakip olarak görmek, ona düşmanlık beslemek ve onu öldürmek istemek biçiminde gelişen diğer bölümü de gerçek hayatta rastlanabilen olaylardır. Ama bunun anneye olan bağlılıkla bir ilişkisi olması gerekmez. Freud burada, ataerkil toplum düzenine özgü bir olaya evrensel bir anlam ve geçerlilik vermek yanlışına düşmektedir. Ataerkil bir toplumda oğul, ba-

banın arzularına teslim olmuştur. Babanın malı gibi olan erkek çocuğun kaderi de, babası tarafından belirlenir. Babanın mirasına hak kazanmak ve onun yerini almak (ki bu, başarılı olmanın göstergesidir) için, çocuk babayı sevindirmek, ona uymak ve babanın arzularını kendi görüş ve isteklerinin yerine koymak zorundadır. Bu tür bir bastırma, her bastırma olayında olduğu gibi nefrete, baskıyı oluşturan kişiden kendini kurtarma isteğine ve sonuçta, onu ortadan yok etme arzusuna dek varabilir. Buna benzer bir durumu, ölümüne kadar karısı ve çocukları üzerinde bir diktatör gibi baskı yapan yaşlı köylülerin ailelerinde görmek mümkündür. Ama ölüm günü uzaktaysa ve erkek çocuk da 30, 40 veya 50 yaşındaysa, bu tür bir baskı altında babasına nefret duyması doğaldır. Modern iş dünyasında ise, bu olay ortaya böylesine açıklıkla çıkmamaktadır. Bazı özel durumlar dışında, baba oğluna bırakacak bir şeye sahip değildir. Bu nedenle babasının yerini alması durumu doğmayan çocuğun gelişimi, kendi yeteneklerine bağlı kalmaktadır. Bazen de büyük bir işletmeye sahip olan babanın uzun yaşaması, oğlunu hep geri planda kalmaya mahkûm bırakmaktadır. Ancak yeni dönemlerdeki bu gelişmelere rağmen, binlerce yıllık geçmişte egemen olan ataerkil toplum düzeninde, baba ile oğul arasında önemli çatışmaların olduğunu belirtmek doğru olur. Babanın yönetimi ve bunun altında ezilen erkek

çocuğun isyanından oluşan bu çelişkiyi gören Freud, olayı ataerkil toplum yapısından doğan bir şey olarak değil de, cinsel düşmanlık sonucunda ortaya çıkan bir olay olarak değerlendirir.

Cinsel olmayan korunma ile güvenlik arzusunu, cennetsi ortama duyulan özlemi ve ataerkil toplum düzeninin bir yan ürünü olan baba - oğul çelişkisini Freud, tek bir nedende toplamıştır: Anneye duyulan cinsel tutku ve bunun sonucunda rakip hale gelen babadan korkulup, nefret edilmesi. Buna "kanıt" olarak da, bazı küçük erkek çocukların annelerine söyledikleri şu söz gösterilmiştir: "Babam ölünce, seninle ben evlenirim anne." Bu deyiş, küçük çocuğun kafasının içinde oluşan baba rekabeti ve öldürme düşüncesinin dile gelişi olarak yorumlanır. Ama bence bu söz, hiç de o anlama gelmez. Çocuğun içinde babası gibi büyük olmak ve annesinin sevgisini kazanmak türünde güdüler vardır. Dört yaşlarındaki çocuklar artık tam çocuk değildirler, ama bir yetişkin de sayılamazlar. Bu ikilem içerisinde, yetişkin bir insan olabilmenin özlemi ile söylenmiş "babam ölürse" sözüne, onun gerçekten bunu istediği anlamını vermek, işi fazlaca abartmaktır. Çünkü o yaştaki bir çocuk, ölümün ne olduğunu bile bilemez. Söylediği sözün anlamı daha çok: "Babam burada olmasa da, bütün ilgiyi ben toptasam" yolunda olsa gerektir. Bu sözü, çocuğun ba-

baya karşı nefretini ve onun ölümünü istediğini belirten bir kanıt olarak alanlar, hem bir çocuğun hayal dünyasına, hem de çocuk ile yetişkinler arasındaki farklılığa dikkat etmeyenlerdir.

Şimdi de, Freud'un kendi teorisini doğrulamak ve küçük erkek çocuğun incest (*)si arzuları ile babasını rakip olarak görüşünü belirtmek için kullandığı Odipus mitosunu inceleyelim. (Fromm 1951 a, 7. Bölüm ile de karşılaştırınız.) Freud, Sophokles'in Kral Odipus ile ilgili yazdığı üçlemesinin ilk bölümünü, kendi açıklamalarına temel alır. Trajedinin bu bölümünde olaylar şöyle gelişir:

Thebai kralı Laios'a kâhinler, doğacak çocuğu erkek olursa, ileride bu çocuğun babasını öldürerek, annesi İokaste ile evleneceğini söylerler. Doğan çocuğun erkek olması üzerine İokaste, bu acı kaderden kurtulabilmek için oğlu Odipus'u bir çobana verir. Çobanın Odipus'u, ayakları bağlı olarak ormanın en ıssız yerine bırakması gerekmektedir. Böylece vahşi hayvanlarca parçalanarak öldürülmesi sağlanacaktır. Ama çoban Odipus'a acır ve onu Korinth kralının adamlarından birine teslim eder. Onu oğluymuş gibi büyüten Korinth kralının yanında, kendini kralın oğlu sanarak yetişir Odipus. Delphi şehri kâhini, onun kaderinde babasını öldürüp, annesiyle

(*) Incest (Inzest): Aile içi cinsel ilişki yasağı. (Çev.)

evleneceğinin yazılı olduğunu söyleyince, kaderinden kaçabilmek için, anne ve babası olduklarını sandığı Korinth kralı ve kraliçesinden ayrılır. Delphi'den uzaklaşırken, yolda yaşlıca bir adamla kavgaya tutuşur. Kendine hâkim olamayan Odipus, bu adamı ve uşağını öldürür. Öldürdüğü bu adam, gerçek babası olan Thebai kralı Laios'tur.

Yolculuğu onu Thebai'ye dek götürür. Orada genç erkekleri ve kızları yutan dev bir Sfenks herkese dehşet saçmaktadır. Sorduğu bilmeceye doğru olarak cevap verecek biri çıkana kadar da, şehri terketmeyeceğini belirtmiştir. Odipus: "Önce dört, sonra iki, son olarak da üç ayağının üzerinde yürüyen şey nedir?" sorusuna "insandır" cevabını verir. "Çocukken dört, gençken iki, yaşlılığında ise (bastonu ile birlikte) üç ayak üzerinde yürür." Bunun üzerine Sfenks denize düşüp, ölür. Thebai şehri sakinleri aralarında önceden almış oldukları karar uyarınca, Sfenks belâsını defeden kimsenin, kraliçe İokaste ile evlenmesini öngörmüşlerdir. Böylece Odipus, annesi olduğunu bilmeden İokaste ile evlenip, Thebai şehrinin kralı olur.

Odipus bir süre mutluluk ve başarı ile şehri yönettikten sonra, birden bir veba salgını başlar. Vatandaşların çoğu ölür. Theiresias adlı medyum, bu salgının Odipus'un işlediği ikili günâhın sonucu olduğunu bildirir. Hem babasını öldürmüş, hem de annesi ile

evlenerek, aile içi cinsel ilişki yasağına karşı gelmiştir. Bu gerçeğe direnmek isteyen Odi-pus, önce bu kehânete inanmaz. Ama zor du-rumda kaldığını görünce, kendi gözlerini kör eder, İokaste ise intihar yolunu seçer. Traje-di, Odipus'un bilmeden işlediği, hem de en-gellemek için çaba gösterdiği bir suçun ceza-sını çekmesiyle sonuçlanır.

Freud, bu trajediyi kendi teorisini destek-lemekte kullanışında haklı mıydı? Bilinçsiz incest eğilimlerin varlığını ve bunun sonu-cunda baba ile oğul arasında bir nefretin ve bir rekabetin izlerini, her küçük erkek çocuk-ta bulmak mümkün mü acaba? İlk bakışta Freud'un haklı olduğu ve mitosun onun teori-sini desteklediği izlenimi uyanıyor insanda. Ama mitosu daha dikkatlice inceleyecek olur-sak, bu anlayışa hemen "doğru" damgasını vurmamak gerektiği çıkar ortaya. Eğer Fre-ud'un yorumu doğru olsaydı, mitolojik olay-ların şöyle gelişmesi gerekirdi: Odipus'un ön-ce İokaste'ye rastlaması, annesi olduğunu bil-mededen ona aşık olması ve sonra da yine bil-meyerek babasını öldürmesi beklenmeliydi. Ama mitos bize Odipus'un İokaste'ye ilgi duyduğunu veya aşık olduğunu söylemiyor ki. Odipus'un İokaste ile evlenmesinin tek nedeni, tahta çıkanın taçla birlikte ona da sa-hip olması gerekliliğidir. Ana fikri oğul ile anne arasındaki yasak ilişkiyi belirtmek olan bir mitosta, bu iki kişi arasında hiç bir duy-

gusal yakınlık olduğunun belirtilmemesi mümkün mü? Nitekim bu fikri doğrulayan bir incelemeyi Carl Robert (Robert, 1915) yapmıştır. Kehânetler kitabında, anne ile evlenme olayına çok eski bir kaynağa dayanan Damaskos'lu Nikolaus'un öyküsünde ratlanır.

Mitosu başka türlü yorumlamak da mümkün. Olayların gelişimine bakacak olursak, anlatılmak istenenin anne ile oğul arasındaki yasak cinsel sevgi değil, babanın ataerkil bir aile düzeni içindeki egemenliğine başkaldıran oğulun öyküsü olduğunu anlarız. Odi-pus'un İokaste ile evlenmesinin aslında ikinci derecede bir önemi vardır. Burada vurgulanmak istenen, oğulun babaya karşı galip gelmesi ve tüm görkemiyle birlikte onun yerini alması olayıdır.

Bir tek kral Odipus trajedisini ele alırsak, bu iddia biraz havada kalmışa benzemektedir. Ama Sophokles'in diğer yapıtları olan Odipus Kolonos'da ve Antigone'yi de değerlendirmeye katacak olursak, ortaya bambaşka bir Odipus mitosu çıkar (2). Olaya böyle bakınca, çok değişik bir mücadeleyi farkedebiliyoruz: Anaerkil ve ataerkil kültürlerin

(2): Bu üç yapıt yukarıda verdiğim sırada yazılmamıştır. Bazı yazarlar üç trajediyi Sophokles'in bir üçleme olarak düşünmemiş olduğunu da ileri sürüyorlar. Ama bence bunların üçünü bir bütün olarak ele almak en doğrusudur. Sophokles'in bu üç trajedi hakkında bütüncü bir düşüncesi olmadan, her birinde Odipus ile çocuklarının başlarından geçenleri anlatması, pek inandırıcı gelmiyor bana.

mücadelesini.

Odipus Kolonos'da adlı oyunda, Kreon tarafından ülkeden sürülen Odipus'un oğulları Eteokles ve Polyneikes kör babaları ile gitmeyi reddederlerken, kızları İsmene ve Antigone'nin Odipus'a destek olup, onunla birlikte gittiklerini görürüz. Sonra iki oğul, babalarının tahtı için birbirleriyle mücadeleye başlarlar. Mücadeleyi Eteokles kazanır. Ama taht hırsından vazgeçmeyen Polyneikes başka şehirlerin yardımlarını alarak, bu dış güçler aracılığı ile kardeşini yenmeye uğraşır.

Üçlemenin bu oyununda işlenen konu da, ataerkil bir toplumda baba ile oğul arasındaki çatışma ve nefrettir. Ama her üç oyunu birlikte incelersek, Sophokles'in eski anaerkil dünya anlayışı ile ataerkil görüş arasındaki çelişkiyi ve çatışmayı öne aldığını sezinleyebiliriz. Ataerkil bir dünyada oğullar babalarına karşı ve birbirleriyle savaşırlar, zaferi kazanan ise faşist bir diktatörü tipleyen Kreon'dur. Odipus'a eşlik edenler oğulları değil, kızları olur. Oğullarıyla arasında nefret dolu bir ilişki varken, kendini teslim ettiği ve güvendiği kimseler kızlarıdır. Tarihsel açıdan baktığımızda Odipus mitosu ve onun çeşitli versiyonları arasında kurulacak bir bağ bize önemli ölçüde bilgi verecektir. Mitosun değişik yorumlarında Odipus tipi, anaerkil dinlerin temsilcisi olan dünya Tanrıça'larıyla ilişkiye girer ve son günlerini onların yanında

geçirir. Mitosun hemen tüm değişik yorumlarında, çocukluk döneminden, ölümüne dek bu ilişkilerin izlerini bulmak mümkündür. (Schneidewein, 1852, S. 192 ile karşılaştırınız.) Örneğin öykünün geçtiği yer olarak tahmin edilen Eteonos şehrinde Odipus'un tapınağının yanı sıra, yer Tanrıçası Demeter'in de bir türbesi vardır. (C. Robert, 1915, S. 1 ve devamı ile karşılaştırınız.) Odipus'un son dinlenme yeri olan Atina yakınlarındaki Kolonos'da da tahminen Odipus mitosunun doğuşundan önce yapılmış olan Demeter ve Erynien adına bir anıt vardır. Az sonra da göreceğimiz gibi, Sophokles, Odipus Kolonos'ta adlı oyunda Odipus ile Tanrıça'lar arasındaki ilişkileri iyice vurgular.

Odipus'un Tanrıça'ların mezarlarının olduğu yere dönüşü çok önemli, ama anaerkil düzenin temsilcisi pozisyonunu açıklığa kavuşturan tek ipucu değildir. Odipus kızlarını överken Mısır anaerkilliğine değinir ve bu yolla Sophokles, anaerkil düzene olan ilgisini ortaya koyar. (Sanırım Sophokles burada Herodot, II, 35'deki bölümü kaynak almış kendisine):

"Oh, tıpkı Mısır'daki geleneksel yaşamı
sürdüren bu çocuklar.

Orada erkek, evde dokuma tezgâhı
başında oturur,

Kadın ise dışarıda günlük ekmeği

kazanmaya çabalar.

Ve siz kızlarım, bu sıkıntıları çeken siz
ler,

Kızlar gibi evde oturacağınıza,

Benim dertlerimi çekiyor,

Yaşam eziyetinizin üzerine benimkini
ekliyorsunuz."

(Sophokles, 1957, S. 405)

Odipus aynı duygularını, kızları Antigone ve İsmene'yi oğulları ile karşılaştırırken de dile getirir:

"Yalnızca bu güçsüz kızlar

Veriyorlar bana güçlerinin yettiğini,

Bedenimin ihtiyacı olanı.

Bir rahat ev, bir sıcacık köşe.

Ama oğullarım taht kavgasında,

Babalarını düşünen yok.

Artık geçti benden de, onlara rakip ola-
mam.

Ama kızlarım, siz oğullarıma benzemez-
siniz,

Krallık sizlere kalmalıydı."

(Aynı yapıt, S.409)

Antigone'de ataerkil ve anaerkil ilkeler en

açık biçimde dile gelmiştir. Sert ve otoriter Kreon, kendini Thebai tiranı yapmıştır. Odi-pus'un oğulları ise, tahtı ele geçirmek sava-şında birbirlerinin ölümüne yol açmışlardır: Kreon, Yunan geleneklerine göre bir insana gösterilecek en büyük saygıyı, şehrin kralı iken karşı saldırıda ölen Eteokles'e göstere-rek, cesedinin gömülmesini buyurur. Dış güçlerin yardımıyla şehri ele geçirmek için saldıran Polyneikes'in cesedi ise, en aşağıla-yıcı olay olan, gömülmemek cezasına çarptı-rılmıştır.

Kreon'da biçim bulan ilke, devletin yasa-larının, kan bağına ve otoriteye karşı itaatin de, insanca değerlere bağlı olmaya üstünlüğü inancıdır. Antigone, kan bağıını ve tüm insan-ların elele gelmeleri arzusunu, otoriter ve hi-yerarşik bir ilkeye uyarak zedelemek iste-mez. O, insanların özgürlük ve mutluluğu adına, erkeklerin keyfî davranışlarına karşı direnmenin sembolüdür. Koro burada şöyle söyler: "Heyecan verici çok şey vardır, ama hiç biri de insandan daha görkemli değildir" (aynı yapıt, S. 275). İsmene ise, Antigone'den farklı olarak, kadının erkeğin gücünü kabul etmesi gerektiğini ileri sürer. Ancak Antigone ataerkil ilkeye karşı koymaktadır; eşitlik ilke-sinin duygusu ve herşeyi kapsayan bir anne sevgisiyle: "Kadının doğası nefret değil, sev-gidir" diye bağırır (aynı yapıt, S. 281). Erkeksi yöneticiliğine saldırıldığı duygusuyla Kreon

da ona şöyle cevap verir:

"Evet oğlum, işte doğrusu bu.

Babanı herşeyden çok sevip, yüceltmen"
der ve devam eder:

"Ama itaat etmeyiş, kötülüklerin en kötüsüdür!

O şehirleri yok eder, evleri parçalar.

Sağlam düzenleri ise bedenine ve
yaşamına sadık kalanlar ile

İtaat edenler kurtaracaklardır.

Hep düzen için mücadele ver.

Hiç bir zaman bir kadının kölesi olma,

Erkek elinden ölümü yeğle de,

Kadın uşağı dedirtme kendine."

(Aynı yapıt, S.187).

Ataerkil Kreon ile buna karşı direnen ve kadınların eşitliğini savunan oğlu Haimon arasındaki çatışma, Haimon'un babasının: "Kendim için değil de, başka kimin için ülkeyi yöneteceğim ki?" (Sophokles, 1974, S. 37) sorusuna, "bu yalnız sana ait bir devlet değil, o halde git de, boş bir ülkeyi yönet, kendin için ve kendince" (aynı yapıt, s.37) cevabını vermesiyle doruk noktasına ulaşır. Şöyle bağırır Kreon: "Bak sen, o kadının aklına uyuyorsun demek!" Bunun üzerine Haimon, ana-

erkil Tanrı'sal güçlere işaret ederek: "Senin, benim ve Tanrı'lar için" der. (Bu Tanrı'lar da kadın Tanrıça'lardır.) Nihayet bu çatışma bir sonuca ulaşır. Önce Antigone'yi diri diri mezara gömdüren Kreon, (ki bu da yer Tanrıça'larına olan bağlılığının sembolik bir ifadesidir) daha sonra kâhin Theiresias'ın uyarısı ile büyük bir korkuya kapılır ve Antigone'yi kurtarmaya çalışır. Bu arada babasını öldürmek isteyen Haimon, bunu başaramayınca kendini öldürür. Kreon'un karısı Eurydike'de oğlunun ölümünü duyunca intihar eder. Ölmeden önce de kocasını çocuklarını katili diye lânetler. Fizik planda Kreon zaferi kazanmıştır. Kendine karşı gelen oğlu ile onun karısı Antigone'yi öldürtmüştür, onu lânetleyen karısı da hayatta yoktur artık. Ama Kreon da moral olarak bitmiş ve ruhsal alanda savaşı yitirmiştir. Bunu kendi de kabul eder:

"Ah ben! Bu benim işim,

Bu benim suçum.

Sana vuran, zavallı oğlum

Sana vuran bendim.

Evet bendim. Gelin hizmetçiler,

Götürün buradan beni.

Götürün, çünkü herşeyi mahveden bu
adam,

Bir hiçtir...

Alın beni, uzaklaştırın buradan.

Sevgili yavrum, sana acımasızca ben vur-
dum.

İşte şimdi bilemiyorum,

Nereye bakacağımı?

Nereye gideceğimi? Bilemiyorum.

Bu kaderin tokadı bana,

Hem de en sert, en acı tokadı

Ben oldum yiyen.

Herşey acı veriyor şimdi bana."

(Sophokles, 1957, S. 310 ve devamı).

Sophokles'in bu üç trajedisini birlikte incelediğimizde, aile içi cinsel ilişki yaşağının değil ana fikir, üçleme içinde çok önemli bir motif olmaktan bile uzak olduğunu görürüz. Eğer yalnızca Kral Odipus'u okuyacak olursak, bu tür bir düşünceye yönelebiliriz belki. (Ayrıca Odipus kompleksi üzerine bu kadar yazıp, çizen ve konuşup, fikir yürüten kimse-den, acaba kaç zahmet edip de bu üç oyunu birlikte okumuştur acaba?) Ama her üç trajediyi de bir arada değerlendirirsek, bu üçlemenin gerçekte, Odipus'ta simgelenen eşitlik ve demokrasi yanlısı anaerkil ilke ile Kreon'un temsil ettiği yasa ve düzene dayalı ataerkil diktatörlük ilkesi arasındaki çelişkileri ve çatışmaları yansıttığını farkedebiliriz.

Güç açısından zaferi kazanan, ataerkil diktatördür. Ama bu ataerkil ilkeler, onun temsilcisi Kreon'un ruhsal çöküntüsü ve pişmanlığında en büyük yenilgisini yaşamaktadır. Çünkü Kreon bütün çabalarına rağmen sonuçta ölümden fazlasına erişemediğini görmüş ve bu onu yıkmıştır(3).

(3): Sophokles, en iyi sofistlerin öğretilerinde dile gelen o eski dinsel geleneğin yalanlanıp, reddedilmesine karşıdır. Buna karşı ileri sürdüğü tezinde ise, eski anaerkil dinlerin sevgi, eşitlik ve adalet yanlarını vurgulayarak, o öğretilerin yeni bir yorumunu sunmaktadır.

3. YANSITMA (*)

Freud'un düşünce sisteminin temel kavramlarından birisi de, yansıtma denilen olgudur. Klinik araştırmaları sırasında Freud, psikanaliz tedavisine gelen hastaların kendi doktorlarına karşı büyük bir bağlılık gösterdiklerini farketmişti. Bu bağlılık, sevgi, hayranlık ve inanç biçiminde ortaya çıkarken, "negatif transfer" denen olayda ise nefret, muhalefet ve saldırganlık olarak belirmektedir. Analizi yapan (doktor) ve analiz edilen (hasta) farklı cinslere sahiplerse ya da hastanın homoseksüel olduğu hallerde, bu bağlılık ve yansıtma olayı, doktora aşık olmak durumunu da doğurabilir. Çünkü analizci doktor sevgi, hayranlık ve bağlılık için en uygun nesne biçimindedir. Hastanın ona olan bağlılığı, derin bir kıskançlığı da beraberinde getirir. Hep yeni bir rakibin çıkıp, kendi yerini alacağı kuşkusu vardır hastada. Yani hasta, bir aşığın sevgilisine karşı duyduğu duygular ve takındığı tavırlarla doludur doktoruna karşı. Bu yansıtma olayının ilginç yanı, onun doktorun özelliklerinden değil de, içinde ya-

(*): İngilizce'de "Transference", Almanca'da "Übertragung" olarak geçen bu sözcüğü dilimize "aktarma", "nakletme" ve "düşünce transferi" diye çevirmek de mümkündür. Biz anlamı en iyi verdiğine inandığımız "yansıtma"yı seçtik. (Çev.)

şanılan olaydan doğmuş olmasındadır. Bir psikiyatrist aptal ve çekicilikten uzak bile olsa, hasta bunun farkına varmayabilir. Halbuki aynı hasta, aynı doktora onun bir analizci olduğunu bilmeseydi, en ufak bir ilgi göstermezdi belki de.

Böylesi bir ilgi ve yansıtma olayını birçok doktor kendi hastalarında farketmişlerdir. Ama bu konuya özellikle eğilen ve yapısını titizlikle inceleyen ilk bilim adamı Freud olmuştur. Vardığı sonuca göre, analiz edilen kimse, doktoruna bir çocuğun ana ve babasına karşı hissettiği duygularla doludur. Freud psikiyatrist figürüne gösterilen bu sevgi dolu (ya da düşmanca) bağıllık olayının, çocukluk çağlarında anne ve babaya duyulan bağıllığın bir tekrarı olduğunu ileri sürer. Bir başka deyişle, Freud, doktora karşı hissedilen duyguların gerçek nesnelerinden ayrılıp doktorun kişiliğine "transfer edildiğini" (yansıtıldığını) savunmaktadır. Yine Freud'a göre bu yansıtma olayı, çocuğun ebeveynine karşı almış olduğu tavırların incelemesi sonucunda daha kesin olarak açıklanabilmektedir. Hasta psikiyatrist doktora duyduğu hislerini öylesine yoğun bir biçimde yaşar ki, bunların doktorun kendi kişiliğine mi, yoksa doktor tarafından temsil edilen ebeveyne doğru mu yönlendiğini anlamak oldukça güç olur.

Bu buluş, Freud'un o büyük dehasının bir sonucudur ve de bilime kazandırdığı özgün

ve ilginç konulardan birisidir. Çünkü ondan önce hiç kimse, hastanın doktoruna karşı duygularını ve düşüncelerini araştırmak zahmetine katlanmamıştı. Hastaların kendilerini "Tanrılaştırmalarını" büyük bir zevkle karşılayan doktorlar, bunu yapmayanlar için de "kötü hasta" damgasını vurmuşlardır. Gerçekte bu yansıtma olayı, psikiyatristlerin kendi narsist duygularını güçlendirdiği için, onlara zararlı bile olmaktaydı. Hastaların kendilerine hayran olmalarının tadını çıkarırken, çoğu kez bunu gerçekten de hakkedip, hakketmediklerini hiç düşünmüyorlardı bile. Freud ise, bu olayı incelemiş ve onun hakkedilmiş bir hayranlık belirtisi olarak değil de, çocuğun ebeveynine duyduğu hayranlığın bir tekrarı ve yansıtılması olduğunu ortaya koymuştur.

Yansıtma olayının psikanaliz sırasında oluştuğunu farkedenden Freud, bu buluşu ile kendi çalışmalarında kullandığı özel düzenlemeyi de geliştirmiştir. Bu düzenlemeye göre, hasta rahat koltukta uzanırken, psikiyatrist, onun arkasında ve onun göremeyeceği bir yerde oturarak sessizce onu dinler, zaman zaman da söze karışarak hastanın anlattıklarını yorumlar ve konuşmaya bir yön verir. Freud bir keresinde böyle bir düzenlemeyi neden gerekli gördüğünü şöyle açıklamıştı: "Ben saatlerce yüzüme bakan bir insana tahammül edemem." Buna ek olarak psikiyatristler, doktorun hastası için beyaz bir kâğıt

gibi boş ve görüntüsüz olması gerektiğini de söylerler. Böylelikle hastanın bütün reaksiyonlarını bir yansıtma olarak almak mümkün olur ve doktorun kişiliğine olan ilgi ve beğeni, bunun dışında tutulabilir. Ama bunların hepsi bir kuruntudan başka birşey değildir. Çünkü bir insana bakmak, elini sıkmak, sesini duyup, konuşurken davranışlarını gözlemlemek gibi davranışlar içindeyken kişi, onun hakkında bir sürü bilgi edinmiş olur. Bu yüzden, sohbet sırasında hastaya görünmemekle, tanınmaz kalmak iddiası çocukçadır.

Yeri gelmişken, Freud'un tedavi yöntemindeki teknik düzenlemeye kısa bir eleştiri getirmenin yararlı olacağına inanıyorum. Bütün bu düzenlemeler; suskun, tanınmadığı varsayılan, hiç bir soruya cevap vermeyen ve hastanın arkasında oturan (dönüp de doktora bakmak kesinlikle yasaktır) (4) bir doktor, hastanın bu tedavi süresi boyunca kendini bir çocuk olarak hissetmesine yol açar. Başka hiç bir yerde, yetişkin bir insan böylesine bir pasiflik içinde ve bütün yetkileri bir başkasına (doktora) aktararak, en gizli duygu ve düşüncelerini açıklamaz. Aslında bu davranışa kendi isteği ile de uymaz, doktorla baştan bir

(4): Berlin Enstitüsü'ndeki hocalarımdan bazıları tedavi seansları sırasında zaman zaman uyuya kaldıklarını anlatmışlardı. Bazıları da bu sırada hastayı rüyalarında gördüklerini ve bu rüyaların hasta hakkında, onun anlattıklarından daha çok bilgi verdiğini ileri sürmüşlerdi. Ama horlama alışkanlığı olanlar için bu, denenmemesi gereken bir şeydir. Ben de Fre-

analiz yapmak için anlaşıırken verdiği söze uymak için, yani bir görev anlayışı içinde katlanır böyle bir duruma. Freud'a göre hastanın böyle bir çocuk durumuna dönüştürülmesi, ona en yararlı olan durumdur. Çünkü zaten amaç, çocukluktaki gizleri ortaya çıkarmak, gerekiyorsa, onları yeniden canlandırarak, yönlendirmektir.

Hastanın tedavi sırasında yeniden bir çocuk haline getirilmesine karşı ileri sürülebilecek olan bir görüşe göre; bu yöntem ile sorunları olan yetişkin insan önemini kaybetmektedir. Hasta belki çocukken hissettiği duygu ve düşüncelerini açıklamaktadır, ama bu arada yetişkin insan olarak hastanın, kendi çocuk yanı ile bir ilişkiye girmesi de önlenmiş olmaktadır. Başka türlü söylemek istersek: Böyle davranmakla, hastanın kendisinin çocuksu ve yetişkin yanları arasındaki çatışmanın farkına varmasını engellemiş oluruz. Oysa aslında iyileşmeye ya da değişmeye yol açacak tek olan öge de, bu çatışmanın bilincine ulaşmaktır. Yalnızca çocuğu dinleyecek olursak, ona karşı duran, cevap veren ve dengeleyecek tek araç olan kişinin yetişkin yanından başka, psikiyatriste kim yar-

ud tekniği ile analiz yaptığım sıralarda, aramda hiç bir bağ olmayan birinin önümde mırıltı halinde birşeyler anlatıp durması sonucu, nasıl dayanılmaz biçimde uykumun geldiğini bilirim. Böyle pasif ve sus-pus oturmanın verdiği sıkıntı, daha sonra benim kendi tekniğimi değiştirmeme neden olmuştur.

dımcı olabilir? Niyetim, yansıtma olayını inceleyen, bunu terapik (tedavi) yönden eleştirmek değil (bu daha çok psikanaliz tekniği üzerindeki bir tartışmanın konusu olabilir). Benim sözünü etmek istediğim, Freud'un yansıtmaya konu olan duygu ve düşüncelerin çocukluk döneminden getirildiği inancının, onun bu konudaki bulgularını engelleyici bir özellik taşımasıdır.

Bu açıklamayı bir yana bırakacak olursak, Freud'un düşündüğünden de büyük bir buluş yapmış olduğunu görürüz. Yansıtma olayı, yani bir insanın kendi isteği ile başka bir otoriter kişiliğe bağlanması ya da bireyin kendini yalnız ve çaresiz hissederek daha çok güce ve otoriteye sahip olan bir lidere teslim olması gibi olaylar, toplumda sıkça rastlanılan özelliklerdir. Hatta bu davranış biçiminin, bireysel ve psikanalitik araştırmaların ötesinde, toplumsal yaşamın en önemli öğelerinden birisi olduğunu bile ileri sürebiliriz. Gözlerini açan herkes, yansıtmanın toplumsal, politik ve dinsel yaşamda ne denli büyük bir etkinlik taşıdığını görebilir. Hitler ya da De Gaulle'ü alkışlayan, onlara tezahürat yapan kalabalıktaki insanların yüzlerine bir kez bakmakla, onlardaki körce bir saygı, yüceltme ve ilginin hep aynı olduğu anlaşılacaktır. Bağlanılan otoriter nesnenin ille de sesi ve cüssesi ile De Gaulle veya etkileyiciliği ile Hitler de olması gerekmez. Amerika Birleşik

Devletleri başkanı adayına ya da devlet başkanına bakan insanlarda da, dindar diye nitelenebilecek aynı yüz ifadesini bulmak mümkündür. Psikanalitik yansıtma olduğu gibi, burada da hayranlık duyulan şey, o mevkideki insanın kişisel özellikleri değil, mevkî ya da üniformadır. O kişileri "tapınılacak derece yüce" kılan şey, bir kalıp veya kılıftır.

Bizim bütün toplum yapımız, bu saygıdeğer mevkilere sahip insanların yarattığı olağanüstü etkiler üzerine kurulmuştur. Psikanalitik bir tedavi sırasındaki "yansıtma" ile yaşamda her yetişkinin yaptığı "lideri yüceltme" birbirlerinden hiç de farklı değildir: Her iki durumda da, çocuğun yalnızlık ve çaresizlik duygusu ile ebeveynine ya da büyüklerin (psikanalizde onların yerini tutan) doktora bağımlılık duyması olayı vardır. Gerçekten de annesi veya onun yerini tutacak bir şey olmazsa, çocuğun bir gün bile ilgisiz, şefkatsiz ve besinsiz yaşayamayacağı kesindir. Çocuk ne kadar narsist duygularla dolu olursa olsun, yaşamda kalabilmek için bir yardımcıya ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Ama çoğunlukla farkedilmeyen bir diğer gerçek ise, yetişkinlerin de genellikle çaresiz olduklarıdır. Yetişkin insanlar bir çok durumda, çocuğun beceremeyeceği güçlükleri halledebilirler, ama son aşamada onlar da çaresizdir. Doğal ve toplumsal güçlerle donanmış olan yetişkin insan, gerçekte bu kendini aşan

güçler karşısında, bir çocuğun kendi küçük dünyasındaki kadar etkisiz ve zayıftır. Deneyler ve bilgi, bu dış güçlere karşı bazı savunma yollarını öğretmiştir insanlara. Başka insanlarla birleşerek, tehlike ve düşmanlıklara karşı daha iyi korunabilmektedirler. Ama yine de bu, insanın yetişkin haliyle bile doğal tehlikeler, kendisinden iyi donatılmış ve de güçlü olan sosyal sınıf ve milletler, hastalıklar ve en sonunda da ölüm karşısında çaresiz, hem de güçsüz olduğu gerçeğini değiştirmez. Bir çocuğa oranla kendilerini koruyabilmeleri için daha çok araca sahip olan yetişkinlerin, karşılaştıkları tehlikeler de aynı oranda büyüktür. Yani, zayıf çocuk - güçlü yetişkin tasarımı bir hayalden başka bir şey olmadığını rahatlıkla ileri sürebiliriz.

Yetişkin insan da yardıma muhtaçtır, o da bir çocuk gibi kendini tehlikelerden koruyacak, yanında huzur duyabileceği birisinin özlemi ile yanar. Bu nedenle de, gerçekte pek akıllı ve dürüst olmasalar bile, kurtarıcı ve huzur getirici bir etki yaratan herkesi yüceltmeye, kutsamaya hazır ve isteklidirler. Toplumsal yansıtma da, tıpkı psikanalitik yansıtma gibi özündeki çaresizlik duygusundan doğar ve toplumsal yaşamın en önemli olgularından biridir. Freud psikanaliz alanındaki bu buluşunu yaparken, evrensel bir sonuca ulaşmış, ancak kendi yanlış önyargıları yüzünden bu büyük gerçeğin farkına varama-

miştir.

Yansıtma konusunu kapatmadan önce, önemli bir noktaya daha işaret etmek istiyorum. İnsan gerek çocuk, gerekse yetişkin olarak yaşam boyunca hep çaresiz ve güçsüz ise, bu yetersizliklerini akıllıca organize olmuş bir toplumsal yapı içinde giderebilir. Böyle bir toplum, insanların içinde bulundukları durumu unutmalarını sağlamak amacıyla onları şaşırtıp, aldatan bir yapı yerine, bağımsızlık ve akıl güçlerinin gelişmesine destek olan ve onları geliştirmeye çalışan bir kuruluş içinde olmalıdır. Bu tür bir toplumsal düzende, insanın çaresizlik duygusu ortadan kalkar ve toplumsal yansıtma olayına da gerek kalmaz.

Bir toplumdaki insanlar kendilerini güçsüz ve çaresiz hissediyorlarsa, bir takım ideallere ve kendilerini adayabilecekleri bazı putlara ihtiyaç gösterirler. Bu aldatıcı durumdan sıyrılabilmenin tek yolu, insanın kendi gerçek yerinin ve güçlerinin tam olarak bilincine varabilmesidir. Sonuçta ölmek zorunda oluşu bile ona bir çaresizlik vermemelidir. Çünkü bu da insanın birlikte yaşayıp, hesaplaşmak zorunda olduğu gerçeğin bir bölümüdür. Aynı ilkeleri psikanaliz seansına uygulayacak olursak, doktorun gerçek kişiliği ile ve gizlenmeden hastanın karşısına çıkması, hastaya çaresizlikten kurtulup, gerçeğe yönelme konusunda daha çok yardımcı olur kanımca.

"Peki hastanın psikanalitik tedavi sırasında çocukluk haline indirgenmesi, onun yetişkin olabilmek için gizlemek ve bastırmak zorunda kaldığı istekleri ile arzularının ortaya çıkabilmesi açısından gerekli değil midir?" diye sorulacak olursa, cevabım "evet gereklidir, ama önemli bir sınırlama ile birlikte" olacaktır. Eğer hasta seans sırasında tam bir çocuk oluyorsa, kendi sözlerini anlayıp, değerlendirmeye yeteneği ve bağımsızlığına sahip bulunmuyor demektir. Ama hasta, kendi çocuksu ve yetişkin yanları arasında sürekli bir gidiş - geliş içinde bulunuyorsa, bu durum doğrudur ve işte psikanalitik olayı hem etkili, hem de yararlı kılan şey de bu süreçtir.

4. NARSİZM

Narsizm kavramıyla Freud, insan denen varlığın anlaşılması konusuna büyük bir katkıda bulunmuştur. Temel olarak insan kendini, iki karşıt biçimde davranmaya göre ayarlayabilir: En önemli ilgi alanı olan sevgisini, ya da Freud'un tanımına göre Libido (cinsel enerji)'sunu ya kendi üzerine veya dış dünyaya, diğer insanlara, doğaya, düşünce sistemlerine ve insanlarca üretilmiş şeylere yöneltebilir.

1909 yılında Psikiyatristler Topluluğu'nun Viyana'da düzenlediği bir kongrede Freud, narsizmin "oto-erotizm" dönemi ile "nesnelere yönelmiş sevgi" arasındaki geçişi sağlayan zorunlu bir durak olduğunu söylüyordu. Bu konudaki ilk detaylı araştırmasını "Narsizme Giriş" adlı kitabında yapmıştır. (Freud, 1914 c, ve S. Freud. Bir İnceleme, Cilt 3, S. 39 ve sonrası). Freud o zamanlar narsizmi, bu kavramı 1899'da ilk kullanan P. Naেকে gibi, insanın kendi vücuduna yönelmiş cinsel istek olarak, yani cinsel bir sapma anlamında değil de, insanın yaşam içgüdüsünü tamamlayan bir öge olarak değerlendirmişti.

Freud'un narsizmi kanıtlamakta kullandığı şey, şizofreninin analizi sırasında ortaya çıkan özelliklerdir. Şizofrenik hastaları belir-

ten iki tipik öge vardır: Bunlardan biri, megalomani, ikincisi de, dış dünya ile olan ilişkilerinin kesilip, kendi içlerine dönmeleri olgusudur. Dış dünyadaki insanlar ve nesnelere karşı esirgenen ilgi, bu kez kendi kişiliklerine yöneldiği için, bu tür insanlar kendilerini herşeyi bilen ve de en güçlü kişi sanmaya başlarlar.

Psikozun aşırı narsizmin bir aşaması olarak ele alınması, narsizm konusuna temel olan ilk düşüncedir. Bu konudaki ikinci kanıt ise, küçük çocuğun normal gelişme süreci içinde aranır. Freud, çocuğun doğumdan öncesinde bile ana karnında tam narsist duygular içinde bulunduğunu kabul eder. Doğumdan sonra yavaş yavaş çevresindeki insanlar ve eşyalar için de ilgi duymaya başlayan çocuğun bu tutumu, yani "benliğin Libido ile dolu oluşu" daha sonra da sürer ve "bir protoplasma hayvancığının amiplere davranışına" benzeyen ben-merkezcil bir tavır olarak kendini ortaya koyar (Freud, 1914 c, S. 141). Daha sonraları Freud, bu düşüncelerinde bazı değişiklikler yapmıştır. "Freud'un buluşu olan narsizmin önemi nerededir?" sorusunun cevabını şu şekilde verebiliriz: Bir yandan psikozun kaynağını açıklamasında, diğer yandan da narsizmin yalnız çocuklarda değil, genellikle her yetişkinde bulunduğunu ortaya koymasındadır. Yani "normal insan"lar bile az ya da çok ölçüde, psikoz oluşturan

özellikleri benliklerinde taşımaktadırlar.

Ancak Freud, diğer buluşlarını yaptığı gibi, narsizm kavramını da kendi Libido teorisinin çerçevesi içine oturtmaya çalıştığından, düşüncelerini kısırlaştırmış ve engellemiştir. Benlikte yerleşik olan Libido, diğer nesnelerle temasa geçebilmek amaçlı ile sürekli dışa yollar. Ancak bedensel ağırlar ya da "Libidosal olarak sahip olunan bir nesnenin" yitilmesi gibi nedenlerle, Libido benliğe geri dönebilir. Gerçekte narsizm, Libido'nun yön değiştirip, benlikten dışarı akmak yerine, benliğe geri dönmesi demektir.

Eğer Freud insanı sözde bilimsel bir değerlendirme ile "psişik bir araç" olarak görmek yanlışından kendini kurtarabilmiş olsaydı, buluşunu çok daha geniş bir biçimde geliştirebilirdi.

Önce, narsizmin yaşamda kalma olayı üzerindeki rolünü, yaptığından daha fazla olarak vurgulaması gerekirdi. İnsanlarda narsizmin azaltılması, insancıl açıdan bakıldığında zorunlu olan bir şeydir. Ama biyolojik açıdan insanı yaşamda kalmaya, yaşamaya itmesi bakımlarından da normal ve arzulanan bir duygudur. Çünkü kendi amaç ve ihtiyaçlarını başkalarınınkinin önüne almayan bir insanın hayatını sürdürebilmesi mümkün olmaz. Böyle bir durumda hayatı koruyan ve sürdüren egoizmin enerjik özellikleri yok olacağından, o insanın ölüme mahkûm olma-

sı kaçınılmazdır. Her canlının kendi türünün devamı için, biyolojik açıdan belirli ölçüde bir narsizme ihtiyacı vardır. Ancak insanların dinsel ve ahlâksal hedefleri, bu narsizme sınır koyar ve onun aşırıya kaçmasının önlemler:

Bundan da önemlisi, Freud'un narsizmi, sevginin karşı kutbu olarak tanımlama başarısını gösteremeyişidir. Bunu başaramamış olmasının nedeni de, onun sevgi anlayışının yanlışlığında yatar. Freud için sevgi, erkeğin kendisine yaklaşan bir kadına duyduğu ilgi ve onunla beraber olması demektir. Elde edilmiş bir kadın tarafından sevilme, erkeğe güç verir. Ama erkeğin de aktif olması, yani kadını sevmesi, onu zayıflatır ve gücünden düşürür.

Onun çağına özgü bu ataerkil dünya görüşü, Goethe'nin "Batı - Doğu Divanı"nı nasıl yanlış anladığını belirten aşağıdaki yazısında iyice açığa çıkar: "Sanırım bilimin kuruluşundan, şiirin duygusallığına geçmek, sizler için de dinlendirici olacak. Goethe'nin "Batı - Doğu Divanı"ndan aldığım şu bölüm, narsizm ile aşık olmak arasında karşıtlığı çok güzel belirtiyor.

Züleyha:

Halk ve esirler ve galipler

Her zaman derler ki,

Dünya insanı için en büyük mutluluk
Kişiliktir yalnızca.

Her tür yaşam sürülsün,
Eğer insan kendini yok hissetmiyorsa;
Kaybedebilir her şeyini insan,
Eğer kalabiliyorsa olduğu gibi.

Hatem:

Olabilir! Böyle de düşünmek mümkün,
Ama ben başka bir iz üzerindeyim:
Bütün dünya mutluluğu tek olup,
Züleyha'da toplanmış benim için.
Yanıma sokuluşu ile,
Ancak o zaman değer kazanır benliğim;
Eğer uzaklaşıp, gitse,
Ben ben olmaktan çıkar, yitiririm kendimi
Hatem bitti artık derken,
Değiştirdim kararımı;
Kendimi çabukca başkalaştırıp,
Onun istediği hoşluğa büründüm."
(Freud, 1916 - 1917, S. 433 ve sonrası).
Goethe'nin "olduğu gibi kalan insan" tanı-

mını, Freud narsist bir insan olarak almıştır. Halbuki Goethe burada, kendi bütünlüğü içindeki olgun ve bağımsız bir insandan söz etmektedir. Şiirin ikinci bölümünde Hatem'in duygularını Freud, bir aşığın duygularının dile gelmesi olarak anlar. Ama Goethe'nin burada asıl göstermek istediği, kendi benliğinden kopup, sevdiği insanda çözülen bağımlı bir insan tiplemesidir yalnızca.

Freud'a göre erkeğin sevgisi "anaklitik" dir. Yani erkek sevgisini kendini besleyen ve ona aşık olan nesneye (kadına) yöneltir. Kadının sevgisi ise, narsist bir sevgidir. Yani kadınlar ancak kendilerini severler ve erkeklerle özgü olan, kendilerini besleyeni sevmek yeteneğini gösteremezler. Ancak Freud, kendi toplumsal sınıfındaki kadınların genellikle cinsel açıdan soğuk, yani frijid olmak zorunda olduklarını farkedememişti hiç. Çünkü erkekler onları kendi mallarıymışcasına görüyorlar ve yatakta bile kadınlara, kendileriyle eşdeğer bir varlık olduklarını belirtmiyorlardı. Bir burjuva erkeği, kadını istediği ve düşlediği gibi alıyor, sonra da üstünlüğünü, kadınların doyurulmak ve korunmaktan başka bir arzuları olmadığı düşüncesi ile kanıtlamaya çalışıyordu. Ama bu düşünce biçimi, cinsiyetler arasındaki mücadelede kullanılan bir propaganda aracından başka bir şey değildir. Tıpkı kadınların erkeklerden daha az gerçekçi ve daha az cesur oldukları iddiaları

gibi. Gerçekten de bu hep yeni felâketlere gebe ve çılgınca yanlışlar içinde debelenen dünyanın idaresi erkeklerin elindedir. Cesaret konusunda ise herkes, bir hastalık durumunda kadınların, annesini arayan erkeklerden çok daha cesurca durumu göğüslediklerini bilir. Narsizm konusunda da, kadın bir esir pazarında gösteriye çıkmışcasına kendini her zaman çekici göstermek zorunda bırakılmıştır. Ama sevdikleri zaman, erkeklerden çok daha derin ve güvenilir bir biçimde severler. Erkeklerse sağda solda çapkınlık edip, narsist duygularını o çok övündükleri erkeklik organları ile tatmine çalışır, dururlar.

Freud kadını bu çarpıtılmış biçimiyle tanıtırken, sanmam ki tarafsız olup, olmadığını düşünmüş olsun. Ama bir yandan da doğacak şüphelere karşı şu kibar cevabını hazırlamıştı: "Kadının sevgisel yaşamını tanımlarken yine tekrarlamak isterim ki, kadınları alçaltıcı hiç bir amacım yoktur. Ayrıca insanlardaki ruhsal ve bedensel fonksiyonlar, karmaşık bir biyolojik yapıya ve ilişkilere sahiptirler. Yani her erkek veya her kadını aynı tanım altında toplamak yanıltıcı olur. Yaptığımız kadın tiplemesinden daha çok, erkek tanımına uyan bir çok kadının bulunduğunu da, belirtmek gerekir " (Freud, 1914 c, S. 156).

Bu açıklama psikanalitik açıdan bir önem taşımasa bile, yine de nazik bir davranıştır.

Ama aynı ifade, Freud'un kendini beğenmişliğini de ortaya koyuyor. "Ben her türlü eğilimden uzak ve tarafsızım" derken, aslında, değerlendirmelerini tüm duyguların birbiriyle çarpıştığı bir alanın içinde kalarak yapmak-taydı (5).

Benliğin Libido ile dolu oluşunu fizyolojik açıdan tasarlamak (çünkü bu dış nesnelere Libidosal bir biçimde sahip olmanın tersidir) narsizmi kendi yaşantıları içinde anlamakta güçlük çekenler için, kavranılması güç bir olgudur. Bu nedenle konuyu herkesin anlayabileceği bir biçimde açıklamak istiyorum:

Narsist bir insan için, ona gerçek olarak gelen tek şey kendi kişiliğidir. Duyguları, düşünceleri, ihtirasları, istekleri, bedeni, ailesi, yani kısaca kendisi ve kendine ait olan herşey. İnandığı şeyler, sırf o inandığı için doğrudur. Kendi kötü özellikleri bile, kendi özellikleri oldukları için güzeldirler. Onunla ilgili olan herşey renkli ve gerçektir. Onun dışında olanlar ve diğer insanlar ise cansız, tiksindirici ve anlamsızdırlar, sanki hiç yaşamamaktadırlar.

Buna bir örnek olarak, kendi başımdan geçen bir olayı anlatayım: Bir gün bir adam

(5): Bu iddia Freud'un kendini yeterince tanımadığını belli ediyor bize. Kendi kişiliği üzerinde konuşurken, sahip olması imkânsız bazı özelliklerin varlığından bahsetmesi, onun bu yanılgısını gözler önüne seriyor.

benden randevu almak için, beni telefonla aradı. Ona bu hafta zamanım olmadığını, gelecek hafta aramasını söyledim. Ama adam benimle tartışmaya devam ediyordu. Muayenehaneme çok yakın bir yerde oturduğunu, gelmesinin az bir zaman alacağını anlatıyordu. Bunun belki onun için uygun olabileceğini, ancak benim ona ayıracak hiç zamanım olmadığını açıklamaya çalıştıysam da, adam hiç aldırmadan hep aynı şeyleri tekrarlayıp, duruyordu. Bu, şiddetli bir narsizme örnekti. Çünkü o insan, benim ihtiyaçlarımla, kendi ihtiyaçlarını birbirinden ayırd edecek yetenekten yoksundu.

Ancak narsist bir kimsenin zekî, yetenekli ve bilgili olması halinde, durum biraz değişir. Birçok sanatçı, yaratıcı yazar, orkestra yöneticisi ve dansçının, hatta bazı politikacıların bile narsist oldukları bilinir. Ama bunlardaki narsizm, onların sanatlarını ve yaşantılarını olumsuz yönde engellemez, tam tersine buna destek olur. Kişisel olarak ne hissettiklerini dışa vurmak ve aktarmak durumunda olan bu kişilerin sanatları, kişisel narsizm faktörünün büyüklüğü ölçüsünde değer kazanır ve güzelleşir.

Narsist bir insanı çekici kılan da, zaten onun narsist oluşudur. Bir sahne sanatçısını ele alalım örnek olarak. O tamamen kendisiyle doludur. Seyircilerine bedenini ve espri gücünü gurur duyarak, değerli bir mücevher-

mişcesine sunar. Daha az narsist bir kimse, kendisinden zaman zaman şüpheye düşebilir belki, ama bu sanatçı hiç bir zaman kendinden ve becerisinden şüphe etmez. Söylediği ve yaptığı herşeyde, davranışlarında ve yürüyüşünde bile muhteşem bir gösterinin sevinçini yaşıyor gibidir. Kendisine hayran olanların başında da yine kendisi gelmektedir.

Narsist insanların çekici olmalarının nedeni, ortalama insanların hep olmak istedikleri, ancak çoğu kez başaramadıkları bir görüntüyü yansıtıyor olmalarında gizlidir. Kendine güvenen, her durumda en güçlü olmasını bilen ve içinde en ufak bir kuşku bulunmayan bir tip çizimleri, onları diğer insanlardan farklı kılar. Ortalama insanlar genellikle böylesine bir kendine güven duyamazlar. Çünkü akılları hep şüphelerle doludur ve kendinden üstün olduğuna inandıkları insanlara hayran olmaya yatkındırlar. Kısaca narsist insan, ortalama insanların olmak istedikleri bir tipi canlandırır. Aşırı narsizmin insanlara niçin çekici geldiği sorusunun cevabı kolaydır. Gerçek sevgi öylesine bulunmaz olmuştur ki, insanlar onu kendi algı alanlarının dışında görmekteydiler. Narsist bir insanın sevgisi ise, eksik ve tek yanlıdır, ama hiç değilse ortada yine de bir sevgi ve sevilen bir kişi yani, narsistin kendisi vardır. Bu bile, diğer insanlara ilginç gelmektedir.

Yeteneksiz bir kişide görülen narsizm,

gölünç ve itici olur. Ama eğer narsist kişi yetenekleri olan bir kişiyse, başarıya ulaşmak için adeta bir garantisi var demektir. Böyle narsist kişiler genellikle politikacılar arasında bulunur. Birçok insan "böylesine kendini beğenmiş olmaya nasıl cesaret ediyorlar" diye düşünmeden, yaratılan narsist kişiliklere öylesine ilgi duyarlar ki, bunu çok yetenekli bir insanın kendisine karşı duyduğu dengeli bir güven ve saygı olarak değerlendirirler.

"Kendine aşık olmak" diye de tanımlanabilen narsizmin, gerçek sevginin karşıtı olduğunu belirtmek de gerek. Çünkü biz gerçek sevgi deyince, insanın kendisini unutup, sevdiği insana kendinden çok önem vermesini anlıyoruz.

Narsizmle akıl arasındaki karşıtlık da önemli bir olgudur. Narsist tiplere en iyi örnek olarak politikacıları gösterdikten sonra, şimdi de akıl ile narsizmin çeliştiğini söylemek, belki ilk bakışta absurd (saçma) gibi geliyor. Ama burada sözünü ettiğim şey zekâ değil, akıldır. Manipulatif zekâ, düşünceyi, bizi çevreleyen dünyayı kendi amaçlarımız doğrultusunda etkileme yeteneğidir. Akıl ise, nesneleri onların değerlerine ve bizim için tehlikeli olup, olmadığına bakmaksızın, (yani gerçeği olduğu gibi) görüp, tanımaktır. Akıl, nesnelerin ve insanların bizim kişisel isteklerimizden etkilenmeden, oldukları biçimleriyle bilgisine ulaşmayı amaç edinmiştir. Akıllı-

lık (cleverness) beceriye dayanan zekânın bir biçimi olarak düşünülebilir. Ama buna karşılık bilgelik, akıldan kaynaklanır. Narsist bir insanın beceri zekâsı yüksekse, o insan son derece akıllı (clever) olabilir. Ama böyle bir insan çoğunlukla kendi narsizminin baştan çıkarıcılığına kapılır, kendi düşünce ve isteklerine aşırı güvenir, amaçlarına düşlediği biçimde ulaşacağını sanır. İşte bu yüzden de büyük hatalar yapıp, derin hayal kırıklıkları yaşaması mümkündür.

Narsizm çoğunlukla egoizmle (bencillik) karıştırılır. Nitekim Freud, narsizmin egoizmin Libido'sal köklerinden hayat bulduğunu belirtir. Ama bu açıklama, düşüncelerdeki tüm sorulara karşılık olamaz. Egoist bir insan dünyayı tam olduğu gibi, kafasında kendine göre çarpıtmadan kavrayabilir. Kendi düşünce ve duygularına da bazı durumlarda, gerekenden daha büyük bir önem vermeyebilir. Ayrıca dünya üzerindeki yerini ve görevini tam nesnel (objektif) bir biçimde değerlendirmesi de mümkündür. Egoizm, temel olarak bir açgözlülüktür. Egoist insan herşeyi kendisi için ister, kimseyle birşeyi paylaşmak niyetinde değildir ve başka insanları birer dost olarak görmek yerine, sanki kendi düşmanıymışçasına ve tehlike getiren varlıklar olarak algılar. Freud'un eski yazılarında belirttiği "kendisiyle ilgilenme" (Selbstinteresse) olayı egoistlerde üstünlük kazanmış-

tır. Ancak "kendisiyle ilgilenmenin" bu öne geçişi, egoisti narsistte olduğu gibi kendisini ve çevresini, kendi hayal ettiği biçimde sanmak yanılgısına sürüklemeyiz.

Çeşitli karakter biçimleri arasında en zor tanınanı narsizmdir. Narsizmin derecesine göre, kişi kendisini yüceltir ve kendi yanlışları ile sınırlarını göremez olur. Mükemmel bir insan olduğuna kendini inandırmıştır ve bundan şüphelenmek için de hiç bir nedeni yoktur. İnsanın kendi narsizmini güçlkle tanıyabilmesine yol açan bir ikinci neden de, birçok narsist insanın, kendilerinin narsistten başka herşey olabilecekleri iddiası ile gösteri yapmalarıdır. Buna verilecek en iyi örnek, bazı insanların yardım ve başkaları için fedakârlık olarak adlandırılan davranışların ardına gizledikleri narsizmdir. Böylesi insanlar başkalarına yardım edebilmek için zaman ve enerji harcarlar, hatta bu uğurda bir çok şeylerini bile feda edebilirler. Ama bunun ardında (çoğu kez bilinçsiz olarak) kendi narsist eğilimlerini reddetme amacı gizlidir. Hepimizin bildiği gibi bu değeriendirme, son derece alçakgönüllü ve aşırı saygılı insanlar için de geçerlidir. Bunlar yalnızca kendi narsizmlerini gizlemekle kalmazlar, aynı zamanda kendi alçakgönüllülükleri ve arkadaş canlılıklarıyla gurur duyarak, dolaylı bir yoldan narsist tatmin sağlamaya da yönelirler. Bu konuda, ölmek üzere olan bir adam

hakkında anlatılan şu espriyi örnek verebiliriz: Yatakta yatan ve çevresindeki arkadaşlarının kendisini akıllı, zekî, iyi kalpli ve başkalarını düşünen bir insan olarak övmelerini duyan adam, arkadaşları sustuğunda, yerinden hafifçe doğrulur ve şöyle bağırır öfkeyle: "İyi ama, alçakgönüllülüğümden söz etmediniz hiç!"

Narsizm değişik maskeler altında belirebilir: Dinsel azizlik, görev bilinci, iyilik, sevgi, gurur ve alçakgönüllülük bunlardan en belli başlı olanlarıdır. Narsizmin yayıldığı alan, kibirli ve kendini beğenmiş insandan, en sakın ve basit bir kişiliğe kadar genişler. Yani bir sürü değişik karakter, kendi yapıları içinde çeşitli narsist özelliklere sahip olabilirler. Her insan kendi narsizmini saklayacak ve gizleyecek çeşitli hileleri bilir. Bunu yaparken de, niye böyle yaptığını ve hatta böyle bir maskeleye içinde bulunduğunu bile farketmez.

Narsist bir insan başkalarını kendisine hayran bırakmayı becerdiği zaman, mutludur ve tatmin bulmuştur. Ama bunu başaramamışsa, yani narsizmi yaralanmışsa, havası alınmış bir balon gibi söner ve kendi içine kapanır. Ya da vahşileşir, önü alınamaz bir kızgınlıkla dolar. Böyle durumdaki birini yaralayacak bir davranışta bulunulursa, ya büyük bir depresyona ya da bağışlanamaz bir nefretin doğmasına yol açılabilir.

Bir diğer ilginç konu da "grup narsizmi"dir. Bu, politik bakımdan büyük önem taşır. Ortalama insan, yoğun bir narsizmi engelleyen toplumsal koşullar altında yaşamaktadır. Zaten az bir sosyal prestijden başka birşey düşünmeyen ve çocuklarınca bile pek değerli görülmeyen bir insanın narsizmini ne harekete getirebilir ki? Ama eğer kendini ulusu ile özdeşleştirebilir ve kendi kişisel narsizmini ulusuna yansıtmayı becerirse, birdenbire önem kazanır. Bir kimse: "Bu dünyanın en olağanüstü insanıyım, en temiz, en akıllı, en çalışkanım ve herkesten daha kültürlüyüm. Kısaca ben, dünyada yaşayan bütün şeylerden üstünüm" derse, onu dinleyen herkes "deli herhalde bu adam" diye düşünecektir. Ama aynı şeyi ulusuna yansıtarak tekrarlarsa, bu kez herkes onun düşüncesine katılmaya başlar. "Benim halkım en güçlü, en kültürlü, en yetenekli ve en barışsever halktır" diyen birine kimse "deli" diye bakmaz, tam tersine onu milliyetçi bir vatandaş olarak değerlendirir. Aynı şey, dinsel narsizm için de geçerlidir. Milyonlarca din taraftarı, kendi dinlerinin gerçeğe götüren tek yol olduğunu ve gerçeğin tekeline sahip bulunduklarını söylediklerinde, herkes bunu normal karşılar. Grup narsizminin diğer özelliklerine de, bilimsel ve politik gruplaşmalarda rastlayabiliriz. Böyle bir durumda bireyler, kendi narsizmlerini bir gruba ait olup, onunla özdeşleşerek tatmin etmektedirler. Değerli olan

kendisi, yani o sıradan olan kişi değildir. Ama dünyanın en olağanüstü grubunun bir üyesi olarak, değerli ve önemlidir. Bu arada üyeler kendi grupları hakkındaki düşüncelerinin doğruluğundan şüpheyi düşebilirler. Çünkü bir grubun tam mükemmel olması imkânsızdır. İşte bu noktada gruba getirilen herhangi bir eleştirinin nasıl bir kızgınlıkla karşılandığını görmek, o grubun narsist karakterini doğrular. O zaman tıpkı bireysel narsizmin yaralandığı anlarda olduğu gibi, hırçın ve dengelenemeyen bir kızgınlık çıkar ortaya. Bu nedenle de ulusal, politik ve dinsel grupların narsist karakteri, her türlü fanatizmin kaynağıdır. Grup, kişinin kendi narsizminin bir bedenlenmesi olduğundan, o grubun eleştirilmesi, sanki grubun üyelerine tek tek yapılan bir saldırıymışçasına algılanır.

Soğuk ya da sıcak bir savaş sırasında narsizm daha tehlikeli biçimlere bürünür. Bireyler kendi halklarını eksiksiz, kültürlü ve barışsever, düşmanlarını ise hain, kötü, saldırgan ve zalim olarak görmeye başlarlar. Gerçekte iyi ve kötü tarafları ile karşılaştırılacak olurlarsa, milletler birbirlerinden pek de farklı değildirler. Her ulusun kendine özgü meziyetleri ve de yanlışları vardır. Kısaca uluslar hakkında dıştan yapılan bu gözlem ve değerlendirmelerin doğru olan yanları çoktur. Ama eksiklikleri de vardır. Buradaki

yanılgı ve tehlikeli olan davranış, kendi ulusunun kötü, karşı ulusların ise iyi yanlarını görmemezlikten gelişte yatar. Bir savaş hazırlığının en önemli hareket kaynağı, grup narsizmini canlandırmaktır. Buna savaş başlamadan çok önce başlanır, gitgide yoğunlaşarak artar ve ülkenin savaşa hazır hale gelmesine yol açar. Bunun en iyi örneği, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki duygusal durumdur. O dönemde narsizm konuştuğunda, akla yalnızca susmak düşmüştü. İngiliz propagandası, Alman askerlerinin Belçika'da küçük çocukları süngülediklerini yazıyor ve tamamen yalan dolu bu iddiaya, bütün Batı dünyası inanıyordu. Buna karşılık Almanlar da İngilizler'in sahtekâr ve esir ticareti yapan bir ulus olduğunu, kendilerinin ise özgürlük ve adalet için savaşan kahramanlar olduklarını savunuyorlardı.

Acaba bu grup narsizmi ve böylelikle de savaşın ön koşullarından biri yok edilebilir mi?

Bunun gerçekleşmesini engelleyen hiç bir kanıt yoktur ve ortadan kaybolması içinse bir yığın imkân bulunmaktadır. Bunlardan biri, yaşamın bireyler için canlı ve ilgi çekici bir duruma gelmesi, böylece insanların birbirleriyle sevgi ve ilgi dolu ilişkilere girmeleridir. Ama bu tür bir yaşam biçimi, kendine uygun bir toplum yapısını da gerekli kılar. Bu toplum, "olmak" ve birlikte paylaşmak ilkelerini

temel alıp, destekleyici olmalıdır. Yani, şimdi yapıldığı gibi, insanların "sahip olmak" ve kendinin kılmak yönlerini geliştirmekten vazgeçmelidir. (Fromm, 1976 a ile karşılaştırın). Başkalarına sevgi ve ilgi duymanın artması ile birlikte, narsizm de giderek azalır. Bu konudaki en önemli ve zor sorun ise, grup narsizminin toplum yapısına bağlı olması, bir de bunun nasıl ortaya çıktığının anlaşılmasının güçlüğüdür. Sibernetik endüstri toplumlarının yapısı ile bireylerdeki narsizmin evrimi arasındaki ilişkileri çözümleyerek, bu soruna bir cevap aramak istiyorum.

Endüstri toplumlarında narsizmin artmasının ilk nedeni, insanların birbirlerinden soyutlanmaları, yabancılaşmaları ve düşmanca hislere, ayrılıklara kapılmalarıdır. Bu düşmanca tavır, uygulanan ekonomik sistemin kaçınılmaz bir sonucudur. Riski başkalarına aktarmak ve kendi kazancını diğerlerinin sırtından, onların zararı pahasına çıkarmak üzere kurulmuş bir ekonomik düzen, insanları da birbirlerine rakip kılmıştır. İnsan, karşısındakini ezmek yerine, ona saygı göstermedikçe, onu yok etmek yerine, önem vermeyi düşünmedikçe ve sahip olmak yerine, paylaşmayı gerçekleştirmeye hazır olmadıkça, narsizm artarak büyür. Narsizmin gelişmesinde en önemli etken, son yıllarda endüstri toplumlarında üretimin kutsallaştırılmasıdır. İnsan kendini, yeni Tanrı olarak ilân

etmiştir sanki. Yeni yarattığı dünya, eskiden yaratılmış ham maddelerin kullanılması sonucunda üretilen eşyalarla doludur. Modern insan, mikro ve makro kozmosun gizlerini bulup, açıkladı. Evrenin ve atomun gizli yanlarını keşfetti, dünyamızın tüm evren içinde ne denli küçük bir yer tuttuğunu da serdi gözler önüne. Bu buluşları yapan bilim adamlarının nesneleri objektif bir gözle, oldukları gibi, yani narsizmden uzak bir biçimde değerlendirmeleri gerekiyordu. Ama tüketiciler, bir bilim adamının yapısına sahip olmak zorunda değiller, diğer teknik adamlar ve pratisyenler de öyle. İnsanlığın büyük bir bölümü, icat edilen yeni teknik uyarınca, yeni teoriler geliştirip, kendi becerilerine hayran olurlar. Modern insanların bu yaratışlar, yani üretimleri konusunda olağanüstü gururlu olmaları böyle doğar. Kendini Tanrı gibi sanmaya başlar ve insanlarca yeniden düzenlenen dünyayı gördükçe, kendi büyükülüğünü hissederek.

İkinci yaratılışına olan hayranlığı, aslında kendine hayran oluşudur insanoğlunun. Kömür ve petrol enerjilerinin kullanımı, yeni devreye giren atom enerjisi ve zekâsının sonsuz yetenekleri, onun kendisine baktığı bir ayna olmuşlardır önünde. Bu ayna insana onun güzelliğini değil, gücünü ve buluş yeteneğini göstermektedir. İnsanlık gölde kendi güzelliğini seyrederken boğulan Narcissus

gibi, bu aynaya bakarak boğulacak mıdır acaba?

5. KARAKTER

Freud'daki karakter kavramı, onun bilinç-dışı, bastırma ve yansıtma konularındaki buluşları kadar önemlidir. Çünkü burada Freud insanı, yalnızca tek bir yönü, bir "kompleksi" ile yani, mekanik bir araç gibi değil de, bir bütün olarak ele alıp, inceler. Psikolojide karakter kavramı yeni birşey değildir. Ama Freud'un buna katkısı, dinamik karakter kavramını psikolojiye sokmasıdır. Dinamik karakter anlayışı, karakteri, çeşitli tutumların birleşiminden oluşan ve dengeli bir yapıya sahip olarak tanımlar. Günümüzde olduğu gibi Freud'un zamanında da, birçok psikologlar karakteri tek yönüyle ele alıyorlardı. Bu anlayışa göre bir insanı, düzenli, ihtirash, çalışkan, namuslu vb. olarak anlatmak mümkündür. Yapılan bu karakter değerlendirmesinde, sözü edilen kimsenin yalnızca bir özelliği ele alınıyor ve karakter, tutkuların organize olmuş bir sistemi gibi değerlendirilmiyordu. Yalnızca Shakespeare gibi sanatçılar ile Dostoyevski ve Balzac gibi romancılar, yapıtlarında karakterleri böyle dinamik bir anlamda ele almışlardır. Nitekim Balzac bunu, kendi dönemindeki Fransız toplumunun sınıfları arasındaki farkları incelemek için kullanmıştı.

Freud, karakteri dinamik yapısıyla ele alan ilk bilim adamıdır. Öğrencileri ve özellikle K. Abraham tarafından geliştirilen bu düşünce biçimi, büyük buluşlarla doludur. Freud ekolü, dört tane temel karakter yapısını birbirinden ayırır. Bunlar: Oral- rezeptif, oral - sadistik, anal ve genital karakterlerdir. Her insan, normal gelişim sürecinde bu karakter yapılarının her birini sırayla yaşar ve onu aşar. Ancak birçok insan, bu dört aşamanın herhangi birinde takılıp, kalır ve o dönemin çocuksu özelliklerini yetişkin bir insan olarak taşımaya devam eder.

Oral - rezeptif karakter; bekleyen ve hem maddî ve manevî, hem de zihinsel açıdan hep doyurulmak, beslenmek isteyen insanları tanımlar. "Ağzını açıp, bekleyen" ve pasif yapıda olan bu karakter, ihtiyacı olan herşeyi dışarıdan bekler ve onlara bağımlıdır. Bu bekleyişinde de haklıdır kendince. Ya son derece iyi ve itaatkâr olduğu için hakeder bunu, ya da aşırı bir narsizmle kendini çok şey sanarak, başkalarının onu beslemesinin bir zorunluluk ve bir hak olduğunu düşünür. Bu karakter biçimi, herhangi bir karşı çaba göstermeden, kendi arzularına uyan ve ihtiyaç duyduğu her şeyin kendine sunulmasını bekler.

Oral - sadistik karakter de, tıpkı önceki gibi, herşeyin dışarıdan geleceğine ve kendinin bunu kazanmak ya da hak etmek için hiç

bir çaba göstermesi gerekmediğine inanır. Ama bu karakteri oral rezeptif'ten farklı kılan özellik, ihtiyacı olan şeylerin başkalarının kendine doğrudan verilmesini beklemeyişindedir. Yani başkaları ona, onun istediklerini kendi istekleri ile vermezlerse, oral-sadistik tip bunları zorla, onlara baskı yaparak elde etmeye çalışır. Bu haydutsu ve sömürücü bir karakterdir.

Üçüncü tip, anal - sadistik karakterdir. Bu karaktere sahip insanlar, yeni bir şey yaratılıp, üretileceğine inanamazlar bir türlü. Onlar için bir şeye sahip olmanın tek yolu, sahip olunanları korumak, onları kaybetmemeye çalışmaktır. Kendilerinden hiç bir şeyin ayrılmasına, çıkıp gitmesine dayanamazlar ve buna izin vermemeye çalışırlar. Çevreyle olabildiğince az ilişkiye girmek, korunmaları için gereklidir onlara. Freud bu tiplerin en belirgin özelliklerini şöyle sıralar: Düzenlilik, eli sıkı olmak ve inatçılık.

En gelişmiş ve olgun karakter tipi ise, genital karakterdir. Yukarıda sıralanan üç "nevrotik" karakter yapısının kolaylıkla tanınabilmesine rağmen, genital karakteri öyle hemen kolayca belirlemek mümkün olmaz. Freud'a göre bu karakter, çalışmak ve sevmek yeteneklerinin temel taşıdır. Freud'un sevgi konusundaki düşüncelerini daha önce incelemiştik. Onun bu söz ile kazanç avcılarının dolu olduğu bir toplumdaki, sevginin alçaltıl-

mış biçimini kastettiği sonucuna varabiliriz. Freud genital karakterli insan tanımından, bir burjuva ve bir orta sınıf insanını anlamaktadır. Yani sevgi yeteneğini kısıtlayan, başkalarının işlerini organize etmek ve onları kullanmak amacına yönelik bir çalışma anlayışı içindeki erkeği ele almaktadır.

İlk üç "nevrotik" ya da Freud'un deyimiyle "genital dönem öncesi" karakter biçimi ben- ce, tek bir özellik yerine, özellikler sistemi ve bütünlüğüne dayandığı için, insan karakterini anlamada bize çok yardımcı olabilir. Bir insan hakkında az bir bilgimiz bile olsa, onun hangi karakter tipine girdiğini kolaylıkla bulabiliriz: Dudakları sıkı sıkıya yumulu, herşeyden önce kendi düzenini düşünen ve doğru işler yapmaya özenen, içine kapalı, rahat karar alıp, çabuk davranamayan ve genellikle soluk yüzlü bir insanın anal karaktere sahip olduğu apaçıktır. Eğer bu insanın cimri, cömertlikten uzak ve ilişkilerinde hep mesafeli davranan birisi olduğunu da öğrenirsek, bu bize anal karakter için iyi bir kanıt olur. Bu tanımlamaları, sömürgeci ve rezeptif karakter tipleri için de kolayca kullanabiliriz. Ama tüm insanlar, gerçek yüzlerini saklamak çabasındadırlar. Hele o yüzleri, açıklamak istemedikleri bazı özelliklerini ortaya vuruyorsa. Bu nedenle yüz ifadesi, her zaman karakteri belli eden önemli bir etken değildir. Daha önemli ve asıl bilgi veren şey, bir insanın

kontrol edilemeyen davranışlarıdır. Hareket ediş, yürüyüş, ses ve jestler gibi bir insana bakarken dikkatimizi çeken özellikler, onun karakterini ele vermesi bakımından çok değerlidirler.

Genital dönem öncesi karakter biçimlerini iyi kavramış olanlar, anal veya oral - anal karışımı davranışlarda hemen hemen tüm insansı özellikleri bulabilirler. Bunu Freud'un zekâsına borçluyuz. O bize, bir insanın "dünyadaki uyum süreci" içinde nasıl davrandığını ve hayatta kalabilmek amacıyla doğa ve kültürle ne tür ilişkilere girdiğinin yollarını, bu karakter biçimleri içinde açıklamıştır. Sorun, dış dünyadan bazı şeyleri almaya muhtaç oluşumuzdan doğmaz. Kutsal kişiler ve peygamberler bile gıda almak zorundadırlar. Önemli olan bu ihtiyacımızı, nasıl gerçekleştirdiğimiz, yani sonsuz ihtiyaçların giderilmesinde kullandığımız yöntemin nasıl olduğudur: Bu tavrımızın; karşılıksız kabul edici mi, zorla alıcı mı, istifçi mi, yoksa üretici eylem ve çalışmaya mı yönelik olduğu, bizim karakterimizi belirler.

Freud ve bazı öğrencilerinin karakter bilimini geliştirmeleri ile insanları ve kültürleri anlayış kapasitemiz çok genişledi. Bu karakter yapılarından hareketle, toplumları da karakterize etmek mümkün. Çünkü bir toplumda yaşayan insanların çoğunda ortak olan karakter tipi, o toplumun karakter yapısını da

ortaya koyar. Bir örnek vermek gerekirse; on-dokuzuncu yüzyılda Fransız orta sınıfı anal bir karaktere sahipken, aynı dönemdeki girişimci ve tüccar sınıf, sömürgeci bir karakter yapısı göstermekteydi.

Karakter biliminin temel ilkeleri, Freud'un saptadıklarından başka karakter biçimlerinin de keşfedilmesine yol açmıştır. Bunlara örnek olarak, otoriter ya da dostluğa önem veren karakterler ile yıkıcı veya sevgiyi işleyen karakterleri sıralamak mümkündür.

Karakter konusunda Freud'un buluşlarının sonuçlarını incelemeye devam edelim. Ama bu arada, bu buluşların, hayranlıkla gözlerimizi bağlamamasına da dikkat etmek gerekiyor. Freud, teorisini cinsellikle açıklamaya ve bağdaştırmaya çalışmış, bu nedenle de onun önemini sınırlamıştır. "Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme" (Freud, 1905 d, S, 140 ve sonrası) adlı yapıtında bu nokta iyice açığa çıkar: "Karakterin temelini cinsel dürtüler oluşturur. Bunlar, çocukluktan getirilen bazı sabit fikirler ile yüceltilmiş içgüdüler ve buna benzer şeylerle birleşerek karakter yapısını tamamlarlar. " Nitekim, karakter biçimlerini anlatışından da bu eğilimi iyice açığa çıkar. İlk iki tip, enerjilerini oral Libido (ağız), üçüncüsünü anal Libido, son tip ise genital Libido yoluyla alırlar. Freud genital Libido demekle, yetişkin kadın ve erkeklerin cinselliklerini ve cinsel hayatlarını belirtir.

Karakter bilimi konusundaki en önemli yapıtı, 1908 yılında yazdığı "Karakter ve Anal Bölge Erotizmi"dir. Burada anal karakterin temel üç özelliği olan: "Düzenlilik, cimrilik ve inatçılık", anal Libido'ya karşı içte oluşan tepkilerin ya da bunların yüceltilmesinin direkt ifadeleri olarak açıklanır. Aynı şey oral ve genital Libido'lar için de geçerlidir. (Yani ileri gitmek ve değişmek eğilimindeki Libido, durmak ve ilerlememek arzusundaki içsel güdülerin yarattığı bir tepki ile karşılaşır. İşte bu iki çelişik eğilim arasındaki ilişki dinamik karakteri belirler. Karakterin özellikleri de, bu tepki sonucunda biçim bulurlar.) (Çev.)

Freud; sevgi, nefret, ihtiras, güçlü olma hırsı, cimrilik, kötümserlik ile bağımsızlık ve özgürlük özlemleri gibi insanlarda yer etmiş büyük tutkuları, değişik Libido türleri içinde açıklamıştır.

Daha sonra ölüm ve yaşam içgüdüleri konusuna eğildiğinde, sevgi ile nefretin biyolojik kökenli oldukları sonucuna varmıştır. O zamandan beri tutucu teorisyenler, saldırganlığın da sevgi gibi, insanın doğuştan getirdiği bir içgüdü olduğunu savunurlar.

Freud güçlü olma tutkusunu, anal - sadistik karaktere yakıştırmıştır. Ama bu tutkunun, modern insanlar için belki de en önemli güdülerden biri olduğunu eklemeliyiz. Ne yazık ki bu olgu, psikanaliz literatüründe gerekli önemde işlenmemiştir. Bağımlı olmak

durumu ise, büyük ölçüde Odiplus kompleksinden doğan bir uyumluluk biçiminde değerlendirilmiştir. Büyük tutkuları Libido'nun çeşitli türleri ile açıklamaya çalışmak, Freud için bir zorunluluktur. Çünkü onun için, hayatta kalma çabası dışındaki tüm enerjiler cinsel kökenliydi. Daha sonraları geliştirdiği ölüm ve yaşam içgüdüleri teorisinde ise, eski psikolojik görüntülü teorisini terkederek, biyolojik temelli bir yol seçmiştir. Son teorideki karşılıklı kutuplar; birleştiricilik gücü ve eğilimindeki yaşam içgüdüğü ile yıkıcılık güçlerini kendi bünyesinde toplamış olan ölüm içgüdüğüdür. (Bu kitabın IV. Bölümü ile karşılaştırınız.)

Bütün insanca tutkuların cinsel kökenli olduğunu kabul etmek zorunda olmayınca, Freud'un bu konudaki düşüncelerine başka bir gözle bakabiliriz. Böylelikle de insanın tutkularını, daha basit ve kesin olarak çözümlenmek mümkün olur. Bir yanda biyolojik olarak doğumla birlikte gelen açlık ve cinsellik gibi, bireylerin ve ırkların hayatta kalabilmeleri için gerekli tutkular, öte yanda ise, toplumsal ve tarihsel koşullara bağlı olan, onların biçimledikleri diğer tutkular vardır. Bir kimsenin sevgi ya da nefret dolu oluşu, özgürlüğüne değer verışı veya baskıdan yana tavır koyuşu gibi özellikleri, içinde yaşadığı toplumun yapısı tarafından belirlenir. İşte o toplumsal yapı, biyolojik kökenliler dışındaki

bütün tutkularından sorumludur. (Fromm, 1968 h, ile karşılaştırınız.)

Öyle kültürler vardır ki, onların toplum karakterlerinde birlikte çalışma ve uyum içinde olma özellikleri ağır basar. Kuzey Amerika'daki Zuni- Kızılderilileri kabilelerinde olduğu gibi. Ama bunun tam tersi olarak, yıkıcılık ve sahip olma açlığı ile ünlü kabileler de vardır. Dobu kabilesi örneğinde, bu özellikler gözlemlenir. (Fromm, 1973 a, 8. Bölüm'deki saldırgan ve bölüşmeye istekli toplum biçimleri konusundaki geniş açıklamalar ile karşılaştırınız.)

Her toplum için tipik olan toplum - karakterini incelemek ve çözümlemek çok yararlı olur. Böylelikle ekonomik, coğrafik, tarihsel ve genetik koşulların nasıl olup da, farklı toplum - karakterlerinin oluşumuna yol açtığını anlamak mümkünleşir. Basit bir örnek vereyim: Verimsiz bir toprağa sahip olan ve balıkçılık ile avcılık imkânlarının da çok kısıtlı olduğu bir bölgede yaşayan insan topluluklarının, saldırgan ve savaşçı bir karakter geliştirmiş olmaları ihtimali yüksektir. Çünkü böyle bir topluluğun yaşayabilmesi, ancak başka toplulukları soyup, onlardan çalmaları ile mümkün olabilir.

Bir başka insan topluluğu, herkese yetecek kadarlık bir üretim yapıyorsa ve bölüşüm sonucu fazla bir artık değer oluşmuyorsa, onların daha barışçı ve paylaşımcı bir karakter

ter geliştirmeleri beklenebilir. Örneklerin aşırı derecede basitleştirilmiş oldukları bellidir. Bir toplumun kendi toplum-karakterini yaratması, uzun süreli ve çok değişik koşulların biraraya gelmelerine bağlı bir olaydır. Ayrıca görünür ve görünmez bir sürü etkiyi bir arada değerlendirip, incelemek de çok güçtür. Toplumsal ve tarihsel analiz alanı, büyük bir gelecek vaatetmektedir. Sosyal psikolojinin bu dalı için, bu güne dek ancak bazı temel bilgiler verilmiş, ama derin araştırmalar yapılmamıştır.

Tarihsel koşulların biçimlediği tutkular bir bütünlük oluştururlar. Ve bunlar, yaşamda kalmaya yönelik olan açlık, susuzluk ve cinsellik gibi biyolojik tutkulardan daha önemlidirler. Bu iddia, büyük ölçüde fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek düzeyinde tutkuları olan ortalama insanlar için geçerli olmaya bilir. Ancak her tarihsel dönemde, sayıları hiç de küçümsenemeyecek kadar çok olan insanların, yaşamlarını sevgi, şeref, namus ya da nefretleri için feda etmekten çekinmedikleri görölmüştür. İncil bunu basit, ama güzel bir sözle anlatır: "İnsan yalnızca ekmek yemekle yaşayamaz" (Matta, 4:4).

Shakespeare'in dramlarını, bir kahramanın cinsel hayatı üzerine ya da bir kadının beslenme alışkanlıkları üzerine yazdığını bir düşünelim. Öyle olsaydı, şu sıralar Broadway sahnelerini süsleyen "banal" yapıtlardan hiç

bir fark kalmazdı onların da. İnsanın yaşamındaki dram ögesi, biyolojik tutkularından veya açlık ve cinsellik gibi ihtiyaçlarından kaynaklanmaz. Bir kimse cinsel arzularını gideremediği için intihar etmez. Ama ihtiras ya da nefret giderilemez ve tatmin edilemezse, böyle bir sonuca yol açması beklenebilir. Bu konuda, sanayileşme ile intihar olayları arasındaki ilginç yükselme ve paralellik, ilgi çekici bir noktadır. (Fromm 1955 a, 1. Bölüm ile karşılaştırınız.)

Freud bireyleri hiç bir zaman tek başlarına ve yalnız olarak değil, diğer insanlarla olan ilişkileri içinde ele alıp, değerlendirmiştir. "Bireysel psikoloji, tek bir insanı araştırır ve onun güdülerini nasıl tatmine ulaştırdığını inceler. Ama onları diğer insanlarla olan ilişkilerinden soyutlayarak ele almak, çoğu kez bizim sonuca varmamızı önler ya da bizi yanlış sonuçlara götürür. Bireylerin ruhsal yaşamları incelendiğinde, orada ilişkide olduğu insanların birer imajı belirir. Bu imaj; bir yardımcı, bir önder, bir nesne ya da mücadele edilen bir düşman biçiminde olabilir. Bu noktada bireysel psikolojinin, sosyal psikolojiye doğru yönelmesi ve onunla birlikte çalışması gereklidir" (Freud, 1921 c, s.73).

Ama kendisi, sözünü ettiği sosyal psikoloji alanına eğilip, onu geliştirmeye yönelmemiştir. Çünkü Freud son aşamada, bir çocuğun gelişiminde en önemli etkenin aile oldu-

ğuna inanıyordu. Dikkatinden kaçan şey, insanın çocukluktan yetişkinliğe kadar değişik ve başka başka çevrelerde bulunup, buralar-
dan etkilendiği gerçeği idi. İlk ve en yakın çevre ailedir. Sonra sosyal sınıf, içinde yaşa-
nılan toplum, insan olunması nedeniyle bağlı bulunulan biyolojik koşullar ve son olarak da bizi çevreleyen güneş sistemi, hep bizim et-
kilendiğimiz faktörlerdir. Freud için, bunlar-
dan en yakın olanı, yani aile geçerlidir. Bu yüzden de, insanı etkileyen diğer çevresel faktörleri önemli ölçüde küçümser. Freud, ailenin de sosyal sınıf ve toplum yapısı tarafın-
dan belirlendiğini ve "toplumun bir acentası" olduğunu bir türlü farkedememişti. Ailenin işlevi, çocuğa daha o toplumsal örgü ile kar-
şılaşıp, direkt bir ilişkiye girmeden önce, ona toplum-karakterini yansıtmak ve çocuğu bu doğrultuda biçimlemektir. Bu işlevin 'yeri-
ne getirilmesinde, aile içi eğitimin yanı sıra, yine toplumsal bir ürün olan ebeveynin ka-
rakteri de önemli bir rol oynar. (Fromm, 1932 a, ile karşılaştırınız.)

Freud'un hatası, orta sınıf (burjuva) aile-
sini, tüm aile biçimleri için örnek alması ve diğer başka aile yapılarına ve de bazı kültür-
lerde hiç "aile" olmayışına dikkat etmemesi-
dir. Buna bir örnek olarak, Freud'un, annesi ile babasının cinsel birleşmelerini gören kü-
çük bir çocuğun, bu anısına verdiği büyük önemi gösterebiliriz. Böylesi bir abartmanın

nedeni, burjuva ailelerinde ebeveynler ile çocukların ayrı ayrı odalarda yatmakta oluşları gerçeğinde gizlidir. Eğer Freud, yine kendi dönemindeki fakir ailelere bir göz atsa, onların hep bir arada yattıklarını görecekti. Böyle bir durumda küçük çocuk, ebeveynin birleşmelerini sık sık gözlemlemek durumunda olacak ve bunun hiç de olağanüstü büyütülecek bir önemde olmadığını anlayacaktı. Ayrıca birçok ilkel topluluklarda cinselliğin tabu olmayışını ve bunu gizlemek zorunda kalınmadığını da, Freud'un teorisinde değerlendirmesi gerekirdi.

Freud, tüm tutkuların cinsel kökenli oldukları iddiası nedeniyle ve karakter örneği olarak da burjuva ailesini temel aldığı için, karakteri belirleyen ana öğenin aile değil de, toplum olduğunu sezinleyememişti. Toplum, iyi işleyebilmek ve varlığını koruyabilmek için, bireyleri kendi karakter biçimine göre yoğurmak ister. Ama Freud'un kendi dar cinsel kökenli düşüncesiyle, bir toplum - karakteri kavramına varması güçtü. Toplum - karakteri deyince, o toplumun üyelerinin çoğunda ortak olan karakter yapısı anlaşılır. (Fromm, 1941 a, Ek ile karşılaştırınız.) Bunların içerikleri, o toplumun doğru olarak işleyip, ayakta kalabilmesi için gerekli zorunluluklardan oluşur. Bu amaçla toplumlar üyelerini öyle biçimlerler ki, onlar, yapmak zorunda oldukları şeyi istemek durumunda kalır-

lar. Yani yapmayı arzuladıkları şeyler, belirli toplumsal sistemlerin ihtiyaç ve zorunluluklarına göre biçimlendirilmiş olan karakterlerinin ya da tutkularının doğrultusunda olur. Göz önüne bu toplumsal boyutu alırsak, değişik aile bileşimlerinin sonucunda ortaya çıkan farklılıkların, çok da önemli olmadıkları anlaşılır. Feodal sınıf üyesi bir insan, başkalarını yönetebilecek ve fakirliğe karşı aldırmadan, yüreğini katı tutabilecek bir karakter geliştirmek zorundadır. Ondokuzuncu yüzyıl burjuva sınıfının ise biriktirmek, istif etmek ve harcamamak özelliklerine uygun olan anal karaktere sahip olması gerekiyordu. Ama aynı sınıf, yirminci yüzyılda buna tam ters bir karakter geliştirdi. Artık biriktirmek adeta ayıp sayılıyor. Modern insanların en belirgin karakter özellikleri, harcamak ve tüketmektir. Çağın erdemi olarak hoş gösterilen ve beğenilen tutum işte budur. Bu türlü bir gelişme ve karakter değişimi, ekonomik zorunlukların bir sonucudur. Tüm çabanın sermaye birikimini oluşturmak olduğu bir dönemde, biriktirmek zorunluluktur.

Oysa toplu ve kitlesele üretim döneminde ise, harcamak ve daha çok tüketmek ekonomik çarkın temeli oluyordu. Çağımız insanının karakteri birdenbire ondokuzuncu yüzyıldakine benzer bir hale dönüşse, inanın ekonomik sistemimiz o anda çöker(6).

(6): Toplum - karakteri çalışmalarımda Sombart, Max Weber, L. J. Brentano, Tawney, Kraus ve 20. yüzyıl başlarında araş-

Şimdiye kadar bireysel ve sosyal psikoloji arasındaki ilişkiden doğan sorunu, çok basit bir biçimde koydum ortaya. Daha geniş bir araştırma, bu kitabın konusunu aşar. Burada ele alınması gereken en önemli nokta, toplumsal etkiler dışında ve insan doğasının temelinden kaynaklanan ihtiyaç ve tutumları ortaya çıkarmak ve onları diğerlerinden ayırmaktadır. İnsanın doğasında yer alan arzuların toplumsal yaşamda tatmin bulamaması, toplumların hasta ve yanlışta olduklarına işaret eder. Böyle doğal arzulara örnek olarak özgürlük, dostça beraberlik ve sevgiyi verebiliriz.

Freud sistemini Libido teorisi ile girdiği kafesten çıkartacak olursak, karakter yorumu da, Freud'un ona verdiğinden çok daha geniş bir anlama kavuşacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bireysel psikolojinin sosyal bir psikoloji biçiminde yenilenmesi ve toplumu etkileyen bazı bireysel ve öznel durumların bilgisine varacak biçimde değiştirilmesi şarttır.

Dinamik karakter anlayışı ile Freud bizlere, bireysel ve toplumsal davranışları anlamak, onların arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşimlerin farkına varmak, hatta bunları önceden bilebilmek imkânlarının kapılarını açmıştır.

6. ÇOCUKLUK DÖNEMİNİN ÖNEMİ

Freud'un önemli buluşlarından bir diğeri de, erken çocukluk döneminin insan yaşamındaki etkileri konusudur. Burjuva düşüncesindeki "günâhsız" çocuk tanımının, yanlışlığını gören Freud'un bu buluşu, bu konuda çok yönlü gelişmelere yol açmıştır. Çocuklukta da cinsel (Libido'sal) güdülerin bulunduğunu ilk ortaya koyan Freud'dur. Ancak, bu cinsel eğilimler daha cinsel organlar (genital) bölgesine inmemiştir. Freud'un 'genital dönem öncesi' diye adlandırdığı bu çağda cinsellik; ağız, makat ve deride yoğunlaşmıştır.

Freud'un yaşadığı dönemlerde hâlâ suçsuz, günâhsız, tertemiz ve cinsellikten habersiz çocuk mitosuna yaygındı(7). Küçük bir çocuğun yaptığı deneylerin, gözlemlerin ve yaşadıklarının onun karakterinin ve geleceğinin belirlenmesinde ne derece etkili, hem de önemli olduğu pek bilinmiyordu. Freud'un bulguları, bu inançları kökünden değiştirmiştir. Yaptığı klinik araştırmalar onu, erken dönemlerde yaşananların ve özellikle de rüyaların, çocukların karakterinin biçimlenmesin-

(7) : Çocuk ile yetişkin insanların birbirlerinden farklı oldukları düşüncesi pek yenidir. Onsekizinci yüzyıl sonralarına dek, çocuğun yetişkin bir insanın küçüğü olduğu düşünülürdü.

de etkili oldukları sonucuna vardırmıştı. Bu biçimlenme öylesine önemliydi ki, daha çocuk ergenlik çağına gelmeden tüm geleceğini belirleyen karakter yapısına ulaşmakta ve bunu değiştirmek, bazı örnekler dışında imkânsız olmaktaydı. Yine Freud, çocukların ne denli ince duygulu, duyarlı ve yetişkinlerin pek umursamayacakları bir olaydan bile aşırı etkilenebilecek durumda olduklarını açıklamıştı. Hatta bunlar karakterin gelişmesinde önemli yer alıyorlar ve gelecekteki bazı nevrotik belirtilerin de kaynağı olabiliyorlardı. Böylelikle insanlar ilk kez çocuğu ve onun dünyasını ciddiye almaya başlamışlardır. Ama daha sonra psikiyatristler bunu öyle ileriye götürdüler ki, bu kez de tüm gelişimlerin ve olayların kökeni, erken çocukluk döneminde aranılır oldu.

Klinik bulgular, Freud'un gözlemlerinin son derece akılcı ve doğru olduğunu gösteriyorlar. Ancak yine aynı bulgulara dayanarak, onun teorik varsayımlarına bir sınır koymak gerektiğine de inanıyorum ben. Freud'un, çocukların karakter biçimlenmelerinde genetik öğelerin ve kalıtımla aktarılan özelliklerin önemini küçümsemesi yanlıştır. Teorisinde hem kalıtımın, hem de yaşantıların (çevre faktörünün) önemini belirten Freud, pratik uygulamalarda birçok psikiyatrist gibi, kalıtımı kulak arkası eder. Bunun sonucunda ortaya ilkel bir Freudçuluk çıkar ve çocuğun ge-

lişmesinde etkili olan öğeler, aile ile yaşanılan olaylar olarak sınırlandırılır.

Böyle düşünen psikiyatristler ve de aileler, nevrotik, kötü ya da mutsuz çocukların olumsuz bir aile çevresinden; mutlu ve sağlıklı olanlarınsa aynı biçimde mutlu bir ana-babadan etkilendikleri sonucuna varırlar. O dönemlerde ana ve babalar, çocuklarının iyi veya kötü her türlü gelişmelerinden, kendilerini sorumlu tutmaya başlamışlardı. Ama tüm araştırmalar bunun yanlış olduğunu vurguluyor. Bir örnek verelim: Karşısında nevrotik ve sinirli bir hasta olan psikiyatrist, onun berbat bir çocukluk dönemi geçirdiğini de öğrenince: "Hah! Bu nevrozlar, bu tür çocukluk yaşantılarının sonucu " diyecektir. Ancak kendi kendine düşünecek olursa, belki de aynı biçimde bir aile yapısından gelmelerine rağmen, son derece sağlıklı ve mutlu kişilerle karşılaştığını da hatırlayacaktır. O zaman kendisine şu soruyu yöneltmesi gerekecektir. "Yetişkin bir insanın ruhsal sağlık veya rahatsızlığını tek başına çocukluk dönemi yaşantılarına bağlamak, biraz kolayca kaçmak ve kendimizi aldatmak olmuyor mu acaba?"

Bu konudaki ilk hata, kalıtımla getirilen yatkınlıkları küçümsemekten doğuyor. Yeni doğmuş bir bebekte bile insan, saldırganlık ya da korkaklık halini sezebilir. Yani daha ilk andan itibaren çocuklar farklıdır. Saldırgan

bir çocuğun kendi yapısına uygun bir annesi varsa, bu onda olumsuz hiç bir etki yaratmayacağı gibi, belki yararlı da olacaktır. Çocuk kendisini annesine karşı korumayı öğrenecek ve onun saldırganlığından korkmaz hale gelecektir. Korkak bir çocuğun saldırgan bir anneye sahip olması durumunda ise, çocuk daha çekingen, içe kapalı ve kendine güvensiz olacaktır. Belki ileride nevrotik bir insan olmasının temelleri de böyle atılacaktır.

Burada ünlü ve eski "nature versus nurture" ye, yani insanın doğuşuyla birlikte getirdiği özellikler ile çevresel etki ve biçimlenme arasındaki ilişkiye değindiğimiz açıktır. Tartışma bugüne dek sonuçlanmış değildir. Kendi deneylerim sonucunda, kalıtım yoluyla getirilen özelliklerin kişisel karakterlerin biçimlenmesinde çok önemli bir rol oynadığını gördüm. Bence analizcilerin yapması gereken ilk işlerden biri, çocuğun doğum anındaki karakterini ortaya çıkarmak olmalıdır. Böylelikle daha sonraki incelemelerde neyin kalıtımla geldiğini, hangi özelliklerin ise çevresel etkenlerin sonucunda oluştuğunu, kesin olarak anlamak mümkün olacaktır. Ayrıca kalıtımla getirilenler ile sonradan edinilen özellikler arasındaki ilişkiyi de araştırmak gerekir. Kalıtımsal özelliklerin dış çevreden gelenlere çelişip, onlara ters bir eğilime girmeleri ya da onları desteklemeleri, farklı karakter oluşumlarına yol açacaktır. Çoğu kez,

çocukların kendilerini, ailelerinin arzularını ön plana almaya zorladıklarını, bu yüzden de kendi yatkınlıklarını bastırıp, zayıflattıklarını gözlemliyoruz. İşte burada nevrozların kaynağını bulmak mümkündür: Böyle bir durumda insan kendi bütünlüğüne ters bir karakter yapısı geliştirmek zorundadır. Çünkü tek amacı topluma hoş görünmek ve onunla uyum içinde olmaktır. Gerçek bütünlük duygusu insanın doğduğundaki özellikleri taşımasını gerektirirken, yakıştırma kişilik toplumun istediği biçimde oluşmaktadır. Bu nedenle böylesi bir kişiliğe sahip olan, yani özünden kopmuş bulunan bir insan, sürekli bir doğrulanma ihtiyacı içindedir. Kendi gerçek istek ve arzularına ters yaşamasını dengeleyebilmesi için şarttır bu. Gerçek bir kişilik bütünlüğü içinde olan bir insan ise, böyle dış doğrulanmalara gerek duymaz. Çünkü onun kendisi hakkındaki düşüncesi, doğumuyla birlikte getirdiği kişilik yapısıyla çelişmez ve bir uyum içinde bulunur.

Bu konuda yapılan ikinci hata, çocukluk dönemi yaşantılarına aşırı önem verilmesi nedeniyle, daha sonraki olayların gereken ilgiyi bulamayışlarıdır. Freud'a göre, bir insanın karakteri yedi veya sekiz yaşında tamamen oluşur. Bu yüzden de, sonraki yaşlarda başından geçen olay ve yaşantılar önemsizdir. Deneyler, böyle bir iddianın çok abartılmış olduğunu ortaya koyuyorlar. Eğer çocu-

ğu o yaşlarına kadar etkileyen öğeler, daha sonraki hayatında da değişmiyorsa, çocuğun karakterinin sonradan değişmeyeceği doğru olabilir. Ama Freud'un bu varsayımı, birçok durumda ortaya çıkan köklü değişikliklerin, yine öylesine köklü karakter değişmelerine yol açabileceğini hiç hesaba katmıyor. Bu duruma, çocukluklarında karşılıksız veya bedelli ödenmemiş bir sevgi, bir ilgi ve sempati bulamamış insanları örnek olarak gösterebiliriz. Öyle insanlar vardır ki, ömürleri boyunca karşılık beklemeden onları seven, onlarla ilgilenen olmamıştır. Böyle bir insan, kendisini hiç bir karşılık ve bedel beklemeden seven birisiyle karşılamak olursa, kendindeki güvensizlik, korku veya sevmeye lâyık olmadığı gibi karakter özellikleri birdenbire değişir. Ama sevginin varlığına bile inanmayan Freud'un, kendi sınıfına özgü bir bakış açısı içinde bu gerçeği farketmesi beklenemezdi.

Karakter değişimin çok köklü olduğu halde, tam bir dönüşten bile söz edilebilir. O kişi yaşamını baştan kurabilir, değer yargılarını, beklentilerini ve dünya görüşünü tümünden başkalaştırır. Çünkü yaşamına bambaşka ve çok şeyi farklı kılan bir öğe, bir bilgi, yeni bir yaşantı girmiştir. Ama eğer bu değişimle ortaya konan yeni özellikler, o kimsenin içinde daha önceden mevcut değilse, böylesi bir büyük değişimin gerçekleşemeyeceği de

açıktır. Toplumlarda yaptığımız gözlemler, çoğu kez benim düşünceme ters düşecek biçimdedir. Çünkü kimsede pek öyle bir değişiklik olduğunu göremiyoruz çoğu kez. Ama unutmamalıyız ki, karşımıza çıkan şeyler, aslında hiç de yeni sayılmazlar. Karşımıza çıkan ve başımıza gelen şeyler, genellikle bulmayı arzuladığımız olaylardır. Böylece gerçekten yeni bir bilgi sonucunda, önemli karakter değişikliklerine varma şansımızı da kısıtlamış oluruz.

Bir kimsenin doğum anında ve ondan sonraki aylarda, hatta ilk birkaç yıl süresince başından geçenleri ve duyduğu hisleri hemen hemen hiç hatırlayamaması, konunun en güç yanını oluşturur. Normal olarak ilk hatırlanabilen izlenimler, iki ilâ üç yaşlarından başlar. Bu olgu, Freud'un çocukluğun ilk dönem anılarının önemini ön plana alan teorisinin de, en çıkmazda olan yanıdır. O, bu zorluğu, yansıtma kavramı ile aşmaya çalışmıştır. Bazen gerçekten de yararlı olan bu yöntem, çoğu kez yetersiz kalmaktadır. Freud okulunun bu konudaki örneklerine baktığımızda, "ilk dönem izlenimleri" diye tanımlanan şeylerin genellikle sonradan tasarlanmış ve oluşturulmuş örnekler olduğunu görürüz. Ama bu tür izlenimlere güvenmek yanıltıcı olur. Çünkü bunlar Freud'un varsayımlarına göre, biçimlendirilmiş olaylardır. Bu nedenle hemen gerçekliklerine inanmak

yanlış olur. Deneysel alanda kalmak iddiasında olan psikiyatrist, aslında hastasına, bu izlenimleri yaşadığını telkin eder bir role bürünmektedir. Doktoruna bağlı olan ve ona inanan hasta da, bir süre sonra bu olayları nasıl yaşadığını anlatmaya ve onlara inanmaya başlamaktadır. Bir çok olayın notlarını okuduğumuzda, bu gerçek hemen karşımıza çıkar. Hasta kendinden beklenen yapıları oluşturur ve bunları doğru olarak kabul eder. Doktorun hastasına belli yönlerde akıl vermediği durumlar da vardır. Böylesi zamanlarda, hasta doktorun kendisinden bazı şeyler beklediğini hissedince, onun yarattığı teorik örgüye katılmak zorunda kalır. Oysa doktorun bildiği de, bu oluşturulan teoriden başkası değildir. Ekelemek gerek ki, psikiyatristin beklentileri ve ölçü taşı yalnızca teorisinin doğrulanması endişesinden kaynaklanmaz. Bir diğer beklenen şey de, hastanın burjuva tasarımının "normal" kabul ettiği imaja uymasıdır. Örneğin bir kimsede özgürlük ve baskıya karşı direnme özellikleri aşırı biçimde gelişmişse, psikayatristin bunu akıl dışı bulması ve oğulun babaya karşı duyduğu Odişus kompleksinden kaynaklanan bir nefrete dayandırması beklenebilir. Böyle bir yaklaşım içinde çocuğun hem küçükken, hem de büyüdükten sonra sürekli bir baskı ve yönlendirilme içinde oluşu normal sayılırken, özgürlük tutkusunun akıl dışı sayılması kanımca saçmadır.

Son olarak konuyu karmaşıklaştıran, ama bugüne kadar üzerinde pek durulmamış olan bir öğeye daha değinmek istiyorum: Çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişki, hep tek yönlü olarak görülmüş ve yalnızca ebeveynin çocuğu etkilediği söylenegelmiştir. Genellikle dikkatlerden kaçan nokta ise, çocukların da anne ve babalar üzerinde etkili olup, onları değişime zorlayabilecekleri gerçeğidir. Ebeveynin çocuğa karşı bir isteksizlik ve soğukluk duyabilmeleri mümkündür. Hatta yeni doğmuş bir bebeğe bile yönelebilecek olan bu ilgisizlik, çocuğun istenmediği halde dünyaya gelmesinden veya ebeveynin yıkıcılık, sadistlik gibi özellikler taşımasından doğabilir. Ya da bunun nedeni, ana ve baba ile çocuğun karşılıklı ilişkilerinde bir uyumun olmamasıdır. Bazı anne ve babalar çocuklarla olan ilişkilerini, yetişkinlerle olan ilişkilerine benzetir ve onlardan ayıramazlar. Bu nedenle çocuğa da yetişkin bir insana davrandıkları gibi davranırlar. Çocuğun o kendine özgü oluşu ve kendi dünyasında yaşaması onları rahatsız edince, çocuk sevilmediğini hemen hissederek. Bazı durumlarda da çocuk, ebeveynin o kendi hallerinde oluşlarından rahatsız olur. Ama o zayıf taraf olduğu için, bu duygu ve davranışları dolayısı ile maddî ve manevî biçimlerde cezalandırılır.

Çocuk ve annenin içinde bulundukları durum da ilginçtir. Anne çocuğa bakmak,

onu beslemek durumdayken, çocuk da anneyi kabul etmek zorundadır. Birbirlerini pek o kadar sevmeseler bile, bu durumu sürdürmeleri gerekir. Anne kendi doğurduğu çocuğunu sevemediğini anlayacak olursa, büyük bir vicdan baskısı altına girer. Böyle bir durumda iki taraf da, kendi istemedikleri bir beraberliğe girdikleri için, birbirlerini cezalandırmaya başlarlar. Anne, çocuğu sevdiğine kendini inandırır ya da onu seviyormuş gibi görünür, bir yandan da içindeki gizli sevgisizliği tatmin için, çocuğu üzeri örtülü biçimlerde cezalandırmaya girişir. Çocuk da annesini sevdiğini değişik biçimlerde gösterir, çünkü tüm yaşamı ve gelişimiyle ona bağlıdır. Böyle bir durum, oldukça karışık sonuçlara yol açar. Çocuk bunu dolaylı bir yolla, sürekli isyan ederek dile getirir. Anneler ise, bu türlü çatışmaların varlığından bile haberdar olmak istemezler. Çünkü onlar için en utanılacak şey, insanın kendi doğurduğu çocuğunu sevmemesidir.

III

Freud'un Rüya Yorumu Teorisi

1. RÜYA YORUMU BULUŞUNUN BÜYÜKLÜĞÜ VE SINIRLARI

Freud nevroz teorisini geliştirip, psikanaliz tedavi yöntemini bulmamış olsaydı bile, rüya yorumu sanatını ortaya çıkarması nedeniyle, bilim tarihinin en önde gelen isimlerinden biri olurdu yine de. İnsanlık varolduğundan beri, rüyaları yorumlamak çabaları süregelmiştir. Sabah kalkınca uykuları sırasında gördükleri bir takım garip olayları hatırlayan insanların, bu çabalarını doğal karşılamak gerekir. Rüya yorumu üzerinde bir yığın yöntem geliştirilmiştir. İşin içine çok sayıda bâtıl inanç ve akıldışı etkenler girmiş olsa da, bu yöntemlerden birçoğu, rüyaların anlaşılması konusunda büyük katkılar yapmışlardır. Bu alanda en iyi özdeyişi Talmud'da (*) buluyoruz: "Yorumlanmayan rüya, açılmamış mektup gibidir". Rüya, kendimizin kendimize yönelttiği bir mesajdır. Kendimizi anlamamız ve daha iyi tanımamız için, bu mesajı çözümleyip, kavramamız gerekir. Rüya yorumlarının bu uzun tarihi içinde, konuya sistematik ve bilimsel bir temel kazandıran ilk insan Freud olmuştur. Bizlere, kullanmasını öğrendiğimiz zaman, her rüyayı anlamakta yarar-

(*) : Talmud: Yahudi din yasalarının yorumlarını ve bunların yeni olaylara göre çözümlemelerini derleyen kitap. (Çev.)

lanabileceğimiz somut araçları sunması, onun buluşunun önemini arttırmıştır.

Rüya yorumlamanın önemini küçümseyemeyiz. Bu yorum bize içimizde var olan, ama bizim uyanık durumdayken farkına varamadığımız duygu ve düşüncelerimiz hakkında bilgi verir. "Rüya yorumu, ruh dünyasının bilinmeyen yönlerinin tanınmasında bir Kral Yolu'dur (Via Regia)" (Freud, 1900 a, S. 613). Ayrıca rüya, yaratıcı bir eylemdir. Ortalama insanlar bile, uyanırken hiç farkedemedikleri yaratıcı yönlerini rüyalarda görür ve tanırlar. Freud'un ortaya çıkardığı gerçeklerden biri de, rüyada sansür olgusunun varlığıdır. Rüyalar yalnızca bilinçdışı güdülerin bilince çıkması biçiminde anlaşılmamalıdır. Rüyada beliren sansür, rüyanın gerçek anlamını değiştirir. Sanki bir perde arkasında yer alan bu sansür olgusu, gizli düşüncelerin ancak yeterince örtülüp, maske taktıkları zaman bilincin sınırlarını geçmesine izin verir.

Bu anlayış biçimi Freud'u, çocuk rüyaları dışındaki tüm rüyaların değiştirilip, saptırılmış olduğu inancına götürmüştür. Bu nedenle, rüyaları yorumlayarak onların gerçek anlamlarını bulmak işi de, insanlara düşer. Freud'a göre insan uykusu sırasında, çoğu cinsel olan birçok güdü ve isteklerin etkisi altındadır. Eğer uykuda bunların tatminini ve doyurulmasını gerçekleştiremezse, uyandığında, daha gerçek tatminler aramaya yönelir. Fre-

ud'a göre rüyalar, cinsel arzuların üstü örtülü bir biçimde giderilmesine yararlar. Rüveyı, bir isteğin tatmini olarak anlamak, Freud'un bu konudaki en önemli buluşudur. Onun bu teorisine karşı ileri sürülen düşüncelerden birisi de, rüyalarda görülen kâbuslar olmuştur. "Göreni rahatsız eden ve sık sık uykudan uyanmasına yol açan böyle rüyaları, nasıl olup da isteklerin tatmin edilmesi biçiminde anlayabiliriz?" diye sorulmuştur. Ama Freud'un buna verilecek cevabı hazırdır: İçimizde sadist ve mazoşist arzular da vardır. Rüya, bunların tatmin edilmesi amacına yönelik olabilir. Ama bu gizli eğilimlerinden haberi olmayan insanın bilinçli benliğinin, bunlardan ürkmesi ve korkması son derece doğaldır.

Freud'un rüya yorumu anlayışı, teorisinin diğer bölümleri ile mükemmel bir biçimde uyuşur. Varsayımlarının etkisi altında kalmamak da mümkün değildir. Ancak onun cinsellik konusundaki düşüncelerine katılmayan birisi, teorinin bazı eksikliklerini dile getirebilir. Örneğin rüyaların, yalnızca arzuların çarpıtılmış bir ifadesi ve tatmin arayışı olmadığı ileri sürülebilir. Belki de rüyalar farkında olmadığımız bazı duygu, düşünce, korku ve arzuların, kendilerini bize belirtecek kadar bir önem kazandıkları durumlarda, ortaya çıkmalarıdır. Yani yaşantımız açısından önemli olacak derecede gelişen bu eğilimleri-

miz, artık uykuda bile belirecek, ortaya çıkacak ve bize kendilerini tanıtmayı bu yolla gerçekleştireceklerdir.

Yaptığım araştırmalar bende şu izlenimi uyandırdı: Birçok rüya, herhangi bir arzuyu içermekten çok, kişinin kendi durumu ya da başkaları hakkındaki düşünce ve yargılarını ortaya koyar. Bu fonksiyonun doğruluğunu anlayabilmek için, öncelikle uyku durumunun özel niteliğini araştırmak gerekir. Uyurken insan, varlığını dış tehlikelere karşı koruyabilmek için, çalışmak ya da karşı koymak çabalarından sıyrılır. (Bizi uyandırabilecek olan, ancak çok büyük ve direkt bir tehlike durumudur). Artık üzerinde toplumsal "gürültünün" baskısı yoktur. Yani toplumun hasta düşünceleri, her kafadan bir ses çıkması ve oluşturulan saçma kamuoyu (common nonsense) bizi rahatsız etmezler. Belki de uykunun, insanın gerçekten özgür olduğu tek durum olduğunu söyleyebiliriz. Bunun iki sonucu vardır: Uyku durumunda dünyayı öznel bir gözle görürüz. Uyanıkken ise, dünyaya ve olaylara onları etki altına alıp, aşmamızı gerçekleştirebilecek bir nesnellikle yaklaşırız. Rüya ateş sembolü sevgiyi veya yıkıcılığı gösterir, ama her iki biçimde de bu, ekmek pişirmek için kullandığımız ateşten farklı bir ateştir. Rüya dili şiirseldir ve burada evrensel sembollerle konuşulur. Evrensel sembollerin örneklerini hemen her kültür ve

destanda bulmak mümkündür. İşte uyku durumunda oluşun, ikinci sonucu da budur. Bu evrensel dil, tıpkı şiir ve sanat gibi insanların geliştirdikleri bir şeydir. Rüya da dünyayı, ondan bazı şeyler elde etmek veya onu değiştirmek amacı ile görmemiz gerektiği gibi değil de, onun bizim için ne anlama geldiğinin şiirsel bir biçimde ifadesi olarak görürüz.

Freud'un rüya olayına bu türlü bakabilmesi, onun kişiliğinin özel durumu nedeniyle mümkün değildi. Freud sanatsal ve şairce yönlerden uzak olan, tam rasyonalist (akılcı) bir kişiydi. Bu nedenle hem şiirlerde, hem de rüyalarda dile gelen sembolik anlatımın farkına varamamıştı. Onun için bir sembol ya cinsel kökenliydi (ki bu alanda sembolik yorum için geniş imkânlar vardır) ya da çağrışımlar sonucunda doğan bir şeydi.

Buradaki ilginç çelişki, Freud gibi akıldışı, bilinmeyen ve sembolik olguların çözümünde uzman olan birisinin, sembollerin anlamları konusunda bu denli anlayışsız kalması olayıdır. Bu çelişki, özellikle anaerkil toplumların bulucusu ve büyük sembol yorumcusu Johann Jakob Bachofen ile Freud'u karşılaştırdığımızda iyice gün ışığına çıkmaktadır. Bachofen'a göre tüm dalları ile bir sembol, sözlerle anlatılıp, dile gelen şeylerin çok üzerinde bir zenginlik ve derinliğe sahiptir. Bachofen'in bir sembolü yüzlerce değişik biçimde yorumlayabilmesine rağmen Freud, ör-

neğin bir yumurta sembolüne, büyük bir ihtimalle "cinsel hayatın bir yanı" anlamını yakıştıırırdı. Freud teorisinde rüyaları yorumlayabilmek için, rüyanın çeşitli bölümlerine ilişkin bir sürü çağırışına gerek duyulur. Bu yorumun sonunda da, bunca çabayı gösterdikten sonra, çoğu kez başlangıçta bildiğimizden pek de fazla bir şey öğrendiğimiz söylenemez.

2. RÜYA YORUMUNDA ÇAĞRIŞIMLARIN ROLÜ

Freud yönteminde çağrışımların rolünü daha iyi belirtmek için, şimdi bir rüya ve onun yorumunu örnek olarak vereceğim. Rü-yayı Freud kendisi görmüştür ve yorumunu yapan da kendisidir (Freud, 1900 a, S. 175 - 180).

Bir botanik monografi () rüyası:* Bir bitki üzerine bir monografi yazmışım. Kitap önümde duruyor ve üzerinde renkli bir tablo bulunan bir sayfayı çeviriyorum. Her kitapta o bitkinin kurutulmuş bir örneği de bulunmakta.

Yorum: Öğleden önce bir kitapçının vitrinde "siklamen cinsi" adlı yeni bir kitap görmüş ve "herhalde siklamen üzerine bir monografi bu" diye düşünmüştüm.

Siklamen, karımın en sevdiği çiçektir. Çoğu kez ona istediği bu çiçekleri götürmediğim için, kendime kızmışımdır. Çiçek götürmek olayı aklıma bir hikâye getiriyor. Bunu arkadaş çevrelerinde anlatır ve unutkanın bilinçdışı bir amaca hizmet ettiği tezimi, bu hikâye ile doğrulamaya çalışırdım. Unutulan

(*) Monografi: Tarih, bilim ve benzeri alanlarda özel bir konu üzerinde yapılan araştırma. (Çev).

şeyin gizli nedenini de, bu yolla bulmak mümkündü. Her doğum gününde kocasından bir demet çiçek almaya alışmış bir kadın, yine böyle bir günde, çiçeklerin unutulmuş olduğunu görünce ağlamaya başlar. İşten gelen kocası durumu anlayamaz ve karısı bunu ona açıklayınca, şaşkına döner, unuttuğunu söyler, özür diler. Ama kadın bir türlü sakinleşememektedir. Artık kocasının onu sevmediğini söyleyip, ağlamaya devam eder. Bu kadın iki gün önce karıma rastlamış ve ona beni sormuş. Çünkü daha önceki yıllarda hastam olmuştu.

Bir not daha: Ben 1884 yılında Coca bitkisi üzerine monografiye benzer bir yazı yazmıştım. Bu yazım, K. Koller'in dikkatlerini kokainin anestezi etkisi üzerine yönetilmesini sağlamıştı. Alkaloit'in bu yolda kullanılabileceğini belirtmiş, ama konuyu fazla da derinlemesine işlememiştim. Rüveyı gördüğüm günün öğleden öncesinde, kokain üzerine düşündüğümü hatırladım birden. (Rüyanın yorumu o gün akşam gelmişti aklıma.) Eğer Glaukom adlı göz hastalığına tutulacak olursam, Berlin'e gider ve orada arkadaşım Fliess'in tavsiye edeceği bir doktora ameliyat olurum diye düşünmüştüm. Bu ameliyatı yapacak olan doktor belki de, kokain uygulandıktan beri ameliyatların ne denli kolaylaştığını söyleyecekti. Ama bilmediği şey, bu buluşta benim de katkım olduğuydu. Sonra bir

doktor için, meslekdaşlarının doktorluk emeklerine ihtiyaç duymanın, hiç de hoş bir şey olmadığı geldi aklıma. Olağan bir kişi gibi beni tedavi eden doktora ücretini vermek düşüncesi, garip geliyordu bana.

Uyanık halde gözlerimin önüne gelen bu hayallerin ardında, bir eski anının gizlendiğini farkettim birden. Koller'in buluşundan kısa bir süre sonra babamın Glaukom hastalığına yakalandığını ve bir göz doktoru olan Dr. Königstein'in onu ameliyat etmiş olduğunu hatırladım. Dr. Koller kokain anesteziğini uygulamış ve bu olayda, kokainin anesteziye kullanılması buluşuna katılan üç kişinin de beraber olduklarını belirtmişti. Kendisi, Dr. Königstein ve ben.

Bir kaç gün önce, Dr. Koller'in öğrencileri ve deney merkezi yönetim kurulundan, hocalarının jübilelerini kutladıklarını bildiren bir davetiye geçmişti elime. Orada kokainin anestezi aracı olarak kullanılmasını bulanın, Dr. Koller olduğu belirtiliyordu. Olaylar birbirine bağlanıyordu kafamda. Rüyayı görmemden bir akşam önce, Dr. Königstein'la beraberdim. Onunla evine kadar yürümüş ve beni çok etkileyen bir konu üzerinde konuşmuştuk. Evin girişinde dururken, yanında genç karısıyla beraber Prof. Gaertner gözükmüş ve ben de, onların birbirlerine ne kadar çok yakıştıklarını söylemekten kendimi alamıştım. Prof. Gaertner az önce sözünü et-

tiğim kutlama programı dergisinde yazısı olanlardan birisiydi. Doğum gününün unutulmasına çok üzülen bayan L.'nin adı da, Dr. Königstein'la yaptığımız konuşmada, bir başka konu içinde geçmişti.

Rüyanın içeriğindeki diğer öğeler için, hangi anıları bulabileceğimi düşünmeyi sürdürdüm. Bitkinin kurutulmuş bir örneğinin kitapta ek olarak bulunması, bana Herbarium'u(*), hatırlatmıştı. Lisedeyken bir gün lise müdürü son sınıf öğrencilerini çağırarak, okulun Herbarium'unu, incelemek ve temizlemek amacı ile öğrencilere bırakmıştı. Küçük kitap kurtçukları bulmuştuk o zaman. Ama bana nedense pek güvenmeyen müdür, bana incelemem için oldukça az miktarda yaprak vermişti. Botaniğe karşı pek ilgim yoktu. Bir keresinde sınavda turpgiller türünden bir bitkiyi tanımam gerekiyordu, ama başaramamıştım bunu. Turpgillerden bileşikgillere, oradan da enginar çiçeğine geçmiştim düşüncelerimde. En sevdiğim çiçekti bu ve karım benden daha asil davranarak, eve hep bu çiçekten alırdı.

Yazdığım monografiyi önümde görmem: Dostum Fliess Berlin'den bana geçenlerde "rüya kitabınla çok ilgileniyorum, sanki

(*) Herbarium: Kurutulmuş bitki koleksiyonunun saklandığı oda veya yer. (Çev.)

önümde açık duruyor ve yapraklarını çeviriyormuşum gibime geliyor" diye yazmıştı. Ah, bir de ben onu bitmiş olarak önümde görebilseydim, çok sevinecektim.

Önümde katlanmış olarak duran renkli tablo: Tıp öğrencisiyken monografi kitaplarına ve onlardan öğrenmeye çok meraklıydim. Kısıtlı maddî imkânlarıma rağmen, renkli tablolarına bayıldığım bir sürü tıp kitabım, monografim olmuştu. Bu kapsamlı öğrenme arzumla da, gurur duyuyordum. Kendim kitap yayınlamaya başlayınca, bu türlü tablolardan, çizdiğim grafikler ve tablolar için yararlanır oldum. Buna, zamanını hatırlayamadığım bir çocukluk anım da ekleniyor. Babam bir gün bize bir şaka yapmak istemiş ve üç yaşındaki kızkardeşimle beş yaşındaki bana, renkli tablolarla dolu (İran'a yapılan bir geziyi anlatan) bir kitabı parçalamamızı söylemişti. Eğitim açısından hiç de savunulamayacak bu tutum, bizi o kitabı bir enginar gibi yaprak yaprak soymaya yöneltmişti. İlginçtir, o dönem anılarından aklımda kalanı yalnızca budur. Daha sonra öğrenci olunca, bende kitap toplamak ve onlara sahip olmak tutkusu başladı. (Monografilerden öğrenme isteğinin benzeri olan ve rüyalarda da siklamen ve enginar çiçekleri biçimde ortaya çıkan eğilimlerimle paralel olarak.) Bu kitap kurdu olmuşum sanki. Bu tutkumu, hep o çocukluk yıllarındaki anıma bağlamışımdır. Veya başka bir

deyişle, o olay bende, sonradan ortaya çıkan kitap düşkünlüğünü yaratan bir "bastırılmış anı" idi. (Bu konuda "bastırılmış anı"larla ilgili çalışmalarımı karşılaştırınız, Freud 1899 a.) Bu arada, tutkuların insanları kolayca acılara sürükleyebileceğini de öğrenmiştim. On yedi yaşımdayken, kitapçıya habire yükselen borçlarımı nasıl ödeyeceğimi bir türlü bilemiyordum. İşte Dr. Königstein'la rüyayı görmeden bir gün önce yaptığım konuşmada da aynı konuyu işlemiştik: Benim tutkularımı ve sevdiğim şeylere fazlaca düşkün olmamı.

Burada belirtmek istemediğim bazı nedenler dolayısı ile rüyayı yorumlamaya devam etmeyeceğim. Yalnızca çözümü gerçekleştirebilecek yolu belirtmekle yetinmek en iyisi. Rüyamı yorumlarken, Dr. Königstein'la yaptığım konuşma aklıma gelmişti. Onunla nelerden bahsettiğimize değinirsem, rüyanın anlamı iyice açığa çıkacak. Tüm başlanmış düşünceleri; karımın ve benim sevdiğimiz şeyler, ameliyattan korkmam, kokain, monografi merakım, botaniğe ilgimin azlığı gibi açık kalan konuları böylece bir sonuca bağlamak niyetindeyim. Rüya bir kendimi savunma ve hakkımı arama biçiminde oluşmuş. Kısaca: Ben kokain üzerine değerli ve başarılı denemeyi yazmış adamım. Tıpkı öğrencilik yıllarımda kendimi çalışkan biri olarak tanıtmak isteyişim gibi şimdi de, bununla demek istiyordum ki, ben kendime güvenebilirim ve

bunda da haklıyım.

Rüya yorumunu sürdürmek anlamsız. Amacım, bu örnek üzerinde bir gün önceki olayların, rüyanın içeriğiyle olan ilişkilerini incelemek ve göstermektir. Rüyanın görüldüğü biçimde yorumlanışında, yalnızca tek bir olay ile arasında bağlantı kurmak mümkün olmuştur. İncelemeyi yaptıktan sonra, onunla ilgili bir diğer olay daha aydınlık kazanıyor. Rüyanın ilk kaynağı, vitrinde gördüğüm, başlığını şöyle bir okuduğum ve içeriğinin ilgimi çekmediği bir kitaptı. İkinci olay ise, önemli psişik bir değer taşıyor. Bir göz doktoru olan arkadaşımın bizi ilgilendiren konular üzerinde konuşmuştuk. İçimdeki eski anılar uyanmış ve onlara bağlı birçok düşünce gelmişti aklıma. Ayrıca konuşmamız, tanıdık dostların gelmesi ile yarıda kesilmişti."

Freud'un bu rüya yorumunu yorumlarsak ne çıkar karşımıza? Freud rüya ile ilgili birçok çağrışımları anlatıyor: Doğum gününde kocasının çiçek getirmeyi unuttuğu genç kadının şikayetlerini; Dr. Karl Koller'in dikkatlerini kokainin anestezi özelliği üzerine yöneltmesi sağlayan, "koka bitkisi" adlı deneşmesini; kurutulmuş bitkinin kendisine okul günlerini hatırlattığını; monografiyi önünde açılmış dururken görünce, Fliess'in birkaç gün önce yazdığı mektubun aklına geldiğini; katlanmış duran renkli tabloların kendisinin de böyle tablolar hazırladığını ve kitap alma

tutkusunu düşündürdüğünü; son olarak da, Dr. Königstein'la yaptığı konuşmayı.

Bu rüyayı böyle yorumlamakla Freud'un kişiliği hakkında neler öğrendiğimizi soracak olursak, korkarım ki "hiç bir şey" demek zorunda kalacağız. Aslında rüya oldukça açık ve Freud'un kişiliğini tanımamıza yardım edecek nitelikte. Çiçek sevginin, Eros ise, arkadaşlık ve sevincin sembolüdür. Peki Freud sevgi ve sevinci ne hâle sokuyor? Onun gözünde bunlar bilimsel araştırmanın nesneleri olmuşlardır. Çiçekten sevgi ve sevinç anlamını uzaklaştıran, onu kurutulmuş biçimde ele alır ve bir bilimsel araştırma konusu yapar. Bu, Freud'un tüm yaşamı için karakteristik bir özelliktir. O sevgiyi (ya da kendi deyimi ile cinselliği), bilimsel araştırmanın bir nesnesine dönüştürmüştür. Oysa sevgi, insana özgü bir deney ve yaşantıdır. Onu başka türlü ele almak, hem onu kuru bir çiçek haline getirir, hem de gerçek anlamıyla kavranmasını imkânsızlaştırır. İşte Freud'un rüyasında apaçık dile gelen şey, sevginin insana özgü bir canlılık olmaktan çıkarılıp, bilimsel bir nesne oluşunun anlatılmasıdır.

Ama Freud ardarda bir sürü çağrışımları sıralayarak, hiç bir sonuca varmamayı başarır. Böylelikle rüyanın gerçek anlamı gizlenmiş olur. Bu rüya, birçok benzeri gibi, Freud'un gerçek anlamını görmek istemediği için, bir sürü çağrışımlar yolu ile bunu gizle-

diğı rüyalarına tipik bir örnektir. Freud'un sonsuz çağrışımlarla rüyaları yorumlama yöntemi, çoğunlukla, rüyalarının gerçek yüzlerini görmek istemeyişinden doğan bir direnç olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. FREUD'UN KENDİ RÜYA YORUMUNUN SINIRLARI

Şimdi nakledeceğim rüya, bir önceki rüya yorumunda olduğu gibi, sonsuz çağrışımların yoğunlaşması biçiminde değildir. Burada çağrışımların kullanılışı, daha basit olarak gerçekleşir. İşin ilginç yanı, Freud'un böylesine apaçık bir olayın yorumuna ısrarla karşı çıkmasıdır. Şöyle yazar (1900 a, S. 142 - 147):

"1897 ilkbaharında, bizim üniversitenin iki profesörünün bana "Extraord. Prof." ünvanının verilmesi için, bakanlığa başvurduklarını öğrendim. Bu haber bana büyük bir sürpriz olmuştu. Çünkü kişisel ilişkilerimiz içerisinde, kendilerinde hiç de böyle bir izlenim uyandırmayan bu iki büyük adamın, bu davranışları çok sevindirmişti beni. Ama yine de, bu olaya büyük ümitler beslememem gerektiğini öğütledim kendime. Bakanlık, son yıllarda bu tür başvuruların birçoğunu cevapsız bırakmıştı ve benden hem meslek, hem de tecrübe bakımından daha ileri olan birçok meslekdaşımın bu ünvanı yıllardır boşuna beklediklerini biliyordum. Benim daha iyi bir sonuç beklemem için, hiç bir neden yoktu ve bir olumsuz cevap halinde kendimi fazla üzmemeye karar vermiştim. Büyük ihtirasları olan bir insan değilim. Hem böyle bir ünvan

almaksızın da, doktorluk mesleğimi başarı ve memnuniyetle yürütüyordum. Böyle söylemekle, mütevazilik oyunu yapmıyorum. Yani amacım, benim için çok yüksekte oldukları için erişemediğim üzümleri, ekşi diye tanımlamak değil.

Bir akşam R. adlı meslekdaşım beni ziyarete geldi. Uzun süredir, kendisini toplumu-muzdaki hastaların gözünde yarı Tanrılığa yükseltecek olan profesörlük ünvanının verilmesini bekliyordu. Ayrıca kendisi sık sık bakanlığı ziyaret ederek, işinin çabuklaştırılması yolunda ilgi ve istek de gösteriyordu. Böyle ziyaretlerinin birinden sonra bana uğramıştı ve anlattığına göre, yetkilileri artık köşeye sıkıştırmıştı. Onlara "işinin geciktirilmesinde bazı mezhepsel sorunların mı etkili olduğunu" sormuştu (1) ve cevap olarak da "ekselanslarının bazı çağdaş akımlar karşısında biraz çekingenleştiğini" almıştı. Evet, benim durumum da buna benziyordu. Çünkü aynı mezhepsel sorunlar, benim için de geçerliydi. Bu, benim olaydan aşırı derecede umutlanmam ve beklentiler içine girmemi önlüyordu.

Bu ziyaretin sabahına karşı, biçimsel açıdan oldukça ilgi çekici olan şöyle bir rüya gördüm: İki düşünce ve iki ayrı resimden

(1): Sözü edilen "mezhepsel sorunlar", Viyana'da o tarihlerde çok yaygın olan Antisemitizm, yani karşı Yahudilik akımına ilişkindir.

oluşan bu rüyada, her düşünceye ayrı bir metin düşüyordu. Aşağıda rüyamın yalnızca birinci bölümünü ele alacağım, çünkü ikinci bölümün rüyanın mesajı ile direkt bir ilişkisi yok.

I. Dostum olan R. benim amcamdır ve ben de ona karşı büyük bir yakınlık ve sevgi duymaktayım.

II. R.'nin yüzünü biraz değişmiş bir biçimiyle önümde görüyorum. Sanki aşağıya doğru çekilip de, uzatılmış gibi. Bu uzun yüzü çevreleyen sarı sakal ise, iyice belirgin.

Sonraki düşünce ve resmi burada atlıyorum.

Bu rüyanın yorumu şöyledir: Sabah aklıma gelince güldüm ve "bu saçma bir rüya" diye düşündüm. Ama bütün gün boyunca da bu rüya aklımdan çıkmadı ve akşama doğru kendi kendime: "Hastalarından biri sana gelip 'bu saçma bir rüyaydı' deseydi, sen onun bu rüyanın ardında bir şeyler gizlemek istediğine inanır ve bunu bulmaya çalışırdın. Kendine de aynı yöntemi uygulasana. Senin, 'bu bir saçmalık' deyişin, içindeki bazı şeylerin rüyaya karşı direndiğini gösterir. Engelleme ve aldatma kendini" dedim ve rüyayı yorumlamaya çalıştım.

"R. benim amcamdır" ne demek acaba? Benim Josef adlı bir tane amcam olmuştu. (Burada, uyanık haldeyken hafızamın analiz

amaçları açısından, nasıl da kısıtlandığını farketmek garip doğrusu. Tam beş tane amcam olmasına rağmen; ben bunlardan yalnızca birini sevip, yüceltmiştim gözümde. Ama rüyaya karşı direnmeyi aştığım şu sırada, rüyada beliren amcam, benim tek amcamdı diye düşündüm.) Onun başından da bir yığın tatsız olay geçmişti. Bundan otuz yıl kadar önce, para kazanma hırsı ile kanuna karşı gelip, hüküm giymişti. Bu olayın sıkıntısından kısa sürede saçları beyazlaşan babam, Josef'in hiç bir zaman kötü bir insan olmadığını, ama kafasının biraz az işlediğini söyler dururdu. Dostum R. eğer amcam Josef'in yerindeyse, demek istiyor olmalıyım ki; R.'nin aklı az işliyor. İnanılır gibi değil, ayrıca da çok ayıp. Ama rüyadaki yüz, o uzun ve sarı sakallı çizgileriyle amcamın yüzü idi. Halbuki dostum R. ise oldukça esmerdi, sakalı da esmerlerde yaşlanmaya gidişte beliren özellikleri taşıyordu. Önce kızıl, sonra açık kahverengi ve en sonunda da beyaz. İşte R'nin sakalı da, kendiminkilerde de üzülererek farkettiğim gibi, bu aşamada bulunuyordu. Rüyada gördüğüm yüz, hem amcam Josef'in, hem de R'nin yüzleriydi aynı anda. Bu, Galton'un, ailesel benzerlikleri saptayabilmek için, aynı plâka üzerine birçok resim almasından oluşan, karışık bir resme benziyordu (1907, S. 6 ve 221 sonrası). Yani R'nin de amcam Josef gibi kafasının az işlediği motifi, şüphe götürmez bir biçim alıyordu.

Pek de hoşuma gitmeyen bu ilişkiyi, hangi amaçla kurduğumun daha farkında değildim. Çünkü amcam suçlu bir kimseydi. Ama R. bir seferinde bir talebesini yere fırlatmasının dışında, geçmişti tertemiz bir insandı. Acaba bu benzerliği mi konu ediyordum? Ama bu komik olur artık. O anda aklıma bir başka arkadaşım olan N. ile aynı konu üzerinde yaptığımız konuşma geliyor. Sokakta gördüğüm N. profesörlüğe aday gösterilen, ama bu ünvana ulaşamayanlardan birisiydi. Benim de teklif edildiğimi duymuş ve beni kutluyordu. Buna karşı çıktım ve "bu olayın ikinci bölümünü şahsen yaşamış biri olarak, bu şakayı yapmanız gereksizdi" dedim ona. Ama N. "Orası hiç belli olmaz. Benim özel bir durumum vardı. Bir zamanlar mahkeme önüne çıkmak zorunda kaldığımı biliyor musunuz? Aslında bu adice bir şantaj denemesi idi. Sonrasında beni şikâyet eden kadının ceza görmesine, yine ben engel olmuştum. Belki de bakanlıkta, bana ünvanı vermemek için bu olayı söz konusu etmişlerdir. Ama siz tam lekesizsiniz." İşte bir suçlu kişi vardı karşımda ve aynı anda rüyamın yorumu da belli olmuştu kafamda. Amcam Josef, bu iki meslekdaşımı sembolize ediyordu. Birisi az akıllı, diğeri ise suçlu olmaları nedeniyle profesörlük ünvanına ulaşamamışlardı. Böyle bir kişileştirmenin ne işime yarayacağını da biliyordum şimdi. Eğer R. ve N. "mezhepsel sorunlar" yüzünden bu ünvana lâayık görülmüyor-

larsa, benim de hiç umutlanmamam gerekiyordu. Ama bu durumu, başka nedenlerle açıklamayı başarırsam, kendi ünvanıma ulaşma ümidim zedelenmeden kalabilirdi. Rüyam bu yönde gelişmişti: R.'yi az akıllı, N.'yi ise suçlu kılarak, benim onlardan ayrılmamı sağlıyordu. Böylece R.'nin getirdiği moral bozucu habere de aldırmamam gerekecekti, çünkü rüyama göre "mezhepsel sorunlar" bir engel sayılmayacaktı.

Rüya üzerinde daha sonra da düşünmeye devam ettim. İki değerli meslekdaşımı böyle rahat örneklerle suçlayarak, kendime profesörlük yolunu açmak, beni rahatlatmamıştı. Bilinçli durumda, rüyamda beni üzen bu semboller reddedebilir oluşum, yani R.'nin akıllı az işleyen biri olduğuna ve N.'nin o şantaj olayına karşı çıkabilmem, bana az da olsa huzur veriyordu. Rüyanın vurgulamak istediği, benim olayı böyle görmek isteyişimden başka birşey değildir. Yani rüyam, benim isteklerimin doğrultusunda ve olayı görmek istediğim biçimde belirmiştir. Ama yine de bu rüyaya bitmiş gözüyle bakamayız.

Rüyanın bir bölümüne, yorumlamamda pek fazla önem vermemiş olduğumu farkettim birden. R.'nin amcam olduğunu gördükten sonra, ona karşı büyük bir sevgi ve yakınlık hissetmiştim. Peki ama bu duygu nereden geliyordu? Çünkü amcam Josef'e karşı, hiç bir zaman böyle duygularım olmamıştı.

Dostum R.'yi ise yıllardır sever ve sayarım. Ama rüyadaki kadar aşırı bir sevgi ve ilgiyi ona gidip anlatsam, herhalde çok şaşırdı. Rüyada ona karşı beliren bu sevgi ve ilgi, bence gerçek dışıydı, fazlaydı ve de abartılıydı. Ama aynı biçimde, rüyada amcamın kişiliği ile birleşerek beliren kişisel yetenekleri konusundaki düşüncelerim de, ters yönde aşırıydı ve yine abartılmıştı. Böyle bakınca, olay yeni boyutlar kazanıyordu. Rüyada ortaya çıkan o sevgi ve ilgi özelliği, gerçekte rüyayla direkt bağlantılı değildir. Daha çok, rüyanın yorumlanması bilgisine karşı, onu örtüp, gizleyici bir rol oynamaktadır. Rüneyi yorumlamadan önce içimde buna karşı nasıl bir direnç duyduğumu ve onu bir saçmalık olarak nitelemek eğiliminde olduğumu hatırlıyorum. Kendi psikanalitik deneylerimin sonucunda biliyorum ki, böyle bir davranış bilgi edinme açısından değil de, yarattığı heyecan yönünden önemlidir. Küçük kızım, canı elma istemediği zaman, ona elma verilirse daha onu hiç ısırmadan, elmanın ekşi olduğunu ileri sürebilir. İşte hastalarım da böyle küçük çocuklar gibi davranırlarsa, onların gizleyip, bastırmak istedikleri bazı şeyler olduğu anlarım. Aynı olay, şimdi benim rüyam için de geçerli. Yorumunda hoşuma gitmeyen ve beni rahatsız eden bazı şeyler olduğu için, onu yorumlamaya girişmek gelmiyordu içimden. Yorumu tamamladıktan sonra, bu karşılaşmak istemediğim gerçeğin ne olduğu da

çıktı ortaya: R.'nin aklı az işleyen birisi olduğu iddiasıydı, beni rahatsız eden. R.'e karşı duyduğum o aşırı sevgi ve ilgi ise, benim bu ürpertim ve bu karşı koyuşum ile bağlantılıydı. Rüyamın gerçek içeriği bu noktada tanınmaz hale gelip, karşıtı bir biçime dönüşüyor. Yani rüyada beliren o aşırı ve abartılmış ilgim, rüyadaki rahatsızlığı örten bir maske-dir. Ya da başka bir deyişle, bu dönüşüm olayı, kararlıca yapılan bir tanınmazlaştırma işlemdir. Rüyadaki düşüncelerim R.'e karşı bir hakaret anlamını taşıyorlardı ve benim bunu farketmemem için de, rüya tersine dönüşüyor, ben ona aşırı bir ilgi duyuyormuşum biçimine bürünüyordu.

Bu, genel geçerliliği olan bir bilgidir. Üçüncü bölümdeki "rüya isteklerin gerçekleşmesidir" örneklerinde de gösterildiği gibi, bazı rüyalar üstü kapalı birer 'istek gerçekleşmesi' dir. Bir isteğin üzeri örtülü olduğunda, mutlaka o isteğe karşı bir direnme eğilimi görülür. Bu direnç nedeniyle de, sözkonusu istek kişiye kendini ancak tanınmayacak bir görüntü altında sunar. Anlattığım bu psişik olaya benzer, sosyal yaşamdan da örnekler bulabiliriz. Birisi güçlü, diğeri de bu güce saygı duyup, itaat etmek zorunda olan iki insandan daha zayıf olanı, kendi psişik süreçlerini gizleyip, bastırmak zorundadır. Örneğin her gün birbirimize karşı nazik oluşumuz da böyle bir davranıştır."

Freud rüyasını doğru biçimde yorumluyor: Dostu R.'i kendi amcası olarak görmesi, R. açısından alçaltıcı bir tutumdur. Çünkü amca Josef'in suçlu bir kişi olduğu biliniyor. Freud rüyayı basit çağrışımların yardımı ile R. ve N. adlarındaki meslekdaşlarıyla karşılaşmalarına dayanarak açıklamaya çalışıyor. R. akli zayıf, N. ise bir suçlu olduğundan, profesörlük ünvanına ulaşamamışlardır. Her ikisinin de Yahudi olmalarının önemsizliği vurgulanıp, bir Yahudi olan Freud'un da bu özelliğine rağmen, profesör olabileceği umudunun canlı kalması sağlanıyor böylelikle. Bu arada, rüyasını yorumlamamak konusunda içinde duyduğu direnci belirten Freud, okuyucuya olan "nezaketi" nedeniyle, rüyalarının yorumlarını hafifçe değiştirdiğini de söylüyordu. Freud burada, profesör olmaya karşı duyduğu büyük isteğin, onu diğer iki meslekdaşının Yahudi olmaları dışında kalan bazı nedenlerle bu ünvana ulaşamadıklarını kabul etmeye zorladığını, nedense tam olarak açıklamıyor. Oysa rüyasının gerçek anlamı budur.

Freud, daha sonraları da bu rüyasını ele almış ve buradaki motiflerin çocukluk dönemindeki duyguları ile isteklerinin, içinde hâlâ yaşamakta olan bölümleri olduğunu söylemiştir. Arkadaşlarını alçaltmasının gerçek nedeninin, kendindeki profesör olma isteğinden kaynaklandığını farkedemeyen Fre-

ud, bunun tam tersi olarak "rüyada dostu R.'e karşı duyduğu sevgi ve ilginin, bu iki dostuna karşı rüyasında yer alan alçaltıcı motifleri örtmek ve gidermek için ortaya çıktığını" savunur. (Freud. 1900 a, S. 197) Ama daha sonraki sayfalarda da şöyle devam eder: "Bu benim kendi rüyam olduğu için, elde edilen sonucun beni tatmin etmediğini belirterek, incelememi sürdüreyim. Meslektaşlarım hakkında uyanık haldeyken yargım, rüyada ortaya çıkandan çok başkaydı. Ünvana ulaşamamış nedenlerini onlarla paylaşmamak arzusu, uyanık ve rüya halleri arasında böylesine farklı bir düşünceye yol açmamalıydı. Bu ünvanı elde etmek arzum eğer bu denli güçlüyse, benim hastalık derecesinde ihtiraslı olmam gerekir. Ama ben kendimde böyle bir yön tanımıyorum ve bilmiyorum. Beni tanıdıklarını sanan başkalarının, üzerimdeki kanılarının nasıl olduğunu tahmin edemem. Ancak bir zamanlar ihtiraslı olmuş olsam bile, bu özelliğimi Extra Ordinaryüs Profesör'lük yerine, başka alan ve nesnelere çoktan yöneltmiş olsam gerek" (aynı yapıt, S. 197 ve devamı).

Bu son iddia gerçekten ilgi çekici. Şöyle bir mantık taşıyor: "Olmaması gereken şey, olamaz. " Kendi ifadesine göre Freud, ihtiraslı bir insan değildir. Başka bir ünvan taşımak "ihtiyacının" eskimiş olduğundan söz ederek ise, olayı maskelemekte. Diğer bir yerde de,

profesör olmanın, doktoru hastalarının gözünde yarı Tanrı kılacağına değinmişti. Kısa-
ca bu ünvan ona hem sosyal prestij, hem de
büyük maddî kazanç sağlayacaktı. Ama Freud bu konuya, başka bir ünvan kazanmanın kendisi için pek de o kadar önemli olmadığı biçiminde bir açıklama getirmekle, profesörlük ihtirasını gizlemiş ve yalanlamış olmaktadır.

Ayrıca ısrarla kendinde hastalıklı bir ihtiras bulunmadığını belirtirken, bir yandan da ihtirasa hastalıklı damgasını vurarak durumu saptırmaktadır. Profesör olmak isteğinde ve gerçekten de önemli bir yere erişmek çabasında hastalık ne arasın? Tam tersine sağlıklı bir istektir bu. Öte yandan bu konuda kendini yargılamayı başka insanlara bırakırken, buna da bir kısıtlama getiriyor. "Beni tanıyanlar" değil, "beni tanıdıklarını sananlar" diyerek, tüm sorunu küçümsemekte ve "eğer böyle bir ihtirasım olmuş olsaydı bile, onu Extra Ordinaryüs Profesör'lük yerine çoktan, başka alanlarla ve nesnelere yöneltmiş olsam gerek" sözüyle konuyu noktalamaktadır (Freud, aynı yapıt, S. 198).

Ama Freud daha sonra yeni bir çözüm bulur. Yine rüyada oluşan ihtiras üzerine açıklamalar yaparken, bunun köklerine inmeye çalışır. Çocuklukta başından geçen bir olaya değinir ve bir gün bakan olacağını söylemiş olduğunu belirtir. (O zamanlar bazı bakanla-

rın Yahudi olduklarını da ekleyelim.) Başka bir deyişle; "her çalışkan Yahudi çocuğu, ileride bakan olabilmek umudunu içinde taşırdı" ve Freud ekler: "Hukuk okumak isterken, son anda bu fikrimi değiştirmem, çocukluk dönemdeki bazı olaylara dayanıyor sanırım " (aynı yapıt, S. 199).

Yukarıdaki ifade, Freud'un ünlü olmak için nasıl can attığının bir kanıtıdır. Eğer o bir avukat olarak yaşasaydı, dünya böylesine büyük bir dehadan mahrum kalacaktı. Ama Freud bir adım daha atarak, rüyanın onun bakan olmak yolundaki eski arzusunu gerçekleştirdiğini ileri sürüyor: "İki değerli meslekdaşımı, Yahudi oldukları için akılsız ve suçlu diye nitelemem, kendimi bakan yerine oturtmuş olmamdandı. Bakan benim Extra Ordinaryüs Profesör olmamı engelliyor, ben de buna karşılık rüyada onun yerini alarak, sanki ondan intikam alıyordum" (2). İhtiraslarını yetişkin bir insan olarak yalanlayan Freud, sonra da olayda söz konusu olan tutkuyu, bir çocukluk ihtirası diye kestirip, atıyor.

Burada Freud düşüncesinin tipik bir örneğini görüyoruz. Büyük bir bilim adamına yakışmayacak her türlü özelliği, eskiye ve ço-

(2) : Aynı yapıt S. 199. Fliess'e 11 Mart 1901'de yazdığı eğlenceli bir mektupta Freud (Freud, 1950, S. 366 ve sonrası), bu kitabı yayınladıktan iki yıl sonra, profesörlük ünvanını nasıl aldığını anlatır.

cukluk dönemine atar. Tüm nevrotik eğilimlerin, çocukluk döneminden doğduğunu kabul etmek, yetişkinleri nevrotik olmak şüphesinden kurtaracaktır. Gerçekte Freud, oldukça nevrotik bir insandı. Ama onun hem kendisinin böyle olduğunu kabul edip, hem de normal ve saygıdeğer bir mesleği sürdürmesi imkânsızdı. Bu nedenle, normal bir insan modeline uymayan bütün özelliklerini, çocukluk döneminin verileri olarak kabul etmiş ve bunların yetişkin bir insanda da canlı olarak kalıp, kendilerini belirtebileceklerini, hiç bir zaman kabul etmek istememiştir.

Son elli yıl içinde çok şeyler değişti. Çünkü artık nevrozlar daha normal karşılanıyor. Normal, akıllı, sağlıklı ve yetişkin bir insan tiplemesi de kültürel önemini yitirdi. Freud'u tam anlayınca, onun akıldışı olan her öğeyi, yetişkin birisi olarak yaşamından uzaklaştırmaya çalışmasını anlayışla karşılayabiliriz. Bu yüzden de, kendi rüyasını analiz etmesi doğru sonuçlar vermemiştir. O, görmek istemediklerini, yani kendi kafasındaki yetişkin insan tiplemesine uymayan noktaları bir türlü göremiyordu.

Freud'un rüya yorumu konusundaki en önemli temel kavramlardan birisi de, rüya sansürüdür. Freud, bir çok rüyanın, gerçek anlamlarını gizleme eğilimi içinde bulunduklarını keşfetmişti. Bunu, bir diktatör yönetimi altında bulunan bir ülkedeki politika ya-

zarının çalışmasına benzetebiliriz. Çoğu rüyalar, ülkedeki bir yanlışlıktan söz edebilmek için, Klâsik Yunan'daki olaylardan bahsetmek zorunda olan ve satırları arasına düşüncelerini gizlemek durumundaki bir yazar gibidirler. Bu nedenle Freud rüyalara, her zaman açık birer haber gibi değil de, anlaşıl-mak için önce çözümlenmesi gereken gizli şifreler olarak bakar.

Rüyanın çözümlenmesinde, rüyayı görenin, içinde yaşadığı toplumun düşünce biçimine uymayan düşüncelerinin, rüyada belirmesi sonucunda duyduğu rahatlık göz önüne alınır. Rüyadaki sansürün, Freud'un sandığından çok daha fazla toplumsal izler taşıdığını belirtmeliyim, ama bu, şimdiki incelememiz açısından önemli değil. Asıl önemli olan, Freud'un rüyaların deşifre edilmek (sembollerinin tanınıp, ayrılması) zorunda olduğunu buluşudur. Ancak bu demek değildir ki, her rüya çözümlenmek zorundadır. Ayrıca bu işlemin uygulanış ölçüsü de, rüyadan rüyaya değişir.

Deşifrenin gerekli olup, olmadığı ve eğer gerekliyse, bunun ne ölçüde uygulanması gerektiği, içinde yaşanan toplumun, uykularında düşünülmemesi gereken şeyleri düşünenler hakkında, ne gibi yaptırımları olduğuna bağlıdır. Ayrıca işin içine kişisel faktörler de girer: Rüyayı görenin korkak biri olup, olmadığı ve kendine tehlikeli olabilecek düşün-

celeri sembollerle gizlemeye gerek görüp, görmeyeceği bu faktörlerden bazılarıdır. "Tehlikeli" sözüyle, toplumun aykırı düşünen kişilere uyguladığı yaptırımları kastetmiyorum yalnızca. Rüyaları kendimizin görmesi ve bunların gizli kalabilecek olmaları, toplumsal yaptırımlardan korku duyulmamasını garanti etmez. Çünkü toplumsal sansür, vicdanın sesi giysisine bürünerek, rüyalarda karşımıza dikilebilir. Eğer tehlikeli düşünceleri engellemek önemli ise, onları çok derine bastırıp, rüyada bile ortaya çıkmamalarını sağlayabiliriz. Tehlikeli düşünceler, ortaya çıktıklarında rüyayı gören kimsenin cezalandırılmasına yol açabilecek ya da gün ışığına çıkacak olursa, kişinin yaşamını bozabilecek olan düşüncelerdir. Hepimizin bildiği ve hissettiği bir gerçek vardır: Eğer bazı düşüncelerin bize zararlarının dokunmasını istemiyorsak, onları söylememeli, hatta düşünmemeliyiz bile. Burada, toplumsal yasalarla çatıştıkları için tehlike yaratabilecek olan rüyasal düşüncelerden söz etmiyorum. Bazı şeyler vardır ki, bunlar sağlıklı bir insan aklının sınırlarını aşarlar. Böyle düşünceler ya çok küçük bir grup tarafından paylaşılır ya da bir tek o kişiye özgü kalırlar. Bu nedenle düşünce sahibinin diğer insanlarla olan bağları kopar, yalnızlaşır ve tek başına kalır. İşte bu deney, deliliğin kökenidir. Zaten delilik de, insanın, diğer bütün herkesle bağlarını koparması halidir.

Rüya sansürü böylesine anlamlı bir buluştur. Ama dogmatik bir biçimde ve her rüyaya aynı olarak uygulanırsa, rüyaları anlayıp, onları çözümleyebilme imkânlarımızı büyük ölçüde azaltabilir.

4. RÜYALARIN SEMBOLİK DİLİ

Rüyaların Freud'un kabul ettiği biçimde işleyip, işlemediklerini araştırmaya başlamadan önce, sembollerin iki türü arasında bir ayırım yapmayı gerekli görüyorum. Semboller, evrensel ve rastlantısal semboller olmak üzere ikiye ayrılırlar. Rastlantısal semboller, sembolize ettikleri şeylerle gerçek bir yakınlık ve ilişki göstermezler. Birisinin tanınmış bir şehirde, başından can sıkıcı bir olay geçmiş olduğunu varsayalım. Daha sonradan bu şehrin adını duymak, o kimsede moral bozucu bir etki yaratacaktır. Aynı biçimde eğer başından sevindirici bir olay geçmiş olsaydı, o şehrin adını duyduğunda göstereceği tepki de, bir mutluluk duymak olarak belirecekti. Şehir aynı şehirdir. Ama onunla bağlantılı olan kişisel anı, bu şehri yaşanılmış olayla paralel olarak, o zamanki ruhsal durumun sembolü haline getirmiştir. Aynı etki ve sembolik anlam, belirli bir ev, sokak, giysi ya da bunlara benzer şeylerle ilişkili olarak da karşımıza çıkabilir. Rüyada görülen resim, onunla bağlı olarak bir zamanlar yaşadığımız duygusal anı yansıtır bize. Burada sembol ile sembolize edilen yaşantılar arasındaki bağlantı, tamamen rastlantısaldır.

Bu nedenle de, bu sembolün anlamını bu-

labilmek için, rüyayı görenin diğer çağrışımlarını bilmemiz gerekir. Rüyayı gören, sembolle ilgili başından geçenleri anlatmadıkça ya da hatırlayamadıkça, sembolü çözmemiz mümkün olmaz.

Buna karşılık evrensel sembollerde, sembolize edilen şey ile sembol arasında yakın bir ilişki vardır. Ateş sembolünü ele alalım: Şöminedeki ateşin bazı özellikleri, hele de canlılığı bizi büyülüyor olsun. Sürekli hareket halinde olmasına ve her an değişmesine rağmen, yine de bir kalıcılığı vardır bu ateşin. Hiç aynı kalmaz, ama hep aynıdır o. Üzerimizde güç, enerji, hafiflik ve zerafet etkileri uyandırıyor. Sanki sonsuz ve bitmeyen bir enerjiyle dans eder gibidir. Ateş sembolünü yorumlamak istediğimizde, onu seyrederken hissettiğimiz duygulardan daha iyi kavramlar bulmamız mümkün değildir: Güçlülük, zerafet, hareket, neşe ve rahatlık. Duygularımızı bu öğelerden her biri zaman zaman etkisi altına alır, bazen biri, bazen de diğeri ağır basar. Ama ateş, kimi zaman bozucu ve yıkıcı bir güç de taşıyor olabilir. Eğer rüyamızda yanan bir ev görürsek, bu güzelliğin değil, yıkıcılığın sembolüdür.

Bazı bakımlardan ateşe benzeyen, ancak bir çok başka özellikleri de içeren bir diğer sembol, su, deniz veya nehirdir. Burada da sürekli hareketin yanı sıra, bir kalıcılık görürüz. Yine bu sembol canlılığı, enerjiyi ve den-

geyi anlatır bize. Ama ateşe oranla önemli bir farkı vardır: Ateş maceracı, heyecanlı ve atiktir, su ise sakin, düzenli ve ağır.

Evrensel sembol, sembol ile sembolize edilen şey arasındaki ilişkinin anlamlı ve kesin olduğu tek sembol biçimidir. Onun kökleri, duygu ve düşünceler ile anlamlı deneylerin birikimi arasındaki kaynaktan çıkar. Bunları evrensel olarak nitelememizin nedeni, tüm insanlarda ortak olmalıdır. Rastlantısal ya da geleneksel (örneğin trafik işaretleri) semboller ise, yalnızca bir ya da daha çok insanın aralarındaki bir anlaşmanın ürünüdür. Yani diğer insanlarca paylaşılmazlar. Evrensel semboller ise bedenimizin, duyu organlarımızın ve ruhumuzun içinde yer etmişlerdir, hem de tüm insanlarda ortaklırlar. Bu, bütün insanlarca birlikte oluşturulmuş bir dildir diyebiliriz.

Freud'a göre, bazı cinsel semboller dışındaki bütün semboller, rastlantısaldır. Kule ya da sopa erkeksi, ev veya deniz ise kadınsı cinselliğin sembolleridir. Jung, rüyaların çözüm gerektirmez bir açıklıkta dile geldiğini savunuyordu. Freud'un tezi ise, buna tam terstir ve eğer bir çözümleme yapılmazsa, hiç bir rüyanın anlaşılamayacağı kanısındadır.

Çeşitli insanların ve kendimin rüyalarını yorumlamamın sonucunda inanıyorum ki, Freud, rüyalarda etkili olan sansür buluşunu,

onu dogmatik bir genelleştirmeye götürmekle, son derece kısıtlamıştır. Bir çok rüya bilirim; bunlarda sansür denen şey, anlamın kendini sembolik ve şiirsel biçimlerde ortaya koymasından başka bir şey değildir. Ama onun şiirsi dilini anlayamayanlar için, bu bir sansürdür. Sanatçı duygulara sahip olan insanlarda, rüya dilinin sembolik karakterini sansür kavramıyla bir araya getirmek mümkün değildir.

Aşağıda nakledeceğim rüya, çağrışımların yardımı olmadan anlaşılabilir ve de içinde herhangi bir sansür olayının bulunmadığı bir örnektir. Bunun yanı sıra, rüyayı görenin eklediği çağrışımların, bizim rüyayı anlamamızı kolaylaştırıp, zenginleştirdiğini de farkedebiliriz (Fromm, 1951 a, 6. Bölüm ile karşılaştırınız).

28 yaşındaki bir avukat psikiyatriste gelerek, uyandıktan sonra şöyle bir rüyayı hatırladığını anlatır: "Büyük, beyaz bir atın üzerinde askerî bir resmi geçidi seyrederken görüyordum kendimi ve herkes çılgınca beni alkışlıyordu."

Doktor bu gence o alışılan soruyu sorar: "O arada aklınıza birşey geldi mi, ya da neler hissettiniz?" "Hiç bir şey, aptalca bir rüya bu. Bilirsiniz savaşı ve askerliği hiç sevmem, ayrıca bir general olmak arzusu taşıdığımı da hiç sanmıyorum." Ve ekler: "Hem bütün ilgilerin üzerimde toplanmasından hoşlanmam.

Hele binlerce askerin bana bakmaları... Alkışlayıp, alkışlamadıkları önemli değil bence. Sizi anlattıklarımı hatırlarsınız. Aynı sorunu mesleğimde de hissediyorum. Mahkemede bir davayı savunurken, herkesin bana bakması, beni oldukça rahatsız ediyor."

Psikiyatrist şöyle cevaplar onu: "Ama yine de, rüyanızı böyle biçimleyen ve rolleri dağıtan sizsiniz. Dış görünüşündeki tersliklere rağmen, rüyanın bir anlamı olması gerek. Önce rüyanın içeriğinin sizde yarattığı çağrışımları ele alalım. Kendinizi rüyadaki resme konstantre edin. Atın üzerinde oturduğunuz ve askerlerin sizi alkışladıkları görüntüye. Dikkatinizi çeken birşey var mı?"

"Garip, şimdi ondört-onbeş yaşlarında sık sık incelediğim bir resim geliyor gözlerimin önüne. Napolyon bu. Evet, beyaz bir atın üzerinde oturuyordu ve askerleri de arkasındaydılar. Ama alkışlama sahnesi yoktu o resimde."

"Hatırladığınız bu şeyler çok ilginç. Bana bu resme olan sevginizden ve Napolyon'a duyduğunuz ilgiden bahsedin biraz."

"Bu konuda anlatacak çok şey var. Ama benim için biraz can sıkıcı bunları hatırlamak. O yaşlarda oldukça utangaçtım. Sportif alanda pek başarılı değildim, ayrıca benden büyük çocuklardan da korkardım. Ha, şimdi aklıma bir anım geliyor, tümünden unutmuş-

tum ben onu. Bu güçlü çocuklarla arkadaş olmak için can atardım. Bir gün bütün gücümü toplayıp, arkadaş olmak istediğim bir çocuğu, evde bir mikroskobum olduğunu ve ona sürüyle ilginç şeyler göstereceğimi söyleyerek evime davet ettim. Birbirimizi hiç tanımyorduk ama, konuşursak anlaşacağımızı umuyordum. Ama ondan aldığım cevap beni yıkmıştı: "Sümüklü, sen git de kızkardeşinin küçük arkadaşlarını çağır evine." İşte ondan sonradır ki, Napolyon üzerine kitaplar okumaya ve bir gün onun gibi güçlü olmayı hayal etmeye başladım. O da küçüktü benim gibi, o da utangaç bir çocukmuş gençliğinde. Ben de pekâlâ günün birinde onun gibi tüm dünyanın hayranlığını toplayan bir general olabilirdim. Her gün saatlerce kendimi Napolyon olmuş gibi düşlerdim. Hayran olunan, kiskanılan, ama bağışlayıcı ve hoşgörür. Bunları yalnızca hayal ederdim, bu yere ulaşabileceğim konusunda bir etkinlik ve bir çaba göstermezdim. Sonra koleje gittiğimde, bu hayalciliğimi bırakmıştım. Yıllardır aklıma gelmemişti bu dönemlerim, kimseyle de konuşmamıştım üzerinde ve size bunları anlatmak sıkıcı geliyor bana şu an."

"Siz unutmuşsunuz bu anıları ama, davranış ve duygularınızın birçoğunu belirleyen diğer benliğiniz (bilinçaltınız) hâlâ şöhretli olmak, hayran kalınmak ve güçlü olmak özlemiyle dolu. Geçen gece sizle konuşan da, işte

bu diğer benliğinizdi. Acaba neden özellikle geçen gece? O gecenin gündüzünde neler olduğunu ve sizce önemli bir şey geçip, geçmediğini bir düşünün bakalım."

"Hergünkü gibi gündü. Büroya gittim, bir kanun maddesi konusunda döküman topladım, sonra eve döndüm, yemek yedim ve sinemaya gidip, döndükten sonra da yattım."

"Bu anlattıklarınızdan rüyanızla ilgili bazı şeyler çıkarmamız mümkün değil. O gün büroda olanları, daha ayrıntılı olarak hatırlamaya çalışsanız, iyi olur."

"Aa, evet; bir şeyler geliyor aklıma ama, onun rüyayla bir ilgisi olmasa gerek. Topladığım dökümanları, büronun yöneticisi için derlemiştim. Bu notları ona götürdüğümde, yaptığım bir yanlışlığı görünce bana: "Beni şaşırttınız, sizin böyle bir hata yapacağınızı ummazdım" dedi. Bu söz beni korkutmuştu o anda. Çünkü beni, ileride firmaya ortak olarak alacağını umuyordum. 'Acaba bu suya mı düşecekti?' korkusu kaplamıştı içimi. Ama sonra, kendi kendime, bu korkunun saçma olduğunu, herkesin hata yapabileceğini ve o anda belki de yöneticinin canının sıkkın olduğunu, kısaca bu olayın benim geleceğim açısından olumsuz bir etki taşımayacağını düşünmüştüm. Öğleden sonra da olayı unuttum, gitti."

"Ruh haliniz nasıldı? Sinirli ya da bitkin

bir durumda mıydınız?"

"Hiç değil. Canım biraz uyku istiyordu o kadar. Çalışmak zor gelmişti ve bürodan ayrılma saatini iple çektim."

"Gününüzün son önemli olayı sinemaya gidişiniz. Hangi filmin oynadığını anlatır mısınız bana?"

"Juarez adlı filimdi bu. Çok beğenmiştim. Hatta bir yerinde ağladım bile."

"Hangi yerinde?"

"Juarez'in tanıtılmasında. Çektiği acılar ve yoksulluktan sonra, bu koşulları aşip, zafere ulaşmasından çok duygulanmışım. Beni böylesine etkileyen ender filimlerden biriydi bu."

"Sonra eve dönüp, yattınız ve rüyada kendinizi o beyaz at üzerinde gördünüz. Askerleriniz de sizi alkışlıyorlardı. Şimdi neden böyle bir rüya gördüğünüzü daha iyi anlayabiliyoruz, değil mi? Gençken kendinizi utanç ve çekingen hissediyordunuz. Bunda, kendi başarılarıyla gururlanan ve size gerekli ilgi ile sevgiyi gösterme yeteneğinden yoksun olan babanızın büyük etkileri olduğunu şimdiye kadarki araştırmalarımızda anlamıştık. Babanız size sevgisini gösteremediği gibi, sizi nasıl cesaretlendirmesi gerektiğini de bilemiyordu. O kaba çocuk tarafından terslenmeniz olayı, uzun bir zincirin son halkası.

Zaten azalmış olan kendinize güveniniz, bu olayla kesin darbeyi yemiş oluyordu. Artık babanız gibi güçlü ve hayran olunacak biri olmaktan ümidinizi kesiyordunuz. İnsanlar sizi hep tersleyecekler ve onlara kendinizi kabul ettirmeniz imkânsız olacak sanıyordunuz. Ne yapabilirdiniz bu yenilgiye karşı? Kendi hayal dünyanıza kaçtınız ve orada, dünyada gerçekleştirmekten umudunuzu kestiğiniz şeylerden oluşan bir dünya kurdunuz kendinize. Hayal dünyanıza kimse giremezdi, kimse sizi tersleyemezdi orada. Siz Napolyon'dunuz, milyonların, belki ondan da önemlisi, sizin kendi hayranlığınızı kazanmış olan büyük bir kahramandınız.

Hayallerinizi yaşatabildiğiniz ölçüde, dış dünya ile giriştiğiniz ilişkilerin sizde yarattığı aşağılık duygusunun acısından kurtulmanız mümkündü. Sonra koleje geldiniz. Babanızla olan bağlılığınız azalmıştı. Derslerinize verdiniz kendinizi ve bu size belirli bir doyum verdi. Yani, artık daha güzel bir başlangıç yapmak geliyordu içinizden. Hem o "çocuksu" hayallerinizden de utanıyordunuz. Bu nedenle onları bir kenara ittiniz. Böylece sağlam bir insan olma yolunda ilk adımları attığınıza inanıyordunuz. Ama bunlar biraz aldatıcı idi. Her sınav öncesinde büyük heyecanlara kapılıyordunuz. Başka bir erkek çıkarsa, hiç bir kızın sizle gerçekten ilgilenip, sevebileceğine de inanmıyordunuz. Ve bu bi-

zi, rüyayı gördüğünüz gecenin gündüzüne götürüyor. Sizin engellemeye çalıştığınız şey, yani eleştirilmek sizi üzmüştü. Hem de bunun geleceğinizi bağladığınız şefiniz tarafından yapılması, daha da etkili olmuştu. Büronun yöneticisi sizin bir hatanızı bulmuştu ve o eski yetersizlik duygusu, içinizde yeniden canlanmıştı bir anda. Ama siz bu duruma aldırmayıp, bir yana itmeye çalıştınız. Sonra da kendinizi ürkek ya da üzüntülü değil de, yorgun hissettiniz. Akşam sinemaya gittiniz. Film sizin eski hayallerinize benziyor ve ezilen Juarez bir anda kahraman oluyordu. Güçsüz ve yoksul bir çocukken, halkının hayranlık duyulan kurtarıcısı durumuna yükseliyordu. Siz, tıpkı gençliğinizde olduğu gibi, şimdi de herkesçe alkışlanan bir kahraman olmak duygusunu besliyorsunuz içinizde, daha bundan tam olarak vazgeçememişsiniz. Farkında değil misiniz, ün ve şöhret kazanma hayalleriyle aranızdaki köprüyü daha koparamadığınızın? Dış dünya ve dış gerçekler size acı geldiğinde veya sizi tehdit eder bir hal alınca, hemen o hayal dünyanıza kaçmak istiyorsunuz. Sizin en çok korktuğunuz şeyin, yani bir türlü çocukluktan kurtulup da yetişkin olamamak ve böylece hem çevrenizin, hem de kendinizin sizi bir türlü ciddiye almayışlarının nedeni de işte bu. Sıkışınca hemen hayallerinizin dünyasına kaçmanız yaratıyor bu durumu. Size ve sizin aradığınız yetişkinliğe ve olgunluğa varmanıza engel

olan şey, işte bu korkunuz ve olaylarla mücadele etmek yerine, onlardan kaçmanız."

5. UYKUNUN VE RÜYA GÖRMENİN İŞLEVİ

Freud, bütün rüyaların gerçekte, isteklerimizi bilinçsizce tatmine yaradıklarını ve işlevlerinin de halüsinasyonlar yoluyla bir boşalmaya yol açarak, uykuya yardımcı olmak olduğunu ileri sürmüştü. Elli yıllık araştırmalarımın sonucunda, Freud'un bu konudaki düşüncelerinin ancak küçük bir bölümünün geçerliliğine inanıyorum. Onun, rüyaların çoğu kez arzularımızın sembolik tatminlerle giderilmesine yaradığını bulması çok önemliydi. Ama bunun bütün rüyalar için geçerli olduğu iddiası, onun bu büyük buluşunu sınırlamıştır. Rüyalar isteklerin tatmini biçiminde ya da korkuların dile gelmesi olarak belirebilirler. Ama bunlardan da önemlisi, rüyaların bazı zamanlarda, kendimiz ve başkaları hakkındaki anlayışımızı ortaya koymalarıdır. Rüyanın bu fonksiyonunu daha iyi açıklayabilmek için, uyku ile uyanıklık halleri arasındaki bazı biyolojik ve psikolojik farklılıkları belirtmek istiyorum (Fromm, 1951 a, 3. Bölüm ile karşılaştırınız).

Uyanık halde iken, duygu ve düşüncelerimiz, karşılaştıkları olaylara bir tepki göstermek zorundadırlar. Çevremizle uyum kurmak, onu değiştirmek ya da kendimizi koru-

mak gibi. Uyanık haldeki insan önce yaşamda kalmaya ve yaşamını sürdürmeye çalışır, buna mecbur hisseder kendini. Gerçek doğa yasalarının emrindedir ve onlara uymak zorundadır. Bu, onu zaman ve mekân sınırları içinde düşünmeye ve davranmaya zorlar.

Uyku halinde ise, dış dünyayı kendi amaçlarımız doğrultusunda etkileme imkânından yoksun kalırız. "Uyku ölümün kardeşidir" sözü, bizim bu güçsüzlüğümüzü en iyi biçimde açıklar. Ama öte yandan da, uyanık halimizden çok daha özgürüzdür uykuda. İşimizin yükünden, kendimizi korumak ya da saldırmak zorunda kalıştan ve gerçekle karşı karşıya olup, ona egemen olmaya çalışmaktan kurtulmuşuzdur. Dış dünyaya sürekli olarak dikkat etmemiz de gerekmez. Bakışlarımızı kendi içimize çevirir ve yalnızca kendimizle ilgileniriz uykuda. Bu durumdaki bir insanı embiryoya veya bir ölüye benzetebiliriz. Ya da "gerçek" olgusuna bağlı olmayan meleklerle. Uykuda, zorunluklar imparatorluğu yerini, özgürlükler imparatorluğuna bırakır. Orada tek varlık "ben" imdir, düşünce ve duygularımız bir tek onunla, yani kendimizle ilgilenirler.

Uyurken ruhsal yapımız, uyanık haline oranla çok değişik bir mantık kullanır. Uykuda kişi, yalnızca gerçekle ilişkili olduğu sürece bir anlam taşıyan şeylerle uğraşmaz. Örneğin bir insanın korkak olduğunu düşün-

yorsam, belki de rüyamda onu bir tavuk biçiminde görebilirim. Böyle bir değişim, ancak benim duygusal durumum açısından anlamlıdır. Normal bir mantık ve dış gerçeklik içinsse, tamamen saçma gelir bu.

Uyku ve uyanıklık, insan varoluşunun iki ayrı kutbudur. Uyanık hayatımız, davranmak ve karar vermek görevlerini yüklenmiştir. Uykunun görevi ise, insanın kendisini tanıması ve kendisiyle bir hesaplaşmaya girişmesidir. Uykudan uyanınca kendimizi yeniden çalışma yaşamına veririz. Bu durumda hafızamız bile, bu hayata yönelmiş olarak çalışır. Hatırlayabildiklerimiz, bu zaman ve bu mekân içindeki kavramlar ve yaşantılardır ancak. Uyku dünyası kaybolmuştur, rüyalarımızı çok güçlkle hatırlayabiliriz. (Rüyasal etkinlikle ilişkin olarak ortaya çıkan sorunlar konusunda, E. Schachtel'in *On Memory and Childhood Amnesia*, 1947, makalesiyle karşılaştırınız.) Bu durum birçok masalda da sembolik olarak tanımlanmıştır: Geceleri ortaya çıkan bedensiz varlıklar, cinler, periler ve melekler sabah olunca ortadan yok oluverirler. Onca ilginç olaydan, hiç bir şey kalmamıştır ortada.

Bilinçlilik, ruhumuzun dış dünya ile olan ilişkilerinde ortaya çıkar ve varlığımızın bir belirmesidir. Bilincin özellikleri, yapılan işin niteliği ve uyanık durumun yaşamda kalma fonksiyonu tarafından belirlenir. Bilinçdışı

diye nitelenen şey de, varlığımızın bir diğer beliriş biçimidir. Bu durumda, dış dünya ile bütün bağlar koparılmıştır. Çalışmak ve davranmak zorunluluğu kalmamıştır, tek ilgi ve inceleme alanımız kendimizdir. Bilinçdışı diye nitelediğimiz ve varlığımızın özel bir durumu olan eylemsizlik, rüya ile bağlantılı bir yaşantıdır. Taşıdığı özellikler de bu özel durumuna göre biçim bulurlar.

"Bilinçdışı" bizim "normal" durumumuz açısından bırakıldığında bilincin dışında yer alır. "Bilinçdışı"ndan söz ettiğimizde belirtmek istediğimiz, çalışırken ve uyanıkken ortada olan ruhsal-zihinsel çerçevenin dışında kalan bir yaşantı biçimidir. Bu durumda onu kavranılması güç, rahatsız edici ve zor hatırlanabilir bir öge olarak değerlendiririz. Ama uyurken de bunun tam tersi gerçekleşir. Bu kez de uyanık haldeki ve "bilinçli" diye adlandırdığımız varoluş biçimi bize anlaşılmaz ve karmaşık bir şeymiş gibi gelir. "Bilinçdışı" tanımı genellikle günlük yaşantı temel alınarak yapıldığı için, hem bilincin, hem de bilinçdışının, varlığımızın iki farklı durumundaki, değişik görüntüleri olduğu gerçeği pek farkedilemez.

Buna karşılık, uyanık durumda da duygu ve düşüncelerimizin tamamen zaman-mekân ile kısıtlı kalmadığı ileri sürülebilir. Yaratıcı hayal gücümüz, geçmiş ve geleceği, sanki o anda yaşanılıyormuş gibi önümüze koyabi-

lir. Ayrıca bizden çok uzaktaki şeyleri, bize yakınmışcasına değerlendirmek de mümkündür. Buna ek olarak, algı ve duygularımız nesneleri mekân ve zaman açılarından o anda önlerinde bulunmak koşuluna bağlı kalmadan kavrayabilirler. Bu yüzden uykuda zaman-mekân bağıntısının koparılması, uyanık duruma oranla bir başkalık oluşturmaz. Bu zaman-mekânsal sistemin yokluğu kendini, duygu ve düşüncelerin bir eylem durumundaki davranışlarına oranla ortaya çıkan farklılıklarda belli eder.

Yukarıdaki karşı çıkışlar, bana bu konuda bir noktaya açıklık getirme fırsatını veriyor:

Düşünsel süreçlerin içerikleri ile düşünce eylemi sırasında kullandığımız kategorileri (değerlendirme kriterlerini) birbirlerinden ayırmamız gerekir. Örneğin babamı düşünüp, onun herhangi bir konudaki tutumunun, benimki ile aynı olduğunu saptayabilirim. Ama tutup da "ben, babamım" dersem, bu iddia fizik dünyasının yasalarına ters düştüğü için "akıl dışı" ve yanlış olur. Ancak salt duygusal açıdan ele alınacak olursa bu söz, babamla özdeşliği vurgulaması açısından akıllıca ve doğrudur. Uyanık haldeki akıllı düşünsel süreçler, bazı kategorilere bağlıdır. Bu kategoriler, bizim dışı gerçeğe girdiğimiz ilişkinin türü ve biçimine göre doğan durumlardan kaynaklanırlar. Uyku halinde, yani bir eylemsizlik durumunda ortaya çıkan katego-

riler ise, yalnızca kendi benliğimizden kök alırlar. Aynı durum, duygular için de geçerlidir. Yirmi yıldır görmediğim bir insanın, o an benimle beraber olmadığı gerçeğini bilinçli olarak bilirim. Ama onu rüyamda gördüğümde, sanki o an karşımdaymış hissine kapılıveririm. Uyandıktan sonra "sanki karşımda gibiydi" demekle, yine uyanıklık durumuna özgü bir mantıkla hareket etmiş olurum. Rüya da şüphelilik, belki ve sanki yoktur. Olan, kesin bir biçimde gerçekleşir ve o insan bizim karşıımızda bulunur.

Az önce uykuda geçerli olan kuralları tanımlamaya ve bunlardan yararlanarak rüya yorumları için, bazı yeni bilgiler çıkarmaya çalıştım. Genel inanca göre rüyalar, ya isteklerin tatminine yöneliktirler ya da rüyada bile kendini belli edebilecek şiddetteki duyguların ifade edilmeleridir. Ancak rüya yorumlamayı, bu iki tür ile kısıtlı tutamayız. Çoğu kez atlanılan bir başka açıklama yolu daha vardır. İnsanların kendilerine özgü özelliklerinden birisi de, bir şeyi neden yaptıklarının veya niçin öyle davrandıklarının nedenlerini bulmak ihtiyacı içinde olmalarıdır.

Bu olay genellikle "aklîleştirme" adıyla tanınır. Sevmediğimiz birisine karşı olan duygularımızı çoğu kez, birçok nedene bağlamak ve bu duygumuzun da bazı olayların ardından ortaya çıkan, mantıklı bir sonuç olduğunu göstermek isteriz. Bu, sevilen ve beğeni-

len bir insan için de geçerlidir. Böyle bir durum, bir lidere karşı oluşan kitle psikolojisi içinde en belirgin halini alır. Veya belirli bir ırka ve toplumun bir sınıfına karşı duyulan nefret de, aynı biçimde mantıklı gerekçeler ve açıklamalar ile desteklenir.

Aklîleştirme ihtiyacının en belirgin olarak ortaya çıktığı durum, post-hipnotik telkin(*) denen olaydır. Hipnoz durumunda, uyandıktan beş saat sonra, akşama doğru saat 16'da paltosunu çıkartmak telkinini alan (ve bunu kabul eden Çev.) bir kimse, uyandıktan sonra böyle bir şeyi hatırlamaz. Ama saati geldiğinde, hava soğuk bile olsa "hava ne kadar da sıcak " veya buna benzer bir saçma gerekçeyle, belki de "içinden gelen bir sese uyduğunu" söyleyerek, paltosunu çıkaracaktır. Çünkü kendini bu davranışına mutlaka bir açıklama bulmak zorunda hissetmektedir. Nedenini bilemediği, bu yüzden de bir açıklamasını yapamadığı davranışlara girişmek insanları korkutur.

Bu ilkeleri rüya olayına aktarırsak, şöyle

(*) Post-hipnotik telkin: Hipnotik uyku halindeki bir kimseye, uyandıktan sonra bazı şeyleri yapıp, yapmaması telkin edilebilir. O kimse uyandıktan sonra bu olayı hatırlamaz. Ama zamanı geldiğinde, o emri yerine getirir. Bu mekanizmanın inceliği, hipnoz içinde ruhun canlı olması ve ona her türlü emri vermenin mümkün olmamasındadır. Örneğin, verilen emri o anda ruh kabul etmeyebilir, yani o konuya eğilimi olmayan birine, zorla o işi yaptırmazsınız. Yani ruh, karar verme yetisini, hipnozda da sürdürür. (Çev.)

bir sonuca varabiliriz: Uykuda kendimizi tıpkı uyanık durumdaki gibi hissediyoruz. Uyanık haldeyken dayanamadığımız bir şey, aynen uykuda da geçerli. Açıklamasını bulamadığımız duygulara kapılmak, anlamsız davranışlara yönelmek istemiyoruz ve bundan ürküyoruz. Bunun için de neden bir korku, nefret ya da sevinç duyduğumuzu açıklayabilmek amacıyla, rüyada kendi kendimize bir öykü yaratıyoruz. Yani rüyanın görevi, uyku sırasında hissettiğimiz duygu ve düşünceler için bir açıklama bulmaktır. Bu varsayıma göre, uykuda da uyanık halde olduğu gibi, duygularımızı mantıklı ve akıllı bir biçimde göstermek ve onları belli nedenlere dayandırarak, açıklamak eğilimindeyiz. Öyleyse rüyaları, içimizde yer etmiş olan duyguları akılcılık gereklerine göre biçimleyip, yerlerine oturtmak yönelişinin bir sonucu olarak değerlendirilebiliriz demektir.

Şimdi bir adım daha atıp, uykuya özgü koşullar arasındaki özel bir öğeyi inceleyelim. Bu bize, rüya olayının anlaşılmasında büyük ölçüde yardımcı olacaktır. Uyku sırasında, dış gerçekleri etkileyip, değiştirmek eylemi ile uğraşmadığımızı söylemiştik. Uyurken dış gerçeklerin farkında değilizdir ve ne onlar bizi etkiler, ne de biz onları. Şu halde, önce dış gerçekliğin bizim üzerimizde, uyanık durumdayken nasıl bir etki yarattığını bilmeliyiz. Eğer bu etki uygun bir dü-

zeyde ve dozda oluyorsa, uykuda bizim bundan kopup, ayrılmamız, bizim rüya etkinliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü böyle bir pozisyonda, uyanık durumdaki ruhsal etkinlik, uykudakinden çok daha yararlı olacaktır.

Ancak çoğu kez, dış gerçeğin üzerimizdeki etkisi, zararlı ve acı verici olmaktadır. İşte bu durumda, uyku halinde bu olumsuz etkiden sıyrılmamız, bizim çok daha yararlı etkinlikler göstermemizi sağlayabilir.

Dış gerçek diye sözünü ettiğimiz şey, doğa ve dünya değildir. Çünkü doğa tek başına ne iyidir, ne de kötü. O, bizim ona karşı olan tavrımıza göre bir yön alır ve bizim için yardımcı ya da tehlikeli olabilir. Eğer onu algılamazsak, ona egemen olmak ve kendimizi ona karşı savunmak gibi sorunlar da ortadan kalkar. Böyle davranmak, yani doğayı algılamaz bir konumda olmak, bizi ne daha akıllı, ne de daha aptal veya daha iyi, belki de daha kötü kılmaz. Ama buna karşılık, insanların yarattığı çevremizdeki dünya ve içinde yaşadığımız kültür, doğaya hiç benzemez. Bunların üzerimizde direkt olarak etkisi vardır ve bu etki bizim ona karşı olan tutumumuzdan bağımsız olarak, etkisini gösterir ve bizi kendi istediği yönde biçimlemeye çalışır.

İnsanları hayvanlardan ayıran şey, kültür yaratma özelliğidir. Ve bu kültür bizi, her yanımızdan çepeçevre sarıp, etkisi altında tu-

tar.

Bu tanıma göre kültürün, yani çevremizdeki insanlar tarafından yaratılmış olan bu dış gerçekliğin, içimizdeki en insanca özellikleri geliştirme yolunda en önemli öge olduğu ortaya çıkmıyor mu? Yine aynı akıl yürütme biçimine göre, bizi iyiye ve insan olmaya götüren dış dünya ile ilişkimizin kesildiği anlarda ilkel, hayvansı ve akılsız bir ruhsal duruma düşmemiz mi beklenmeli? Eflâtun'dan Freud'a kadar, rüyalarla uğraşan bir çok düşünür, böyle bir gerilemenin, uyku halinin ve rüyanın en belirgin özelliği olduğunu savunmuşlardır. Bu açıdan bakınca, rüyalarda akıl dışı, ilkel ve kaba yanlarımızın gün ışığına çıkması beklenmelidir. Bizim uyandıktan sonra rüyaları unutmamız gerçeğini de, bu güdülerden utandığımız için, onları hatırlamak istemediğimiz biçiminde açıklamak mümkün olacaktır.

Rüyaları böyle yorumlamak bir ölçüye kadar doğrudur. Ama sorun, bunun tam gerçeği yansıtıp, yansıtmadığıdır. Çünkü toplum üzerimizde iyi şeyler yerine, çoğu kez olumsuz etkiler yaratır ve bunlardan kurtulduğumuzda (yani, uykuda) genellikle daha akıllı, daha zekî ve daha iyi karar verebilir oluruz.

Özetleyecek olursak; rüyalar yalnızca akıl dışı arzuları dile getirmezler. Çoğu kez insanların kendileri ve çevreleri hakkında farkına varamadıkları görüşlerinin ve inançları-

nın bir belirmesidir rüya. Ve rüya yorumunda en önemli nokta, bu iki durumu birbirinden ayırabilmektir.

IV
Freud'un İçgüdü
Teorisi ve Bunun
Eleştirisi

1. İÇGÜDÜ TEORİSİNİN GELİŞİMİ

Freud'un büyük buluşlarından sonuncusu, yaşam ve ölüm içgüdüleri teorisidir (1) . 1920'de "Haz İlkesinin Ötesi" adlı çalışması ile birlikte Freud, kendi içgüdü teorisinde önemli bazı düzeltmeler ve değişiklikler yapmıştır. Bu yapıtında "tekrarlama nevrozu"na bir içgüdünün özelliklerini yakıştıran Freud, Eros (yaşama içgüdü) ile ölüm içgüdüleri arasındaki karşıtlığı da ilk olarak burada tanımlamış, daha sonra 1923'de yazdığı "Ben ve Es (Şu veya O Şey)" de ve diğer yazılarında ise, bu konuyu geniş olarak ele alıp, işlemiştir. Böylelikle ölüm ve yaşam içgüdülerinin bu yeni karşıtlığı, benlik ile cinsel içgüdüleri arasındaki o temel karşıtlığın yerini alıyordu. Freud, Eros ile Libido'yu aynı kılma çabasında olmasına rağmen, bu yeni tanımlama, eskisine oranla çok farklı bir içgüdü yorumunu ortaya koyar.

"Haz İlkesinin Ötesi"ni yazarken Freud, bu yeni varsayımına pek de öyle güvenemiyordu. "Bu düşüncelerime inanıp, inanmadığımı soracak olursanız, ne kendim tam inanı-

(1): Bundan sonraki bölüm Erich Fromm'un 1973 yılında yazdığı "The Anatomy of Human Destructiveness" (İnsan Yıkıcılığının Anatomisi) adlı yapıtından alınmıştır.

yorum, ne de başkalarının bu fikirlerime katılmalarını bekliyorum" diye yazıyordu. "Daha doğrusu, bu yeni varsayımlara ne denli inandığımı ben de bilemiyorum" (Freud, 1920 g, S. 63 ve sonrası). Yeni bir teorik çatı oluşturmaya çalışıp, bunun için çok büyük bir çaba ve emek veren, zekâsını dahice kullanan Freud'un bu alçakgönüllülüğü ve samimiyeti tüm yapıtında pırıl pırıl ışıldar. Daha sonraki onsekiz yılını da, gitgide daha çok inanır olduğu yeni teorisini geliştirmekle geçirmiştir. Onun için önemli olan, teorisine yeni boyutlar katmak değil, doğruluğuna inandığı bazı şeyleri zihinsel olarak mükemmelleştirmeye çalışmaktır. Ama taraftarları ve öğrencilerinin onu hiç anlamamış ya da çok az anlamış olmaları, Freud'u en fazla üzmüş olan nokta olsa gerek.

Yeni teorisini geniş olarak "Ben ve Es" (1923 b)'de işleyen Freud'un burada yaptığı aşağıdaki açıklama, bence çok önemlidir: "Bu iki içgüdü, parçalanma ve oluşma gibi fizyolojik süreçlerle birlikte görülür. Yaşayan her canlı maddenin içinde yaşam ve ölüm içgüdüleri vardır, ama bu dağılım her maddede değişiktir.

İçgüdülerin birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduklarını ve nasıl birleşip, kaynaştıklarını tasarlamak şimdilik mümkün değildir. Ancak bu ilişkinin sürekli ve de büyük boyutlarda süregeldiğine inanmak, teorimi-

zin vazgeçilmez temel taşlarından biridir. Tek hücreli organizmalardan, çok hücreli canlılara geçerken, tek hücredeki ölüm içgüdüğü nötralize olmuş, böylelikle de yıkıcı güdülerin belirli bir organ aracılığı ile dış dünyaya yansıtılması imkânı doğmuştur. Bu özel organ, kaslardır ve ölüm içgüdüğü artık (belki tam olarak olmasa bile) dış dünyaya ve diğer canlılara yönelik bir yıkıcılık güdüsü olarak belirecektir" (Freud, 1923 b, S. 269).

Bu açıklamalar, Freud düşüncesinin aldığı yeni yönü "Haz ilkesinin Ötesinde" yapıtından daha iyi belirtmektedir. Eski teorisi, kimyasal nedenlere dayalı gerginlikler ve bu gerginlikleri çözme, belirli bir dalga boyuna dek azaltma (Haz İlkesi) ihtiyacına, yani mekanik-fizyolojik süreçlere dayalı olan Freud'un bu yeni teorisi, biyolojik kökenlidir. Bu teoriye göre, her canlı hücrede iki karşıt içgüdüünün var olduğu kabul edilir. Eros (yaşam) ve ölüm içgüdüleri arasında oluşacak gerginliğin azaltılması olgusu ise, yeni teoride daha radikal bir biçimde açıklanmıştır. "Nirvana İlkesi" diye de adlandırılan bu durumda, gerginlik ve ondan doğan heyecan tamamen, yani sıfır dalga boyuna değin azaltılır.

Bir yıl sonra, 1924'de "Mazoşizmin Ekonomik Sorunu" adlı denemesinde bu iki içgüdü arasındaki ilişkiye, yeni bir ışık tutar Freud: "Libido (cinsel dürtü)' nun görevi, yıkıcı içgüdüğü zararsız kılmaktır. Bu görevi yerine getirirken de kaslardan yararlanır ve yıkıcı iç-

güdüleri dış dünyadaki nesnelere yöneltir. Böyle durumlarda bu içgüdü; yıkıcılık içgüdü, egemen olmak içgüdü, ya da güçlü ve iktidarda olmak tutkusu gibi değişik adlar alır (2). Yıkıcı içgüdü'nün bir kısmı da cinsel fonksiyonun emrine verilir ve burada önemli bir görevi üstlenir. Bu, sadizm denilen şeydir. Ama içgüdü'nün diğer bir bölümü, bu dış nesnelere yönelme oyununa katılmaz ve organizmanın içinde kalır. Orada Libido ile birleşerek mazoşizmin kaynağını oluşturur" (Freud, 1924 c, S. 376).

"Psikanalize Giriş Konferansları" (Freud, 1933 a) adlı yapıtında da, Freud daha önceki yorumlarına bağlı kalır. Buna ek olarak erotik içgüdülerden bahseder: "Erotik içgüdüler canlı maddeleri birleştirmek, toplamak isterlerken, ölüm içgüdüleri buna karşı direnirler ve canlıyı ilk anorganik haline dönüştürmek isterler" (S. 144). Yine aynı konferans notlarında, Freud temel yıkıcılık içgüdü, üzerine de şunları yazar:

"Anlaşıyor ki, algılarımızı ancak iki ko-

(2): Freud burada üç değişik eğilimi birbiriyle karşılaştırmış oluyor: Yıkıcılık içgüdü, temel olarak iktidarda olmak tutkusundan ayrılır. Birinci durumda amaç, bir şeyi zedelemek ve ona zarar vermektir. Diğerinde ise, bir şeyi zedelemek için, ona sahip olunmak istenir. Egemen olmak içgüdü ise, ötekilerden de farklıdır. Burada amaç, yıkıcılık içgüdü, içindekinin tam tersidir. Çünkü bu durumda birşeyler yaratmak ve ortaya koyulmak istenir.

şul altında anlamamız mümkün olacak. Bunlardan biri, algıların erotik içgüdüler aracılığı ile mazoşizme uzanması, diğeri ise saldırganlık (Agressiveness) biçimiyle dış dünyaya yönelmesi biçimidir. Bu aşamada, saldırganlığın dış dünyadaki engeller nedeniyle her zaman bir tatmine ulaşamaması sorunu ile karşılaşabiliriz. Böyle olduğunda, içe dönen saldırganlık içgüdü, orada zaten varolan insanın kendi kendisini yıkma içgüdüünün etkisini daha da arttırabilir. Bu oluşum çok önemlidir. Engellenen saldırganlık, kendimize zarar vermemize yol açar. Öyle görünüyor ki, kendimizi yok etmemek ve parçalamak eğiliminden kurtulmabilmek için, başka şeylere ve kimselere saldırmak, onları yıkmak zorundayız. Ahlâkçılar için ne acı bir açıklama!" (S. 112).

Ölümünden önceki yıl ve ondan bir yıl öncesinde yazdığı son iki denemesinde de Freud, yukarıda özetle aktardığımız görüşlerinde bir değişiklik yapmamıştır. "Sonlu ve Sonsuz Analiz" (1937c)'de yeniden ölüm içgüdüünün önemini vurgular. Bu yapıta bir önsöz yazan yayımcı Strachey şöyle diyor: "Ölüm içgüdü, insandaki en güçlü ve kontrolü mümkün olmayan bir engeldir" (Freud, Studienausgabe. Ek cilt, S. 353). Ölümünden sonra yayınlanan son yapıtı "Bir Psikanaliz Taslağı" (yazılış 1938, yayım 1940)'nda Freud düşüncelerini, yine eski teorisi doğrultusun-

da yönlendirir.

2. İÇGÜDÜ TEORİSİ VARSAYIMLARI- NIN İNCELENMESİ

Bir önceki bölümde Freud'un ölüm ve yaşam içgüdüleri üzerine geliştirdiği yeni teorisini, özet olarak tanıtmaya çalıştık. Ancak bu açıklamalarımız, teorinin eskisine oranla ne denli farklı olduğunu göstermekten uzak kalıyor. Öte yandan, Freud'un da bunun farkına varamaması nedeniyle, yeni teori birçok çelişkileri ve uzlaşmazlıkları bünyesinde taşımakta. Önümüzdeki bölümde, bu değişikliklerin anlamını ortaya koymak ve Freud'un eski teorisi ile yenisi arasındaki çatışmaları incelemek istiyorum.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Freud'un iki yeni düşüncesi vardı. Bunlardan birincisi, insandaki saldırganlık ve yıkıcılık içgüdülerinin cinsellikten bağımsız olduğu fikridir. Bunun yeni bir fikir olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Nitekim az önce, Freud'un cinsellikten bağımsız olan içgüdülerin varlığını dikkat dışı bırakmadığını belirtmiştim. Ama (daha sonra işin içine narsizm kavramını da katmasına rağmen) onlara yüzeysel bir anlam verdiği için, bu düşüncesi onun cinsel içgüdülerle benlik içgüdüleri arasındaki temel karşıtlık varsayımını pek etkilemiyordu. Oysa ölüm içgüdüğü kavramını teorisine alması

ile Freud, insandaki yıkıcılık olgusuna ağırlık vermeye başlamıştır. Böylelikle ilk teorisinden farklı olarak, insan varlığının bir kutbu yıkıcılık, diğer kutbu ise, yıkıcılıkla sürekli bir savaş içinde olan Eros oluyordu. Yani yaşamı var eden Eros'un karşısına, yaşamın en eski bir değer olgusunu, yıkıcılığı yerleştiriyordu.

Freud'un yeni teorisini etkileyen ikinci düşünce biçimi, eski teorilerindeki fikirlerinden çok farklı olmakla kalmıyor, hatta onlarla çelişiyordu bile. Sözü edilen şey, canlı maddelerin her hücresinde varolduğu varsayılan Eros'un, küçük birimleri birleştirip, bir etmek amacına yönelik bir işlevi olduğu fikridir. Daha geniş biçimiyle: "Eros uygarlık yolunda, tüm küçük birimlerin ve birbirinden farklı özelliklerin tek bir insanlık potasında eritilmesine katkıda bulunur" diyordu Freud (1930 a). Bu arada cinsel olmayan sevginin de farkına varmıştı ve yaşam içgüdüsünü "sevgi içgüdüsü" olarak tanımlıyordu. Freud'un bu yeni teorisindeki en önemli nokta, sevgiyi, yaşam ve evrim ile özdeşleştirerek, ölüm içgüdüsüne karşı verilen savaşta, sevginin insan varlığının korunmasından yana olduğunun ortaya konulmasıdır.

Eski düşüncesinde ise Freud, insanı kapalı bir sistem olarak ele almaktaydı. Ona göre, bu kapalı devre sistem iki farklı güdü tarafından yönetilir. Bunlardan biri, yaşamda

kalma mücadelesini sürdüren benlik içgüdü-
sü, diğeri ise içsel gerginlikleri gidebilmek
için gösterilen çabadan doğan, hazza ulaşma
içgüdü-südür. Bu ikincisi, bedeninin zevk alı-
nan bölgelerinde ve özellikle cinsel organlar-
da yoğunlaşmıştır. Hazza ulaşma, bedendeki
bazı kimyasal değişmeler yolu ile sağlanır. Bu
anlayış içerisinde insan, önce tek başına ve
soyutlanmış bir halde bulunur. Daha sonra
karşı cinse duyduğu yakınlık nedeniyle, haz
ihtiyacını tatmin etmek için onlarla ilişki ku-
rar. Freud, iki karşıt cins arasındaki ilişkileri,
tıpkı insanların pazarda ya da mal piyasa-
sındaki davranışlarına benzetir. Her iki du-
rumda da amaç, insanın ihtiyaçlarını gider-
mesidir. Freud, insanlararası ilişkilerin böyle
doğduğuna inanırdı. Bu inanca göre, kişi ihti-
yaç duyduğu şeyleri ona sunanlara doğru yö-
nelirken, onda kendi ihtiyaçlarının tatminini
görenler de, ona gelirler.

Bu düşünüş biçimi, Eros teorisinde tüm-
den değişmiştir. Artık insan tek başına ve
bencil, yani bir 'l'homme machine' değildir. O
şimdi yaşam içgüdü-sünün etkisiyle, başka in-
sanlarla birleşmenin ve bir araya gelmenin
yollarını arayan bir varlıktır. Yaşam, sevgi ve
evrim bir ve aynı şeydir ve de insanın cinsel-
lik ile haz duygularından çok daha derin, çok
daha temel özelliklerdir.

Freud'un tavrını değiştirmesi, İncil'deki
"komşunu da kendin gibi seveceksin" emrini

yorumlayışında, çok belirgin bir hal alır. "Neden Savaş?" (1933 b)'da şöyle yazmıştır: "İnsanlar arasında duygusal bir bağ sağlayan herşeyin, savaşa karşı olması gerekir. Bu insanlararası bağlar, iki türlü olabilir. İlki, bir nesneye duyulan cinsel amaçtan yoksun sevgidir, ki burada din ile aynı şeyi söyleyen ve "komşunu da kendin gibi seveceksin" diyen psikanalizin utanmasına gerek yoktur. Çünkü bu kolay söylenen, ama gerçekleştirilmesi zor olan bir şeydir. İkinci tür duygusal bağ ise, başkalarıyla özdeşleşmek ve birleşmek duygusudur. İnsanlar arasında ortak özellikler ve bağlar yaratan her şey, birleşmek ve özdeşleşmek duygularının doğmasına yol açar. İnsan topluluklarının ve toplumların kurulup, yaşamaları da işte buna dayanır" (Freud, 1933 b, S. 23).

Halbuki bundan üç yıl önce aynı Freud, İncil' deki bu emri yorumlamasını şu sözlerle bitiriyordu: "Gerçekleştirilmesi hiç de akılcı bir tutum olarak önerilmeyecek olan böyle bir şeyi emretmek neye yarayacak ki?" (Freud, 1930 a, S. 469)

Daha sonra bu bakış açısı tamamen değişir. Dinin düşmanı olan ve onu, insanın olgunlaşıp, bağımsızlığını kazanmasına engel bir kurum olarak niteleyen Freud, şimdi kendi psikolojik tezini destekleyebilmek için, tüm hümaniter dinlerde ortak olan bir emri kullanmaktadır. "Psikanaliz, sevgiden söz et-

tiği için utanmamalıdır" (Freud, 1933 b, S. 2. Bunu 1908 d ile karşılaştırınız) derken, aslında kendi "sevgi" anlayışındaki bu büyük değişiklikten duyduğu utangaçlığı gizlemek ister gibidir.

Acaba Freud, düşüncesindeki bu çok önemli değişikliğin farkında mıydı? Eski ve yeni teorileri arasındaki derin ve uzlaşmaz karşıtlığın bilinci uyanmış mıydı onda? Sanmıyorum. Nitekim "Ben ve Es" (1923 b.)'de Eros'u (yaşam ya da sevgi içgüdüsünü) cinsel içgüdüler ve yaşamda kalma içgüdülerıyla özdeş kılar. Bu yaklaşıma göre: "İki içgüdü türünü (Eros ve ölüm içgüdüsünü) birbirinden ayırmak gerekir. Bunlardan ilki, daha dikkat çekici olan ve üzerinde daha geniş bir bilgi sahibi olduğumuz Eros ya da cinsel içgüdülerdir. Ancak Eros yalnızca cinsel içgüdüler ve ondan türeyen yüceltilmiş içgüdüsel dürtüleri içermekle kalmaz, benlik diye adlandırılan yaşamda kalma içgüdüsünü de kapsamına alır. Burada sözü edilen yaşamda kalma içgüdüsünü, çalışmalarımın başında haklı nedenlerle cinsel içgüdülere karşıt olarak ele almıştım" (Freud, 1923 b, S. 268 ve sonrası).

Freud'un bu çelişkinin farkında olmadan eski ve yeni teorilerini birbirleriyle bağdaştırmaya çalışması, onun düşüncesinde derin bir uçurumun doğmasına neden olmuştur. Bu çabası yüzünden yeni teorisine büyük karşıt-

lıklar ve çatışmalar taşıyan Freud, bunları ne kadar aşmaya ya da reddetmeye çalışmışsa da, başarılı olamamıştır. Önümüzdeki sayfalarda Freud'un farkedemediği şeyi; yeni (ve bu durumda daha iyi olan) şarabın eski kaplara doldurulamayacağı gerçeğini ve bu nedenle teorisinde ortaya çıkan dalgalanmaları açıklamaya çalışacağım. Bu çözümlemeye girişmeden önce, pek belli olmayan, ama olayı daha da karmaşıklaştıran başka bir değişikliğe de değinmek istiyorum. Freud, eski teorisini mekanik-materyalist bir bilimsel model üzerine oturtmuştur. Bunu anlamak kolaydır, çünkü hocası Von Brücke, Helmholtz, Büchner ve diğerleri gibi Freud'un çevresindekiler hep aynı mekanik-materyalist bilimsel görüşe sahiptiler(3).

Onlar insanı, kimyasal süreçlerle işleyen bir makine gibi görürlerdi. Duygular, heyecanlar ve arzular bu düşünürler için, bir ta-

(3): Peter Anmacher (1962), Freud teorisinin oluşumunda Von Brücke'nin rolünü çok iyi belirtmiştir. Bu çalışmanın ana fikrini, ona tamamen katılan Robert R. Holt şöyle özetler. "Psikanalitik teorisinin en karmaşık, en anlaşılmaz ve keyfi gibi görünen bölümlerindeki sonradan sınanması imkânsız olan yanlış fikir yürütmelerinin hemen hepsi, ya biyolojik varsayımlardır ya da Freud'un tıp öğrenimi sırasında hocalarından öğrendiği şeylerden türemişlerdir. Bu varsayımlar Freud'un düşüncelerine malzeme olmuşlar ve Freud onları evrensel determinizm teorisini kabul ettiği gibi, fazlaca irdelenmeden kendi teorisine katıvermiştir. Muhtemelen o, bunları hep biyolojik kökenli olarak düşünmemiştir. Nörolojiden, soyut bir psikolojik model kurmaya geçtiğinde ise, bu varsayımları vazgeçilmez elemanlar olarak düşüncesine katmıştır" (R. R. Holt, 1965, S. 94).

kım fizyolojik oluşumlarla açıklanabilen, özel bazı durumlardan başkaca bir şey değildirler. Ama bu beylerin, son yıllardaki nörolojik ve hormonal konulardaki yeni buluşlardan haberleri olması mümkün değildi. Bu nedenle görüşlerinde cesaretle ısrar ediyorlardı. Bedensel bir kaynağı olmayan her türlü ihtiyacı ve ilgiyi reddediyorlar, yok saymıyorlardı diğere süreçleri ise, mekanik düşüncenin kuralları ile açıklamaya çalışıyorlardı. Brücke'nin fizyolojisi ile Freud'un insan modelini, bugün ona göre programlanmış bir bilgisayarla aynen tekrarlamak mümkündür. Önce bedensel bir gerginlik yaratılır, sonra da bu gerginlik, belirli bir uyarı eşliğinde azaltılarak boşaltılmak istenir. Bu arada insanın diğere bölümü olan benlik, gerçeği izler ve durumun uygun olmadığı zamanlarda gerginliği engellemek görevini üstlenir. Freud'un bu robot insan anlayışının Isaac Asimov'un bilim-kurgu robotlarından hiç de farkı yoktur. Tek farkı, programlarının birbirlerinden başka olmasıdır. Freud'un çizdiği robot insan tipinin en yüksek amacı, insan varlığına zarar vermemek değil, onun kendi kendisini parçalayıp, yok etmesini önlemektir.

Freud'un yeni teorisi ise, bu mekanik-fizyolojik modele hiç uymaz. Daha çok biyolojik bir yönlendirmenin egemen olduğu bu teoride, yaşam ve ölüm içgüdülerinin insanı hareketlendirip, biçimlendirdiği düşüncesi

işlenir. Böylece hücrenin veya tüm yaşayan canlı maddelerin varlığı, bir motivasyon teorisinin temeli halini alır. Burada artık, belirli bir organda oluşan fizyolojik süreçlere pek yer yoktur. Böyle bir görüş, Alman materyalistlerinden çok, J. Pratt (1958)'in canlılık fel-sefesine daha yakındır. Ama önce de belirttiğimiz gibi, Freud kendi düşüncesindeki bu büyük değişimin pek farkında değildi. Bu nedenle eski fizyolojik yöntemini, yeni teorisine uydurmaya çalıştıkça, başarısız kalmıştı. Ancak birbirlerinden bunca farklı olan teorilerin, Freud düşüncesinin temel özelliklerini taşıyan bazı ortak noktaları vardır. Bunlardan en önde geleni de şudur: İnsan denen fizyolojik aracın en değişmez yasası, gerginliğin (ya da heyecanın) belirli bir düzeye (sabit düzey ilkesi) indirgenmesi eğilimidir.

Şimdi de Freud'un yaşam ve ölüm içgüdülerinin etraflıca bir çözümlemesine girişelim(4):

Önce "Freud'u ölüm içgüdü-sünü tanımlamaya iten şey neydi? " sorusunu sorup, bunun cevabını arayalım.

(4): Freud'un terminolojisi, yani kavramları kullanış biçimi, çoğu kez karmaşıktır. Bazen ölüm ve yaşam içgüdülerinden çoğul olarak bahsetmekte, bazen de bunları tekil olarak ele almaktadır. Ölüm içgüdülerine kimi zaman yıkıcılık içgüdüleri de demektir. Eros sözcüğüne paralel olan Thanatos sözcüğünü ölüm içgüdü-süyle eş anlamda kullanan ise Freud değil, P. Federn'dir.

İlk neden olarak, Birinci Dünya Savaşı'nı gösterebiliriz. Çağının düşünürleri ve kendi yaş düzeyindeki her vatandaş gibi Freud da, optimist, yani iyimser bir dünya görüşüne sahipti. Avrupa'nın refah içindeki ve bilimsel gelişmelerle gururlu halkı için bu iyimserlik doğaldı. Ama 1 Ağustos 1914'den önce herkesin imkânsız olarak gördüğü bir şey, birden gerçek oluverdi. Irk kavgası, nefret ve yıkıcılık bir anda çevrelerini sarmış ve savaş başlamıştı.

Bu tarihsel ögenin yanına, kişisel bir faktör daha eklenmiştir. Ernst Jones'un biyografisinden öğrendiğimize göre Freud, hayatının son dönemlerinde bir sabit fikir gibi ölüm düşüncesi ile ilgilenme illetine tutulmuş ve kırk yaşına geldikten sonra, her gün ölümü düşünür olmuştur. Ölümünden korkusu öylesine büyüktü ki, başkalarından ayrılırken "Auf Wiedersehen" (yeniden görüşmek üzere) dedikten sonra "belki de beni bir daha göremeyeceksiniz" diye ekler olmuştur (E. Jones, 1957, S. 301). Daha sonra tutulduğu ağır hastalığının da, Freud'daki bu ölüm korkusunu arttırdığını ve ölüm içgüdüğü tanımını formüle etmesinde etkili olduğunu düşünebiliriz. Ama bu basitleştirilmiş biçimiyle yukarıdaki varsayma inanmak tutarsız olacaktır. Çünkü hastalığının ilk belirtileri Şubat 1923'de, yani ölüm içgüdüğü kavramını ele alışından çok sonra ortaya çıkmıştır. Hastalığın ondaki et-

kisi, ölüm konusundaki düşüncelerinin, daha da yoğunlaşması biçiminde ortaya çıkmıştır. Böylece Freud için insan varlığının merkezi, artık ikisi de yaşamdan yana olan cinsel tutkular ile benlik içgüdüğü arasındaki çatışma değil, yaşam ve ölümün birbiriyle karşı karşıya gelmeleri olgusudur. Yaşamın gizli amacının ölüm olduğu ve bu nedenle insanın ölmek zorunda kalışı düşüncesi de, ölüm korkusunu hafifletmeye çalışan bir teselli biçimidir.

Sıraladığımız kişisel ve tarihsel faktörler, Freud'un ölüm içgüdüğü kavramına eğilmesini sağlayan öğelerden yalnızca bir bölümüdür. Bunlara eklenen daha bir dizi faktör ise, teorinin gelişip, büyümesine yol açmıştır. Freud, karşıt kavramlarla işleyen, yani düalist (ikili) bir düşünce biçimine sahipti. Karşıt güçlerin birbirleriyle çarpıştıklarına ve yaşam sürecinin de, bu savaşın bir sonucu olduğuna inanırdı. Ona göre, cinsellik ve yaşamda kalma içgüdüğü, bu düalist teorinin iki ayrı kutuplarıydı. Ama narsizm kavramı, yaşamda kalma içgüdüğü, Libido'nun alana dek uzatınca, eski teori sallanmaya başladı. Çünkü narsizm, Freud'u tüm içgüdülerin kaynağının Libido olduğunu kabule, böylece de tek kökenli bir teoriye geçmeye zorluyordu. Daha da fenası, bu teori Carl Gustav Jung'un tüm psişik enerjiyi Libido olarak tanımlayan görüşünü de, destekler duruma dü-

şüyordu. Karşı olduğı Jung'un Libido anlayışını doğrular duruma düşmek, Freud'u çok rahatsız etmişti. Bu dayanılmaz çelişkiden mutlaka kurtulması gerekiyordu, ama nasıl? Libido'ya karşıt olan yeni bir içgüdü bulmak ve ikili teorisini yeniden kurmak zorundaydı. İşte ölüm içgüsü, Freud'un bu isteğini karşılıyordu. Böylece eski düalitenin yerine bir yenisini bulmuş ve insan varlığını çatışan iki içgüdünün, yani yaşam ve ölüm içgüdülerinin savaş alanı ve merkezi kılmıştı.

Yeni teorisinde Freud, daha sonra bazı açıklamalar getireceğimiz bir düşünce modelini uyguluyor ve içlerine her türlü olayın yerleştirilebileceğı iki geniş kavram yaratıyordu. Bu deneyi daha önce, cinsellik kavramını genişleterek de yapmıştı. Cinsellik kavramı öylesine genişlemişti ki , benlik içgüdü-sü dışında kalan herşey, onun kapsamına girer olmuştu. Aynı şeyi bu kez de, ölüm içgü-düsü için yapar Freud. Bu kavramı çok geniş alır ve Eros'a ait olmayan her türlü içgüdü-yü ölüm içgüdü-sü çerçevesine yerleştirir. Aynı yöntemle saldırganlık, yıkıcılık, sadizm, sahip olma tutkusu ve bazı üretim biçimleri bile, aralarında kalite ve anlam farkı olmasına rağmen, ölüm içgüdü-sünün belirtileri arasın-da sayılırlar.

Freud'un bir başka bakış açısı ise, eski teorisinde izlediğı düşünce modelinin özelliklerini taşır: Ölüm içgüdü-sünün temelde insa-

nın içinde yer ettiğini, ama bunun bir bölümünün saldırganlık biçiminde dışa yansıdığını, diğer bir bölümünün ise mazoşizm adını alarak insanın içinde kaldığını söyler. Dışa yansıtılan bölüm, aşamayacağı bazı engellerle karşılaşır, içe dönerek ikinci bir mazoşist baskı oluşturur. Bu, Freud'un narsizm üzerindeki düşüncelerinin tıpatıp benzeridir. Önce tüm Libido benliktedir (birincil narsizm), sonra bu güç dış dünyadaki nesnelere yönelir (nesnel Libido), sonuçta, bunun bir kısmı yeniden geri dönerek ikincil narsizmi yaratır.

Freud çoğu kez ölüm içgüdüsünü "yıkıcılık içgüdüsü" ve "saldırganlık içgüdüsü" ile eşanlamli olarak kullanır (örnek; Freud, 1930 a). Aynı zamanda bu kavramlar arasında ince ayrımlar yapmaktan da geri kalmaz. James Strachey'in (S. Freud, 9. Cilt, S. 194 ve sonrasında) ortaya koyduğu gibi Freud'un geç dönem yazılarında (Uygurlık ve Rahatsızlıkları, 1930 a; Ben ve Es, 1923 b; Bir Psikanaliz Taslağı, 1940 a) saldırganlık içgüdüsü, ikincil ve kendini yok etme içgüdüsünden türetilmiş olarak yer alır.

Önümüzdeki paragrafta ölüm içgüdüsü ile saldırganlık arasındaki ilişkiye bazı örnekler vermek istiyorum. "Uygurlık ve Rahatsızlıkları"nda Freud: "Ölüm içgüdüsünün bir bölümünün dışa yansıdığını ve böylelikle de saldırganlık ve yıkıcılık içgüdülerini olarak be-

lirdiğini" yazar (Freud, 1930 a, S. 478). "Psikanalize Giriş Konferansları" adlı yapıtında da: "Her yaşam sürecinde var olan insanın kendine yönelik yıkıcılık içgüdüsünün, ölüm içgüdüsünün bir belirtisi olduğunu " açıklar (Freud, 1933 a, S. 114). Bu düşüncelerini yine aynı kitapta daha açık olarak ortaya koyar: "Bu anlayışa göre mazoşizm, sadizmden daha yaşlıdır. Ama sadizm dışa dönük bir yıkıcılık içgüdüsü olarak, saldırganlık karakterini kazanır" (aynı kitap, S. 112). Freud şöyle ekler: "Yıkıcılık içgüdüsünün içeride kalan kısmı *erotik içgüdülerle birleşerek mazoşizme dönüşür ya da bu erotik içgüdülerin de eklenmesi ile dış dünyaya yansır*. Ama eğer dışa dönük saldırganlık orada aşamayacağı engellere rastlarsa, yeniden içe dönerek, oradaki kendi kendini yıkma eğilimini güçlendirir"

Bu teorik ve biraz da çelişik düşünce biçimini Freud, son iki çalışmasında bir sonuca vardırmayı başarır. "Bir Psikanaliz Taslağı"nda şöyle yazar: "Es'de iki temel gücün (Eros ve yıkıcılık) karışımından oluşan organik içgüdüler etkili olurlar. Bu oluşumda iki gücün birbiriyle orantıları değişiktir. Karışımın içinde bazen biri, bazen de öteki daha baskın olabilir" (Freud, 1940 a, S. 128). "Sonlu ve Sonsuz Analiz" adlı yapıtında ise, ölüm içgüdüsü ve Eros'u, en köklü iki içgüdü olarak tanımlar (Freud, 1937 c, S. 88 ve devamı).

Freud'un ölüm içgüdüsü kavramına, bun-

ca teorik zorluğa rağmen, nasıl sıkı sıkı sarıldığını ve bu uyumsuzlukları tüm gücüyle gidermeye çalıştığını (ama bence başarısız kalan) görmek şaşırtıcı ve etkileyicidir.

Onun karşılaştığı en önemli zorluk bence birbiriyle çelişen iki ayrı eğilimi özdeş kılmaya çalışmasından doğmaktadır. Bedenin (tekrarlama zorlayışı ilkesinin bir sonucu olarak) o eski organik haline geri dönme eğilimi ile (ya kişinin kendisine ya da dışarıda başkalarına karşı yönelen) yıkıcılık içgüdüsünü birleştirmeye çabalaması, Freud'u açmazlara sürüklemiştir.

İlk eğilim için belki de Thanatos sözcüğü (bunu ilk olarak P. Federn ölüm sözüne karşılık olarak kullanmıştı) daha uygun düşerdi. Ya da enerji ve gerginliğin, tüm enerjik çabaların tükendiği bir düzeye dek indirgenmesine dayanan "Nirvana İlkesi" sözü de seçilebilirdi (5). Ama yaşam gücünün yavaşca azalması, acaba yıkıcılık ile aynı mıdır? Bunu mantıksal açıdan haklı göstermek mümkündür. Nitekim Freud'da böyle yapar: Organiz-

(5): "Nirvana İlkesi" kavramı, Buddhist Nirvana anlayışını yanlış tanıttığı için, pek uygun seçilmiş değildir bence. Nirvana doğanın getirdiği bir cansızlık hâli değildir. (Kaldı ki Buddhist'lere göre doğa, bunun tam tersi bir eğilime sahiptir). Nirvana hâli, insanın ruhsal çabaları sonucu ulaşılan bir düzeydir. Bütün ihtiraslarını ve bencilliklerini aşabilen kişi, bu yere erişir ve orada sağlığı, mutluluğu ve yaşamının mükemmelliğini yani, evrimi yaşar. Tüm yaratılmışların çektiikleri acılar nedeniyle yüreği yansa dahi, Nirvana hâlinde Buddha en yüksek sevinci tadacaktır.

manın içinde ölmek eğilimi varsa, onunla birlikte yıkıcılık özelliğine sahip aktif bir gücün de varolması gerekir. (Bu, güdü teorisi taraftarlarınca yürütölen düşünce biçiminin tıpkısıdır. Onlar da her davranışın ardında, özel bir güdünün varlığını kabul ederler.) Ama bu düşünce biçimini terkedersek, heyecanların sönmesi eğilimi ile yıkıcılık içgüdü-sünün birbirleriyle özdeş olduklarını gösterecek bir kanıt bulmak zorlaşır. Freud'un tekrarlama zorlayışı konusundaki fikirlerine katılacak olursak, yani yaşamın sona ermek ve ölmek eğilimini taşıdığını kabul edersek, organizmalarda yer etmiş olan içgüdü'nün yıkıcılık olmaması gerektiğı çıkar ortaya. Çünkü ölmek eğilimi Freud'un iddiasına göre güçlü, egemen ve yönetici olmak tutkularının da (bunlar sanat alanına yönelmiş olsalar bile) kaynağıdır. Ayrıca cinsellikle karıştığında, sadizm ve mazoşizmin de yaratıcısı olan bu eğilim, teorik "tour de force"u çıkmaza sokar. Kısaca "Nirvana İlkesi" ile yıkıcılık tutkusu, birbirinden çok farklı şeylerdir ve bunları aynı ölüm içgüdü'sü başlığı altında toplamak mümkün değildir.

Zorluk yaratan bir diğör konu da, ölüm içgüdü'sünün Freud'un genel içgüdü anlayışına hiç uymamasıdır. Eski teorisinde olduğunun aksine, ölüm içgüdü'sü beden'in herhangi bir bölgesini kendine çıkış noktası olarak almaz. Oluşturduğu biyolojik güç ise, tüm canlı

maddelerde yaşar. Otto Fenichel bunu inan-dırıcı bir biçimde anlatıyor: "Hücrelerin çö-küp, yok olmaya yönelmeleri yıkıcı bir süreç-tir. Ama bunun aynı anda bir yıkıcılık içgü-düsünün kaynağı olması da imkânsızdır. Örneğin tahrik olan bölgelerin uyarılması, merkezî sinir sisteminde kimyasal bir değış-me yaratarak, cinsel içgüdüyü uyandırır. Tanım gereği bir içgüdü, kaynaktaki somatik (bedensel) değışimleri geriye döndürmek eği-limini taşır. Ama ölüm içgüdüğü, bunu hücre-lerin yıpratılması yoluyla denemez. Freud'un ölüm içgüdüğü kuramını biçimleyen veriler, hiç bir zaman iki karşıt temel gücü (ölüm ve yaşam içgüdülerini) ortaya koymazlar. Kısa-ca bu tanımlamalar, biri gerginliğin azaltılıp, gevşeme yolu ile ölüme yönelik olan, diğeri ise yüksek amaçları gerçekleştirme eğilimin-deki iki karşıt gücün varoldukları iddiasının doğrulamaz. Bu güçlerin varoldukları kabul edilirse, karşıt olmadıklarını da vurgulamak gerekecektir" (O. Fenichel, 1974, S. 91).

Fenichel, burada Freud'un kendini zorla-yarak yarattığı bir çelişkiye parmak basıyor. Bunu daha da karmaşıklaştıran bir diğ er et-ken, Freud'un Eros'un bir içgüdü olmadığı so-nucuna varmasıdır. Eğer kişisel bazı neden-ler bilinmeseydi, Freud'un "içgüdü" kavramı-nı anladığından başka bir yönde kullanması-nı, hem de bu farka hiç değ inmeden ona baş-ka bir anlam vermesini açıklamak güç ola-

caktı. (Bu zorluk daha terminolojik planda bile hemen ortaya çıkar. Eros'u içgüdü kavramına bağlamak mümkün değildir. Nitekim Freud, hiç bir zaman "Eros içgüdü"nden bahsetmez. Ama Eros'u yaşam içgüdü" biçiminde tanımlayarak, bu açmazı çözümlemeye çalışmıştır.)

Aslında, gerginliklerin belirli bir dalga boyuna indirgenmesi kavramını işin içine katmazsak, ölüm içgüdü" ile eski teori arasında hiç bir bağ ve benzerlik söz konusu değildir. Az önce gördüğümüz gibi, önceki teoride saldırganlık ya cinsel organlarda oluşan cinselliğin bir kolu ya da dış dünya uyaranlarına karşı yönelen bir benlik içgüdü" olarak tanımlanır. Ölüm içgüdü" teorisinde ise Freud, saldırganlığı cinsellikle karışmış ölüm içgüdü" aracılığı ile sadizmin kaynağı olarak göstermesinin dışında, eski teorisi ile hiç bir paralellik kurmaz (Freud, 1933 a, S. 111 ve sonrası).

Kısaca özetleyecek olursak; ölüm içgüdü" anlayışının iki temel nedeni olduğunu görürüz. Bunlardan birincisi, Freud'un giderek daha çok inandığı insan saldırganlığının gücü ve bunu teorisine katmak isteği, ikincisi ise düalist içgüdüler anlayışını korumak zorunluluğudur. Benlik içgüdü"lerini de Libido'ya bağlı olarak görmeye başladıktan sonra Freud, Eros ile ölüm içgüdü" arasında uygun ve yeni bir karşıtlık bulmak zorunda hisse-

der kendini. Gerçi yeni teorisi Freud'un bu rahata erdirmişti, ama tüm teorisi içgüdüsel motivasyonlar açısından incelendiğinde, ortaya çözülmesi zor bazı sorunlar çıkıyordu. Çünkü böyle yapıldığında, ölüm içgüdüğü herşeyin içine sığması gereken bir kavram halini alıyor ve onun yardımıyla teorideki tüm çelişkileri çözümlemek zorunluluğu doğuyordu. Belki de yaşlanması ve hastalığı nedenleriyle Freud, bu soruna tam derinlemesine eğilememiş ve çelişkilere yüzeysel bir tavırla yaklaşmıştı. Eros ve ölüm içgüdüğü kavramlarını düşüncelerine almayan diğer birçok psikanalizci ise, kolay bir çözüm yolu bulmuşlardır. Freud'un çelişkilerini aşabilmek için, ölüm içgüdüğüne "yıkıcılık içgüdüğü"ne dönüştüren bu düşünürler, onun karşısına da eski cinsel içgüdüğü yerleştirmişlerdir. Böylelikle hem eskimiş içgüdü teorisini değiştirmemişler, hem de Freud'a da sadık kalmayı başarmışlardır. Bu yeni teoride varolan zorluklar ve çelişkiler, yine de bu düşünce biçiminin insanlığa yararlı olmasını önlememiştir. Yeni teori aracılığı ile insanın ölüm ve yaşam arasında yapacağı seçimin, onun varlığının en önemli sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da, o eski fizyolojik içgüdü anlayışının giderek bir biyolojik düşünceye dönüşerek, önemini kaybetmesine yol açmıştır. Ne yazık ki Freud, teorisine bir çözüm bulma mutluluğunu yaşayamamıştır. Bu iş, yani yeni teoriyi geliştirmek ve ondaki çeliş-

ki ve açmazları düzenlemeye çalışarak yeni çözümler bulmak, ondan sonra gelen düşünlere kalmıştır.

Yaşam içgüdüğü ve Eros kavramları, bu çözümlemede bizlere ölüm içgüdüğünden daha büyük güçlükler yaratmaktadırlar. Çünkü Libido teorisi diye adlandırılan eski düşünce biçiminde tahrik, erotik bölgelerin uyarılması sonucunda oluşan kimyasal bir süreç olarak açıklanmıştı. Yaşam içgüdüğü kavramının ele alındığı yeni teoride ise, ne belirli bazı organlara (bölgelere), ne de fizyolojik bir kaynağı bağı olmayan ve tüm canlı organizmalarda karşımıza çıkan bir eğilimle karşılaşırız. O halde eski cinsel içgüdüğü ile yaşam içgüdüğü, yani cinsellik ile Eros'u nasıl özdeş sayabiliriz? Ama Freud "Psikanalize Giriş Konferansları"nda, yeni teorinin eski Libido teorisinin yerini aldığını söyler, aynı yapının bir başka yerinde de cinsel içgüdüğülerle Eros'un özdeş olduklarını belirtir. Şöyle yazar: "İçgüdüğülerin iki ayrı türü olduğunu kabul ediyoruz. Bunlardan biri, istendiğinde Eros diye de adlandırılabilcek olan cinsel içgüdüğü, diğeri ise yıkıcılık amacı ile dolu saldırganlık içgüdüğüleridir" (Freud, 1933 a, S. 110). "Bir Psikanaliz Taslağı"nda aynı yaklaşım şu biçimde dile gelir: "Eros'un kullanılabılır tüm enerjisini şimdiden sonra Libido diye tanımlayacağız" (Freud, 1940 a, S. 72). Bazen Eros'u, cinsel içgüdüğü ve yaşamda kalma

içgüdü-sü ile özdeşleştirdiği de olur (Freud, 1923 b). Bu yaklaşım ancak eski teoriyi değiştirip, orada karşıt güçler halinde tanımlanan cinsel içgüdü ile yaşamda kalma içgüdülerini, yeni teorisinde Libido başlığı altında toplamasından sonra bir anlam kazanır. Freud terminolojisindeki süregelen karışıklık bu kadarla kalmaz. Çoğu kez Eros ve Libido'yu aynıymış gibi açıklayan Freud, son yapıtında bu ikisi arasındaki farklılığa işaret eder. "Bir Psikanaliz Taslağı"nda: "Libido hakkında bildiğimiz şey, onun cinsel fonksiyon sürecinde ortaya çıkan bir öge olduğudur. Halk ağzında Libido Eros'la özdeş gibi kullanılıyor olsa bile, bizim teorimizde bu böyle değildir " der Freud ve böylece daha önceki belirlemelerinden farklı olarak, Eros ile cinselliğin özdeş olmadıklarının vurgular. Bu açıklamasından çıkan sonuca göre, Freud Eros'u ölüm içgüdü-sünün karşısındaki temel içgüdü olarak görmekte ve cinselliğin ise, onun türevlerinden yalnızca birisi olduğunu anlatmak istemektedir. Gerçekte bu açıklaması ile ta eskilerde "Haz İlkesinin Ötesi" adlı yapıtında, bir dip notta belirttiği düşüncesine yaklaşmaktadır. " Cinsel içgüdüler, Eros'un dış nesnelere yönelmiş bir bölümüdür. Ve bu Eros, canlı organizmaların çeşitli bölümlerini bir arada ve birlikte tutmaya, yani canlılığı sürdürmeye çalışan bir güçtür" (Freud, 1920 g, S. 66).

Hatta Freud bir keresinde, kendi cinsellik

anlayışının "ayrı cinsiyetlerin birleşmesi güdüsü ya da cinsel organlarda haz hissinin yaratılması olarak anlaşılmaması" gerektiğini belirttikten sonra, bu anlayışın daha çok "Platon (Eflâtun)'un Şölen adlı yapıtındaki herşeyi kapsayan ve içeren Eros'la uyuştüğunu" vurgular (Freud, 1925 e, S. 105). Bu varsayımın ilk bölümü hiç şüphesiz doğrudur. Çünkü Freud, cinselliği her zaman cinsel organlar ve bölgelere bağlı kalmadan, çok daha geniş bir biçimde anlamıştır. Ama nasıl olup da Platon'cu Eros'la kendi anlayışını benzer kıldığını kavramak zordur. Kendi eski cinsellik teorisi Platon'cu teorinin tam karşıtıdır çünkü. Freud'a göre Libido erkeksi bir özelliktir ve ona paralel bir dişi Libido da yoktur. Onun ataerkil dünya görüşüne göre, kadın erkeğe eşit değildir ve ondan bir derece aşağıdır. Platon'cu mitosta ise buna karşı olarak, erkek ve kadının bir ve aynı özden oldukları, ama ikiye bölünmüş halde bulundukları anlatılır. Kadın ve erkek eş değerdedirler, bir kutuplaşma içinde bulunurlar ve birleşmek, bir olmak eğilimini de içlerinde taşırlar.

Freud belki de kendi düşüncesinin bu iki aşaması arasındaki uzlaşmazlığı yalanlayabilmek için, böyle bir yaklaştırmaya ve benzetmeye sığınmıştı. Ama mitolojik Eros'la kendi cinsellik anlayışını aynı kılma çabası, eski teorisinin de iyice çarpılıp, bozulmasına yol açmıştır.

Ölüm içgüdüsünde olduğu gibi, yaşam içgüdüsünün tanımlanmasında da, bu içgüdünün doğası açısından Freud, bazı sorunlarla karşı karşıya kalır. Fenichel'in kanıtladığı gibi, ölüm içgüdüsünü Freud'un yeni içgüdü anlayışı içinde, bir içgüdü olarak tanımlamak mümkün değildir.(O. Fenichel, 1974) İlk olarak "Haz İlkesinin Ötesi"nde açıkladığı ve "Bir Psikanaliz Taslağı"nda da tamamlamaya çalıştığı içgüdü tasarımı, ölüm ve yaşam içgüdüleri tanımlarından çok daha başkadır: "İçgüdüler her türlü aktivitenin kaynağı olmakla beraber, yine de tutucu bir karaktere sahiptirler. Varlığın ulaştığı yer ve yeni durum, o durum terkedildikten sonra, geri dönülüp, yeniden sağlanmak istenir. İçgüdüler bu geriye dönüş eğilimleri nedeniyle, ileriye gidişi engeller bir tutum içindedirler" (Freud, 1940 a, S. 70).

Eros ile yaşama içgüdüsünün tüm içgüdülerdeki bu konservatif (tutucu) özelliğe sahip olduklarını söylemek ve aynı nedenle içgüdü adını almalarını doğrulamak mümkün müdür? Bu nedenle Freud, içgüdülerin bu tutucu karakterini kurtarabilmek için kendini çok zorlar.

Örneğin üreme hücreleri için: "Üreme hücreleri, canlı maddenin ölüme yönelişine karşı çalışırlar ve bize bir ölümsüzlük potansiyeli olarak yansıyan şeyi maddeye taşır, dururlar" der ve ekler: "Üreme hücrelerinin

kaderlerini saptayan, onları biraraya getiren ve dış dünyanın etkilerine karşı koruyan içgüdülerin tümü, cinsel içgüdüler grubunu oluştururlar. Bu içgüdüler tutucudurlar çünkü, canlı maddeyi eski haline geri döndürmeye çalışırlar. Bunun yanı sıra, dış uyaranların etkilerini önlemek ve yaşamı korumak, onu uzatmaya çalışmak eğilimleri de daha geniş anlamdaki tutuculuk örnekleridir. İşte bunlar, ölüme yönelik içgüdülere karşı bir etkide bulundukları için, gerçek yaşam içgüdüleridir. Organizmaların yaşamındaki bir yazgıdır bu: Bir grup içgüdü ileriye doğru hücum eder, yaşamın son amacına bir an önce ulaşmak ister. Diğer grup ise, bu gidişi belirli noktalarda durdurup, olayı yeniden baştan alarak, sonu belli olan bu yolu biraz uzatmaya çalışır. Yaşamın başlangıcında cinsellik ve cinslerin ayrılığı olmasa bile, sonradan cinsel diye nitelenen içgüdülerin başlangıçtan beri var olup, fonksiyonlarını yerine getirdiklerini ve benlik içgüdüüne karşı olmak görevlerini o zamandan beri gerçekleştirdiklerini düşünmemiz mümkündür" (Freud, 1920 g, S. 42 ve sonrası).

Bu denli uzun olarak aktardığım bölümün en ilginç yanı, bence Freud'un umutsuz bir çabayla nasıl bütün içgüdülerin (ve de yaşam içgüdüünün) tutucu karakterlerini savunmak istediğini göstermesidir. Cinsel içgüdü-yü yeni baştan ve değişik bir biçimde tanım-

lamak isterken, eski yapıtlarındaki içgüdü anlayışından tamamen kopmakta ve kurtuluşu, üreme hücrelerinin kaderini denetleyen bir içgüdüden söz etmekte bulunmaktadır.

Yine bir kaç yıl sonra "Ben ve Es " adlı yapıtında Freud, Eros'a gerçek bir içgüdü görüntüsü verebilmek için, ona tutucu bir karakter yakıştırır: "Biyolojik bulgularla desteklenen teorik varsayımlarımıza göre, ölüm içgüdüsünün görevi yaşamakta olan organizmaları yeniden eski cansız durumlarına yönleltmektir. Eros ise, parçacıklara ayrılıp, dağılmış durumda olan canlı maddeyi bir araya getirmek ve onu canlı olarak, yaşamda tutabilmek amacını taşır. Bu iki içgüdü de, kendi alanları içinde son derece tutucu davranırlar. İkisinin de amacı, yaşamın ortaya çıkması ile birlikte bozulmuş olan dengeyi yeniden sağlamaktır. Yani yaşamın doğması, yaşamının kaynağı olduğu kadar, ölüme doğru yol alınmasının da nedenidir. Kısaca yaşam, bu iki yöneliş arasındaki bir savaş ve bir uyumdan başka bir şey değildir. Böylelikle yaşamın kökeni sorunu, kozmolojik bir olay olarak açıklanamadan kalırken, yaşamın amaç ve hedefinin ne olduğu sorusu da, böyle ikili bir biçimde cevaplandırılmış olur" (Freud, 1923 b, S. 268 ve sonrası).

Eros, yaşamı karmaşıklaştırmak ve korumak amacı ile hareket ettiği için tutucudur. Çünkü yaşamın ortaya çıkması ile onu koru-

mak içgüdüğü de birlikte doğmuştur. Ama burada şöyle bir soru sormak mümkün: Mademki içgüdüünün özünde en eski durumu, yani anorganik maddeyi olduğu gibi korumak eğilimi yatmaktadır, o halde varoluşun daha sonraki ileri bir aşamasının, yani hayatı korumak eğiliminin aynı anda o içgüdüde nasıl bulunduğunu açıklayabilir miyiz?

Yaşam içgüdüünün bu tutucu (konservatif) karakterini kurtarmak konusunda bunca uğraştıktan sonra, Freud "Bir Psikanaliz Taslağı"nda şu olumsuz sonuca varır: "Eros (ya da sevgi içgüdüğü) için böyle bir basitleştirmeye gidemeyiz. Çünkü bu tutum, canlı maddenin eskiden kendi başına bir birim olduğunu ve sonradan parçalandığını kabul etmemizi gerektirir. Eğer durum böyleyse, Eros'un görevinin de bu eski birliği sağlamaya yönelik olarak açıklanması bir zorunluluk halini alır" (Freud, 1940 a, S. 71). Bir dip notta da şunu ekler: "Böyle bir şeyi ancak şairler düşlemişlerdir. Ama canlı maddenin tarihinde buna benzer bir sürece rastlamak mümkün değildir." Freud'un burada sözünü ettiği şey, mitolojideki Eros tanımlamasıdır ve onu bir hayal ürünü olarak adlandırmaktan çekinmez. Ancak aldığı bu tavır şaşırtıcıdır. Çünkü Planton'cu yaklaşım, Freud'un teorisindeki konservatif Eros kavramını doğrular biçimindedir. Eğer erkek ve kadın başlangıçta tek ve aynı idiyeler, sonra birbirlerinden ayrıldık-

ları için, şimdi yeniden birleşip, bir olma arzusuyla yanıp, tutuşmaktaysalar, bu türlü bir tutum, içgüdülerin eski duruma dönmek eğilimlerini doğrulayıcı değil midir?

Freud'un neden bu kolay yolu seçmediğini anlamak için, az önceki dip notu "Haz İlkesinin Ötesi"ndeki şu bölümle karşılaştırmak gerekir. Freud burada Platon'un 'Şölen'de bahsettiği mitosunu açıklar önce: İnsanın birliğinin Tanrı Zeus tarafından ikiye ayrıldığını, sonra bu iki ayrı parçanın birbirlerini özleyip, yeniden bir olmak için tüm güçlerini kullandıklarını ve tüm insanların bu yarım hallerinden mutsuz olup, yeniden bir ve tek olacakları günün hasretiyle yandıklarını belirtir ve şöyle yazar: "Şair filozofların işaretlerini izleyerek, canlı maddenin, canlılığını kazanıp, yaşamaya başladıklarında parçalara ayrıldıklarını ve o zamandan beri de cinsel içgüdüler aracılığı ile yeniden birleşip, kaynaşmak istediklerini kabul edebilir miyiz acaba? Ya da bu parçalara ayrılan canlı maddenin çok hücreliliğe dönüşüp, üreme hücreleri aracılığı ile yeniden birleşmeye çabaladıklarını ileri sürmek mümkün olur mu? Bence burada bu tartışmayı kesmek gereklidir" (Freud, 1920 g, S. 63).

"Haz İlkesinin Ötesinde" Freud cevabı açık bırakırken, "Bir Psikanaliz Taslağı"nda olumsuz bir sonuca vardığını görüyoruz.

Ama daha önemlisi, bu iki açıklamada da aynı kalan "canlı madde" tanımıdır. Freud her iki durumda da, parçalara ayrılan canlı bir maddeden söz eder. Platon'cu mitolojide ise "canlı madde"den değil, birbirinden ayrılmış bir kadın ve bir erkekten bahsedilir. Ve bu parçacıkların değil de, kadın ile erkeğin birleşmek arzuları dile gelir. Freud'un kendi "canlı madde" tanımını neden bir türlü terketmek istemediğini de şöyle açıklayabiliriz.

Freud öylesine ataerkil duygular ve inançlarla doluydu ki, erkekle kadının birbirlerine eşit ve aynı değerde olduklarını kabul edemiyordu bir türlü. Bu nedenle de, kadın-erkek kutuplaşması, sonuçta eşit ve aynı değerde olmayı gerektirdiğinden, Freud için kabul edilebilir bir görüş değildi. Bu duygusal önyargı, Freud'u kadının sakat ve eksik bir erkek olduğu, erkeklik organına sahip olmayışının kıskançlığı ve hadım edilme kompleksi içinde bulunduğu teorisine vardırmıştır. Ayrıca bu görüşe göre, üst ben'inin zayıf ve narsist duygularının erkekten fazla olması nedenleriyle de kadın, erkekten aşağıdır.

Bu düşünce şemasını başarılı olarak değerlendirebiliriz, ama insan türünün yarısının, diğer yarısının eksik ve gelişmemiş bir kopyası olduğunu ileri sürmek, bence saçmalıktır. Böyle bir düşünce biçimi, erkek ve kadına büyük bir önyargı ile yaklaşılmasından doğar ve bu, ırkçı ya da dinsel önyargılardan

hiç de farklı birşey değildir.

Olaya bu türlü yaklaşıncı, Freud'un, mitolojideki Eros tanımını kendi teorisini doğrular ve destekler olmasına rağmen, neden reddettiği açığa çıkmıyor mu? Gerçekten de Freud, kendini bu adımı atacak yeterlilikte göremiyordu. Kendi inançları uğrunda, teorisini çarpıtmaya, erkek ve kadın yerine "canlı madde" tanımını yerleştirmeyi göze almıştı. Yine aynı uğurda, Eros'un diğer içgüdülerdeki konservatif eğilime sahip olmadığı yolundaki mantıklı yaklaşımı da reddederek, bir türlü o ataerkil inancından vazgeçememişti.

3. FREUD'UN İÇGÜDÜ TEORİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Freud çağının ve toplumunun düşünce, yargı, inanç gibi özelliklerine sıkı sıkıya bağlıydı, yaşamı boyunca da kendini bu alışkanlıklardan kurtaramamıştı. Bu nedenle de, yeni bir teorinin ışığı beyinde parladığında, bu buluşun yalnızca bir bölümü onun bilincine çıkabiliyordu. Bir diğer bölümü ise, onun bazı "kompleksleri" ve önceki bilinçli düşünceleriyle uzlaşmadığı için, bilinçaltında kalmaya mahkûmdu. Bilinçli düşüncesi kendini tatmin edecek çeşitli yollar bularak, çelişkileri ve uzlaşmazlıkları yalanlamak, örtbas etmek çabasıındaydı hep. Yani gerçeği olduğu gibi değil de, kendi kafasına uygun gelen biçimiyle kavriyordu Freud.

Az önce de açıklamaya çalıştığım gibi, Freud Eros'u bir türlü kendi içgüdü tanımı içindeki diğer konservatif karakterli içgüdüler arasına sokmak istek ve becerisini göstermiyordu: "Peki başka bir teorik çıkış noktası bulamaz mıydı?" sorusunu, "evet" diye cevaplayabiliriz. Yeni düşüncesinde yer alan sevgi ve yıkıcılık içgüdülerini, eski ve geleneksel Libido teorisi içinde bir yere oturtabilirdi. Ama bunu yapabilmek için, genital dönem öncesi cinselliği (oral ve anal sadizm)

yıkıcılığın, genital dönem cinselliğini ise sevginin kaynağı olarak alması ve bu ikisi arasında yeni bir polarite (çift kutupluluk) kurması gerekmektedir. Ama böyle bir yaklaşım Freud'a, az önce de belirttiğimiz bazı kişisel nedenlerden dolayı çok güç gelmektedir. Çünkü hem yıkıcılığın, hem de sevginin Libido kökenli olmak zorunluluğu, tek Tanrıci bir dünya görüşünü tehlikeye düşürebilecek bir şeydir. Aslında Freud bazı yapıtlarında (1923 b, 1920 g) anal-sadistik Libido'nun ölüm içgüdüğü olduğu sonucuna varmakla, yıkıcılık ile genital dönem öncesi cinsellik arasında bir yakınlaşma kurmuştu. Eğer bu böyleyse, anal Libido'nun ölüm içgüdüğüyle esaslı bir benzerlik taşıdığını ileri sürebiliriz. Hatta anal Libido'nun yapısı gereğı, yıkıcılık amacına yönelik olduğu sonucuna varmak bile mümkündür.

Ama Freud bu sonuca varamamıştır. Bunun neden gerçekleşmediğini incelemek ise ilginç olacaktır.

Bunun ilk nedenini, anal Libido yorumunun oldukça dar oluşunda aramak gerek. Freud ve öğrencileri için anal olgu, kontrol etmek ve sahip olmak eğilimlerinin bir toplamından ibarettir (saklamak güdüsü dışında). Kontrol etmek ve sahip olmak gibi eğilimler ise, sevgiye ve özgürlüğe karşıt tutumlardır. Ama "kontrol" ve "sahip olmak" yıkıcılığa özgü olan, yıkmak, yok etmek ve yaşama karşı

düşmanlık gibi özellikleri de taşımazlar. Anal karakter bütün cansız şeylerle olan benzerliği yüzünden, dışkıya karşı derin bir ilgi ve benzerlik gösterebilir. Dışkı, bedenin dışarıya attığı, artık onun işine daha fazla yaramayacak ve gereksiz olan bir şeydir. Anal karakter dışkıya olduğu kadar, yaşam için yararsız olan her şeye kire, pislige, ölüme ve yok olmaya da bir eğilim duyar. Bu nedenle kontrol etmek ve sahip olmak yönelişlerinin, anal karakterin yalnızca bir bölümünü oluşturduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca bunlar, yaşama nefret duyma, onu yok etme eğiliminden çok daha yumuşak ve tehlikesizdirler. Eğer Freud dışkı ile ölüm arasındaki direkt ilişkiyi farkedebilseydi, belki de genital ve anal yönelmeler arasındaki kutuplaşmanın, Eros ile ölüm içgüdüleri arasındaki ile eşdeğer olduğu sonucuna varacaktı. Böyle bir durumda ise, Eros ile ölüm içgüdülerini, biyolojik ve eşit güçteki iki eğilim gibi görmekten vazgeçip, Eros'un biyolojik açıdan en normal amacı olan evrimleşmeye yöneldiğini görmesi beklenebilirdi. Bu türlü bir değerlendirmede, ölüm içgüdülerinin doğal gelişimdeki bir başarısızlığın sonucu olduğu ve bu yüzden de her ne kadar derinlere kök salmış bile olsa, patolojik bir içgüdü olduğu da düşünülebilir. Biyolojik bir akıl yürütmeye kalkışacak olursak, anal olgu ile dört ayaklı memeli hayvanlardaki koku aracılığıyla yönelme gerçeği arasında bir benzerlik kurabiliriz. Dört ayak-

lılıktan, iki ayaklı ve düz yürüme aşamasına geçildiğinde, yönelme ögesi koku yerine, görmek olarak değişir. Nitekim beynin eski fonksiyonlarındaki değişim de, bu yönelmedeki değişme ile paraleldir. Böyle düşündüğümüzde, anal karakterin biyolojik evrimin geriye dönük bir dönemi olduğunu ve genetik bir bünyeye de sahip bulunduğunu ileri sürebiliriz. Bu ise bizi, küçük bir çocuktaki anal olgunun, mükemmel bir insansı evrime varma sürecindeki belirli bir döneminin yinelenmesi biçiminde anlaşılmasına götürür.

Bunları Freud'un kavramları ile açıklamak istersek: Anal olgu ya da yıkıcılık, içgüdülerin konservatif karakterine sahiptir. Yani bu içgüdü bizi, Genital dönem – Sevgi – Görmek biçiminde bir yönlendirmeden, Anal olgu – Yıkıcı olmak – Koku biçiminde bir yönlendirmeye doğru çeker.

Bu yaklaşıma göre, ölüm ve yaşam içgüdüleri arasındaki ilişki, genital dönem öncesi ve genital dönem Libido'ları arasındaki ilişkiyle aynılaşır.

Böylece anal düzeye olan Libido'sal bağlılık, psikoseksüel yapıdan kaynaklanan patolojik olgulardan biri olarak değerlendirilirken, genital düzeydeki bir cinsellik anlayışı ise, sağlıklı bireyler için karakteristik bir özellik taşır. Bu akıl yürütmeden sonra, anal düzeyin iki farklı yanı olduğu ortaya çıkıyor: Birincisi, kontrolü; ikincisi de, zarar verip,

zedelemeyi amaçlayan bu yönler, aynı zamanda sadizm ve nekrofilî (*) arasındaki farklılığın da temelini oluşturlar (bak, Fromm, 1973 a, S. 348 ve sonrası).

Ama Freud bu bağlantıları bir türlü kurmadı. Belki de Eros teorisinde anlattığım nedenlerden dolayı kuramazdı da.

Şimdiye kadar, Freud'un Libido teorisinden, Eros teorisine gerçerken ortaya çıkan, ama onun ele almadığı önemli çelişkilere değindim. Bunların yanı sıra, diğerlerinden değişik, ama dikkat edilmesi gereken bir karşıtlık daha vardır. Sözüünü etmek istediğim: Teorisyen Freud ile hümanist Freud arasındaki farklılıktır. Teorisyen olarak Freud, insanın yalnızca iki seçeneği olduğu sonuca varır. Ya kendini (gitgide hasta olarak) ya da başkalarını tahrip (yok) edecektir. Başka bir deyişle, ya kendine ya da başkalarına acı vermek zorundadır. Ama hümanist Freud, savaşı insan varoluşunun akılcı bir çözümü olarak gösterebilecek bu trajik sonuca kızar ve karşı çıkar. Sanki bu sonuca kendi düşünceleriyle varmış olan kendisi değilmiş gibi davranır. Oysa eski teorisinde böyle trajik bir seçenek yaratılması da yine kendi ürünüdür.

Freud bastırılan içgüdülerin, özellikle de

(*) : Nekrofilî: Ölülerle cinsel ilişkide bulunmak biçiminde kendini gösteren bir cinsel sapıklık. Burada ceset, bir tür fetiş özelliği taşır. (Çev.)

genital dönem öncesi olanların uygarlığın temelini oluşturduklarını ileri sürer. Bastırılan bu içgüdüler "yüceltilir" ve değerli kültürel kanallara dökülürler. Ama bu, aynı zamanda insanın tam bir mutluluğa kavuşmasına da engel olur. Ayrıca bastırılan içgüdüler, bir yandan da bu bastırma sürecini başaramayanlarda, nevrozların ortaya çıkmasına yol açarlar. Kısaca insan şöyle bir seçenekle karşı karşıyadır: Eksik bir mutluluk ve nevrozlarla dolu bir uygarlık ya da tam bir mutluluğa ulaşmak ve ama uygarlığın gelişmemesi.

Ölüm içgüdüğü ile Eros arasındaki karşıtlık ise, insanı çok daha gerçek ve trajik bir seçenek önüne getirir. Bu durumdaki insan, bir yolu seçmekle saldırgan olmak, savaş etmek ve düşmanlık duyguları ile dolu bulunmak ya da kendini yok etmeye yönelmek durumlarından birisiyle karşı karşıya kalır.

Freud bu karşıtlığı ortadan kaldırmaya çalışırken, seçenek sorununa da değinir. "Psikanalize Giriş Konferansları"nda: "Saldırganlık dış dünyada bazı engellere çarpıp da, tatmin edilemeyince içe döner ve orada var olan insanın kendine yönelik yıkma içgüdüğüne katılarak etkisini arttırır. Bunun gerçekten böyle ve de ne denli önemli olduğunu göreceğiz" diye yazar (Freud, 1933 a, S. 112). "Bir Psikanaliz Taslağı"nda da : "Saldırganlığın engellenmesi, sağlığa aykırıdır ve hasta yapar" der (Freud, 1940 a, S. 72).

Şimdi Freud'un nasıl olup da, insan yaşamını böyle umutsuz bir sonuçta bırakmadığını ve çizgileri bu kadar net çizmiş olmasına rağmen, savaşı en iyi çözüm diye önermek yolunu neden seçmediğini bir araştıralım.

Gerçekten de Freud, kendi teorik ve hümaniter yönleri arasındaki bu uzlaşmazlığı giderebilmek için çok çalışmıştır. Bu deneylerden bir tanesi, tahrip etmek içgüdüsünün vicdana dönüşmesi biçimiyle açıklanır. "Uygarlık ve Rahatsızlıkları" adlı yapıtında şu soruyu sorar: "Saldırganlık içgüdüsünün etki-
sindeki bir kimse, bunu zararsız bir hale nasıl getirir?" ve cevabı yine kendisi verir: "Bu çok garip ve tahmin edemeyeceğimiz bir süreçtir. Saldırganlık değişir, içe döner ve asıl geldiği yere geri yollanır. Yani kendi benliğine karşı yönelir. Çünkü bu içgüdü "üst -ben" haline dönüşerek "vicdan" adını alır ve benliğin dış nesnelere ve de bireylere yansıtmak istediği saldırganlık arzusunu engeller. "Üst-ben" ile onun denetimi altına aldığı "ben"lik arasındaki gerginliğe, "suçluluk bilinci" adı verilir ve bu bilinç, bir cezalandırma ihtiyacı biçiminde belirir. Yani kültür, bireylerdeki tehlikeli saldırganlık arzusunu zayıflatır, gücünü azaltır ve ele geçirilmiş bir şehirdeki askerî birlikler örneği, kendi içine yarleştirdiği bir mekanizma ile onu denetler" (Freud, 1930 a, S. 482 ve sonrası).

Yıkıcılığın, kendi kendini cezalandıran bir

vicdana dönüşmesi, teoriye Freud'un düşün-
düğü kadar büyük bir yarar sağlamaz. Teori-
sine göre vicdan da, tıpkı ölüm içgüdü-
sü gibi acımasız olmak zorundadır. Çünkü o da
ölüm içgüdü-
sünün enerjisi ile doludur. Ay-
rı-
ca bu içgüdü-
nün "zayıflatılıp", "silâhlarının
elinden alınmış" olmasına da hiç bir neden
yoktur. Başka bir benzetme, Freud'un düşün-
cesini daha mantıklı bir biçimde ortaya ko-
yar: Zalim bir düşman tarafından ele geçiril-
miş bir şehir, düşmanları yine onlar gibi ezi-
ci bir düzen kuran bir diktatör aracılığı ile
şehirden kovmuş olsa bile, kazanılan ve de-
ğişen nedir?

Bu sert ve denetleyici vicdan kavramı,
Freud'un o trajik seçenekten kaçabilmek için
giriştiği deneylerden yalnızca biridir. Bir di-
ğer açıklama çabası da şöyledir: "Yıkıcılık iç-
güdü-
sü dengelenip, yönü değiştirilerek ben-
liğe, yaşam ihtiyaçlarını gidermek ve doğaya
egemen olmak imkânlarını sunar" (Freud,
1930 a, S. 480).

Bence bu, "yücelme mekanizması" (6) için
güzel bir örnektir. Burada içgüdü zayıflama-
makta, tersine daha değişik ve sosyal açıdan

(6): Freud "yüceltme" kavramını hiç bir zaman ölüm içgüdü-
sü ile ilişkili bir biçimde kullanmamıştır. Ama bu bölümde
incelediğimiz konu içinde "yüceltme" kavramı, Freud'un Li-
bido'ya bağlı olarak kullandığı "yüceltme" ile aynıdır bence.
"Yüceltme" kavramının, Freud onu her ne kadar cinsel içgü-
düler ve genital dönem öncesi için kullansa bile, doğruluğu
tartışılabilir. Buna klâsik bir örnek olarak, hastasını ameliyat
için kesen bir operatörün kendi yüceltilmiş sadist eğilimle-

değerli amaçlara, örnekte "doğaya egemen olmaya" yönelmektedir. Bu, mükemmel bir çözüm gibi geliyor ilk bakışta insana. Böylelikle insan ya kendini ya da başkalarını tahrip etmek seçeneklerinden birine yönelmek zorunda kalmamakta ve yıkıcılık enerjisini, doğaya egemen olma biçiminde kanallıze etmektedir. Ama acaba doğru mu bu? Yıkıcılık bir anda yapıcı bir biçime bürünebilir mi? "Doğaya egemen olmak" ne demektir? Hayvan yetiştirmek, evler yapmak ve tencereler mi üretmektir, yoksa makinalar, binalar, gökdelenler, trenler ve uçaklar mı inşa etmektir? Ayrıca bütün bu uğraşlar; inşa etmek, üretmek, toplamak ve sentez etmek gibi çabalar olumlu güdülerdir ve bunları herhangi bir içgüdü grubuna dahil etmek gerekirse, bu ölüm içgüdüsü değil de, Eros olacaktır. Yemek için öldürülen hayvanlar ve savaşlarda ölen insanlar hariç tutulacak olursa, maddesel üretim yıkıcı değil, yapıcıdır.

Albert Einstein'ın "Neden Savaş?" konusunda kendine yazdığı mektuba verdiği cevapta Freud, seçeneklerinin sertliğini yeniden yumuşatma çabasını gösterir. Ancak ça-

rine kapıldığı görüşü ileri sürebilir. Halbuki bir operatör yalnızca kesmez, tamir eder ve iyileştirir de. Bu nedenle böyle doktorların yüceltilmiş sadist duygulardan çok, becerikli ellere sahip olmak hazzı, çabuk karar verebilme yeteneği ve insanları iyileştirme arzusu gibi nedenlerden motive olduklarını düşünmek daha gerçekçi olacaktır.

ğımızın büyük bilim adamı ve hümanisti Einstein'ın savaşın psikolojik nedenleri konusunda sorduklarını cevaplarken bile, eski teorisindeki o trajik karşıtlığı örtmeye çalışmadan, açıkça dile getirir.

"Birazcık spekülasyon da yaparak, ölüm içgüdüsünün her canlı varlığın içinde olduğu ve bunun yaşamı parçalayıp, yok ederek, yeneden o cansız haline dönüştürme çabası gösterdiği sonucuna vardık. Bu nedenle, ona ölüm içgüdüğü adını vermekte hiç bir sakınca yoktur. Erotik içgüdüler ise, yaşama yöneliktirler ve onu canlı tutma çabasını gösterirler. Ölüm içgüdüğü, bazı organlar aracılığı ile dış dünyadaki nesnelere yansıtıldığı zaman, yıkıcılık içgüdüğü haline dönüşür. Yani canlı varlık kendini korumak, kendi yok olmasını önleyebilmek için, kendi dışındaki yabancı şeyleri tahrip etmek zorundadır. Ancak bu ölüm içgüdüğü'nün bir bölümü de canlı varlığın içinde kalır. Biz, bir çok normal ve patolojik olguların kaynağını, bu yıkıcılık içgüdüğü'nün içe dönüp, orada kalmasında buluyoruz. Hatta vicdanın oluşumunu bile, saldırganlığın içe dönüşü yoluyla açıklama girişiminde bulunduk. Aynı biçimde düşündüğümüzde, bu içe dönüş sürecinin insan için zararlı ve hasta edici olduğu ortaya çıkar. Böylesi içgüdülerin dışa yansıtılması ise, insana bir boşalma ve rahatlık getirir. Bu açıklamalarımız, bütün nefret dolu ve tehlikeli eğilimle-

rimiz için biyolojik bir gerekçe ve bir özür olabilir. Kabul etmeliyiz ki, böylesi eğilimler, biz onlara karşı savaşırsak bile, doğaya bizden daha yakındırlar. Şimdi sıra, biz insanların neden yıkıcılık ve saldırganlığa karşı savaştığımızın açıklamasını bulmaya geldi" (Freud, 1933 b, S. 22).

Bu açık ve uzlaşmaz açıklaması ile Freud, ölüm içgüdüğü üzerine eski düşüncüklerini yeniden derlemiştir sanki. Dünyanın bazı bölgelerinde yaşayan "zorlama ve saldırganlık gibi şeylerin bilinmediğı" insan toplulukları hayaline inanmanın güç olduğunu belirten Freud, mektubunun sonuna doğru, pek de beklenmeyen bir biçimde umut dolu bir tavır takınır: "Eğer savaşı yaratan ve insanları buna hazır hale getiren, büyük ölçüde yıkıcılık içgüdüğü ise, onun karşısına, karşıtı olan Eros'u dikebiliriz. İnsanlar arasında duygusal yakınlaşmayı sağlayan her öge, savaşa karşı olmak zorundadır ve öyledir de " (Freud, aynı yapıt, S. 23).

Kendisini "pasifist" olarak tanımlayan Freud'un burada o hümanist yanıyla, kendi düşüncesinin mantıksal sonuçlarından nasıl da kaçınmak istediğini izlemek dikkat çekicidir. Eğer ölüm içgüdüğü temel bir eğilim ise, Eros'u onun karşısına getirmekle nasıl olup da gücü dengelenebilir? Hani bu iki içgüdü de aynı anda ve birlikte her hücrede bulunuyorlardı ve de canlı maddenin gücü azaltıla-

mayan özelliklerindendiler?

Barış yanlısı olan ikinci görüşü de çok anlamlıdır Freud'un. Yine Einstein'a yazdığı mektubun sonunda şöyle der: "Kültürün bize kazandırdığı psişik öğeler, savaşa öylesine karşıdırlar ki, artık savaşı istemiyoruz, ona dayanamıyoruz ve kızıyoruz. Savaşa karşı oluş, yalnızca entellektüel bir tavır değil, biz pasifistler için bu, geleneksel bir hoşgörü-süzlüğün sonucudur. Savaşın estetik açıdan eleştirisi, bizler için en az onun acımasızlığı kadar önemli. Diğer pasifistlerin de aynı sonuca varmalarını daha ne kadar bekleyeceğiz?" (Freud, aynı yapıt, S. 26).

Mektubun en sonunda Freud, yapıtlarında sık sık sözünü ettiği bir düşüncesine de yer verir. Kültürel evrimi "organik bir süreç" olarak değerlendirir ve "bedensel değişimler sonucu, içgüdülerin yöneldikleri amaçların değişebileceklerine ve etkilerinin azalacağına olan umudunu" belirtir.

Bu görüşünü Freud "Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme" (1905 d) adlı yapıtında da işlemiştir daha önceden. İçgüdüler ile kültür arasındaki çelişkiye değinirken: "Yeni kültürde yetişen çocuklara bakınca insan, onlardaki gelişmenin, eğitim ve yetiştirme sonucu gerçekleştiği izlenimini ediniyor. Ama bu evrim gerçekte, onlardan bağımsız olarak, organik bir değişim ve gelişimin sonucunda or-

taya çıkmaktadır" (Freud, 1905 d, S. 78).

"Uygarlık ve Rahatsızlıkları"nda bu düşüncesini geliştirir. Bu görüşe göre "organik bastırma" (Freud, 1927 c, S. 458) yolu ile gerçekleşen adet görme ve anal erotizm tabuları, uygarlığa yol açan etkenler arasında yer alırlar. 1897'de Fliess'e yazdığı mektupta da aynı düşüncelerini, "bastırma olayında bazı organik oluşumların da işin içine karıştığını" belirterek dile getirmişti (Freud, 1950 a, S. 246).

Yukarıda aktardığımız pasajlar, Freud'un savaşa karşı olan insanların hoşgörüsüzlüğüne duyduğu güveninin yalnızca, ölüm içgüdüsünün trajik sonuçlarını aşmak çabasıyla kısıtlı kalmadığını, aynı zamanda kendisinin 1897 yılındaki düşünce biçimiyle de uyuştuğunu göstermeleri bakımından ilginçtir.

Kültürün, bünyesel ve kalıtsal bastırma olaylarına yol açtığı konusundaki varsayım doğruysa, yani kültürel süreç, bazı içgüdüsel ihtiyaçların zayıflatılmasına neden oluyorsa, Freud'un çelişkisine bir çıkış yolu bulduğunu söyleyebilirdik. Bunun sonucunda uygar insanların, kültüre ters düşen bazı içgüdüsel ihtiyaçlardan arınmış oldukları ileri sürülebilirdi. Tahrip etme içgüdüğü de, ilkel insanlardaki önemini ve gücünü, modern insanda kaybetmiş olacaktı. Düşüncelerimiz bizi daha sonra, uygarlaşma süreci içinde, öldürmeye karşı engelleme alışkanlığının yaygınlaştı-

ğı ve bu yasaklayıcı özelliğin, insanlarda sabit bir fikir olarak yerleştiği inancına götürüyor. Ama yine de, bu değişimleri kalıtım yoluyla açıklayabilsek bile, onları ölüm içgüdü-sü ile aynı kalıba dökmek hemen hemen imkânsızdır.

Freud'un anlayışına göre, ölüm içgüdü-sü her canlı maddenin içinde var olan bir eğilimdir. Bu tür bir temel biyolojik gücün, uygarlığın gelişimi ile birlikte zayıflayabilmesi görüşünün kabulü ise, bana zor gelmektedir. Aynı mantık içinde düşünersek, Eros'un da gücünden kaybetmesi gerekecektir. Sonuçta, canlı maddenin uygarlık süreci içinde "organik" bastırmalar aracılığı ile değişip, başkalaşabileceği düşüncesine varılacaktır(7).

Bu konu, önümüze incelenmesi gerekli bir yığın sorun çıkarmıştır. Gerçekten de kültürel evrim sırasında yapısal ve organik açıdan bazı içgüdülerin bastırılıp, değiştirildiğini kanıtlayan yeterli malzeme var mıdır? Bu bastırma olayı Freud'un anladığı biçimden farklı olarak, içgüdülerin tatmin edilme ihtiyaçlarının zayıflatılmasına mı yol açıyor, yoksa onların bilinçten uzaklaşıp, başka amaçlara mı yönelmesini sağlıyor? Daha kesin söyleyecek olursak; insanlık tarihi içinde yıkıcılık içgüdüleri gerçekten zayıflamış ve

(7): Ama Freud'un bu varsayımına karşı gösterilebilecek en iyi kanıt, tarih öncesi insanların, kültürel insandan daha az saldırgan olmaları gerçeğidir.

onları engelleyen bazı karşı güdüler mi ortaya çıkmıştır? Ve bunlar gitgide biyolojik kökenli içgüdüler gibi insanda yerleşmişler midir? Bu sorulara kesin cevaplar bulabilmek için antropoloji, sosyal psikoloji ve genetik alanlarında geniş kapsamlı araştırmalar yapmak gereklidir.

Freud'un ölüm içgüdüğü konusundaki kendi tasarımının geçerliliğinden böylesine şüphede oluşunu açıklayan bir neden daha vardır. Freud'un yapıtlarını dikkatlice okuyan her insan, onun yeni bir teori kurarken nedenli titiz ve dikkatli davrandığını farkedecektir. Teorisini kurup, açıkladıktan sonra da geçerliliği konusunda hiç bir zaman iddialı olmamış ve hatta bazen teorinin değerini alçaltır biçimde konuşmaktan bile kaçınmamıştır. Ama varsayımlara dayalı düşünce yapıları, zamanla teori biçimine dönüşmüş ve Freud bu kez de bunlara dayanarak, yeni varsayımlar ve teoriler kurmaya girişmiştir. Teorisyen yönüyle Freud, bu varsayımlarının çelişkili yanlarını gayet iyi bilmektedir. Peki ama, acaba daha sonra bu şüpheli temelleri nasıl oluyor da bir anda unutuveriyor? Bu, cevaplandırılması güç bir sorudur. Belki Freud'un psikanaliz hareket içindeki öncü rolü buna bir açıklama getirebilir. (Fromm, 1959 a, ile karşılaştırınız). Öğrencileri arasında teorisinin bazı yönlerini eleştirenler olmuşsa da, ya kendiliklerinden onun yanından ayrıl-

mişlar ya da buna mecbur bırakılmışlardır. Psikanaliz hareketini daha sonra geliştirenler ve Freud'a bağlı kalanlar ise, teorik açıdan biraz kuru ve yaratıcılıktan uzaktılar. Onlar inanabilecekleri ve çevresinde bir hareket oluşturabilecekleri bir dogma arıyorlar ve bunun ihtiyacı içinde bulunuyorlardı(8). Eğer Freud, teorisinin bazı temel bölümlerini değiştirecek olsaydı, bu durum, öğrencilerinin onu izlemelerini imkânsız kılardı. Böylelikle bir bilim adamı olarak Freud, bir hareketin önderi olan Freud'a esir düşmüştü. Ya da bir başka deyişle, öğretmen Freud, kendi sadık ama yaratıcılıktan nasibi olmayan öğrencilerinin tutsağı olmuştu.

(8): Beni bu sonuca , bir çok Freud'çunun ölüm içgüdüğü konusundaki tepkileri vardırdı. Bunlardan çoğu, bu yeni ve güç spekülâsyona katılmak yerine, Freud'un saldırganlık konusundaki düşüncelerini, eski içgüdü teorisine oturtmaya çalışmışlardır.

V

Psikanaliz

Değiştirici Bir

**Teori Olmaktan ıkıp,
Neden Uyum Arayan Bir
Teori Haline Dönüştü?**

Freud'u kişilik olarak "radikal" diye niteleyemeyiz. O, tutucu yönleri baskın olan tipik bir liberal karaktere sahipti. Ama yarattığı teorisi hiç şüphesiz tam radikaldir. Teorisi derken, cinsellik konusundaki ya da metapsikolojik spekülasyonlarını değil de, bastırma olayının önemini ve ruhsal yaşamımızda bilinçdışının büyük yerini ilk olarak açıkça ortaya koymasını kastediyorum. Bu teori, insanı evrenin merkezine koyan ve onun her güce erişebileceğini, herşeyi bilebileceğini savunan düşüncenin yanlışlığını kanıtladığı için, radikaldir ve önemlidir. Galile insanlara, dünyanın evrenin merkezinde olmadığını öğretmişti. Ama Freud'dan önce hiç kimse, bilinçli düşüncenin, insanın güvenebileceği tek silâhı olmadığını böylesine açık olarak ortaya koymamıştı. İnsanı akılcılığın gururundan kurtaran Freud, sorunun kökenine inerek, bizlere radikal sözüne gerçek anlamda nasıl uyulması gerektiğini göstermiştir. Onun en büyük buluşu, bilinçli düşüncemizin bize gerçek duygu ve düşüncelerimizin ancak bir bölümünü, o da bir tül perde arkasından gösterebildiğini ve gerçeği çoğu kez gizlediğini ortaya koyması olmuştur. Bizim bilinçli düşüncelerimiz, çoğunlukla bilincine varmak istemediğimiz bazı duygu ve isteklerimizin aklîleştirilmiş (akla uydurulmuş) biçimlerdir. Yani bilinçaltı istek ve güdüler kendilerini bilinçte, başka giysilere bürünmüş olarak gösterirler.

Freud'un bu buluşu, öncü bir nitelik taşımaktaydı ve insanlara içlerinde yaşadıkları toplumların yapısı hakkında büyük bilgiler getirmekteydi. Belki de böylelikle toplumları insanlığın gerçek ilgi ve istekleri doğrultusunda yeniden biçimlemek arzusunu doğuracaktı bu. Ama her ne kadar Freud'un düşüncesi devrimci bir potansiyele sahip olsa da daha sonraki tutumu bu potansiyelin tam olarak gerçekleştirilmesine engel olmuştur. Meslekdaşları ve kamuoyu onu, ondokuzuncu yüzyıl Avrupa orta sınıf tabularını sarsan cinsellik anlayışı yüzünden eleştirirken, bilinçdışı olgusunun keşfedilmesi, gerektiğinde değerlendirilmiyordu. Buna şaşırmamak gerek. Çünkü cinsellik konusunda büyük bir hoşgörü talebinde bulunmak, toplumları kökten değiştirecek etkiler taşımaktadır. Bunun ardından, katillere daha bir hoşgörür bakmak ve çocuklara da çok serbest bir eğitim uygulamak gerekecekti. Cinsellik üzerindeki bu yoğunlaşma, teorinin toplum eleştirisi taşıyan bölümünün daha az dikkat çekmesine yol açtı. Eğer bütün bu rahatsızlıklar cinsel sorunları çözememekten doğuyorsa, bir insanın tam gelişebilmesi için, ona engel olan ekonomik, toplumsal ve politik diğer faktörlere gerekli önemi vermemek de doğal olacaktır. Tam tersi, politik radikalizm bir nevroz belirtisi olarak ele alınabilir. Çünkü Freud ve öğrencilerinden bir çoğu için "liberal vatandaş", sağlıklı insan tipinin en iyi örne-

ğiydi. O zamanlar, sağ ya da sol radikalizm, nevrotik süreçlerin (özellikle Odipus kompleksinin) bir yansıması olarak açıklanıyordu. Bu durumda liberal orta sınıfın değer yargılarına uymayan her politik görüş, fazla düşünülmmeden, rahatlıkla nevrotik olarak adlandırılabilirdi.

Psikiyatristler de hastaları gibi, genellikle aynı şehirsiz entellektüel tabakadan, yani orta sınıftan geliyorlardı. Bir avuç psikiyatrist hariç tutulacak olursa, hiç birinin radikal politik görüşleri yoktu. Bunlar arasında en tanınmış olan Wilhelm Reich, cinselliğin engellenmesinin karşı - devrimci bir karakter doğuracağını, buna karşılık cinsel özgürlüğün devrimci ve ilerici eğilimleri geliştireceğini ileri sürüyordu. Bu düşüncesine dayanarak daha sonra, cinsel serbestliğin devrimci bir yönlendirmeye yol açacağını savunan teorisini geliştirdi. Ama bu inancında tamamen yanlış olmuş olduğu, sonraki gelişmelerde ortaya çıktı. Çünkü bu cinsel serbestlik, gitgide gerçekte tüketime yönelik davranışın bir uzantısı haline alıyordu. İnsanlara para, daha çok para harcamak eğitimi verildiğinde ve on dokuzuncu yüzyıldaki tasarrufun tersine, parayı tüketimde sarfetmek alışkanlığı geliştikçe, cinsel tüketimi de aynı biçimde desteklemek gerekecektir. Çünkü bu, tüketimin en kolay ve ucuz yoludur. O zamanlar tutucu çevrelerin sıkı bir cinsel ahlâk taraftarı olmaları, Re-

ich'i cinsel özgürlüğün tutuculuğa karşı bir eğilim yaratacağı inancına vardırmıştı ve bu yanlıştı. Tarih içindeki gelişme bizlere, cinsel özgürlüğün ancak insanların tüketime yönelik tutumlarını geliştirdiğini ve eğer etkili oluyorsa, politik radikalizmi de zayıflatıcı etki yarattığını göstermektedir. Ne yazık ki Reich, Marx'ı hem az tanıyor, hem de onu tam anlayamıyordu. Onu, ortaya koyduğu tavır nedeniyle bir "cinsel anarşist" diye niteleyebiliriz.

Freud, bir diğer noktada daha kendi zamanının küçük bir çocuğu olarak kalmıştır. İçinde yaşadığı toplumda, zenginliklerin çoğunu kendi yanlarına çeken bir azınlık, güçlerini zorlama yolu ve sansürle korumaktaydı. Freud bu toplum biçimini değişmez ve gerçek sanarak, ruh modelini de aynı şema üzerine oturtur: "Es" kültürsüz kitleleri sembolize ederken, "ben" ise kaliteli ve gelişmiş elit tabaka anlamına geliyordu. Tıpkı toplumsal modelde olduğu gibi "ben" yönetmek ve "es"e biçim vermek durumundadır. Eğer Freud sınıfsız ve özgür bir toplum yapısını tasarlayabilseydi, sanırım "ben" ve "es"i insan psişesinin iki evrensel kategorisi olarak düşünmekten de vazgeçerdi.

Psikanalizin reaksiyoner (engelleyici) bir hale gelmesi tehlikesine karşı alınabilecek en iyi önlem, politik ve dinsel ideolojilerin altında, hatta ardında yatan ve bilince çıkmayan

nedenleri bulup, ortaya koymaktır (1). Marx'ın burjuva ideolojisini eleştirirken toplum için ortaya koyduğu hizmeti, Freud kendi teorisi ile bireyler için gerçekleştirmiştir. Ama çoğu kez atlanan ve unutulmuş bir nokta var: Marx bu arada, kendi psikolojik görüşlerini de ortaya koyarak, Freud'u aşmış ve toplumsal bir psikolojinin temellerini oluşturmuştur. Marx cinsellik, açlık v.b. gibi doğuştan getirilen içgüdüler ile ihtiras, nefret, istifçilik ve sömürü gibi yaşam deneyi içinde kazanılan, yani bir toplumun üretici güçlerince belirlenen, bu nedenle de tarihsel süreç içinde değişebilecek güdüler arasında bir ayırım yapmasını bilmiştir (bak, K. Marx, İlk Yazılar).

Toplumsal duruma bağımlı bir özellik gösteren psikanalizin, radikal bir teoriden, liberal ve toplumla uyumu amaçlayan bir teoriye dönüşmesi kaçınılmazdı. Çünkü yalnız doktorlar değil, hastaları da aynı düzeyden ve burjuva denilen orta sınıftan geliyorlardı. Bir çok hasta daha insancıl, bağımsız ve öz-

(1): Sovyet komünistleri Freud'u, hasta toplumsal özelliklere pek ilgi göstermemesi yüzünden eleştirirler. Bence bu rahat bir akılcılaştırmadan başka birşey değildir. Vatandaşların, sistemin nasıl oluşturulduğunu farketmemeleri için onların beyinlerini yıkayarak, gerçekleri görmelerini engelleyen ve onları insancıl umutlarından koparmayı amaçlayan bir sistemin psikanalize yapacağı eleştiri, onun toplumsal gerçeklere az önem vermesi yönünde olamaz. Sanırım onları korkutan ve böylesi eleştirilere yönelten, psikanalizin, düşlerin ve aldatmacaların gerisindeki gerçekleri görmek konusunda insanlara yaptığı radikal hizmettir.

gür olmak yerine, yalnızca kendi sınıflarına özgü ortalama bir insanın çekeceği ya da çekmesi gerekli acılardan daha fazlasına katlanmak istemiyorlardı. Özgür bir insan olmayı değil, ki bu eleştirici ve yenilikçi olmalarına yol açar, başarılı bir vatandaş tipini kazanmak istiyorlar ve radikalizmin bedelini ödemek cesaretini gösteremiyorlardı. Çünkü böylesi bir seçim, sahip olmak eğilimi yerine, önce insan olmak ve olgunlaşmak anlamına gelir. Neden istesinler bunu? Çevrelerinde örnek olarak alınacak ve imrenilecek hemen hemen hiç bir mutlu insan göremiyorlar ki. Rastlanılan kişilikler, kaderleri ile uyuma girmiş ve bundan hoşnut olan kimselerdir. Bunların o dışa yansıyan huzurları da, genellikle yaşamlarında başarılı olup, başkalarının hayran olunmalarının bir sonucudur, kendi olgunluklarının değil. İşte hastalar böylesi kişilikleri kendilerine hedef olarak alırlarken, o amaca ulaştırıcı model rolünü takınan psikiyatristler de onlara, bol bol konuşup, anlatıkça hastaların arzuladıkları yere erişebileceklerini vaadediyorlardı. Gerçekten de yalnızca kendilerini dinleyen ve onlarla konuşmaya katılan bir insan bulmak bile, birçok hastaya olumlu yönde katkıda bulunuyordu. Ayrıca bunca deney ve yaşanmalar, artık o ortalama insanlarda bile bir değişme ve iyileşme sağlamıştı yıllar geçtikçe. Tabii yaşananlardan ve kendi deneylerinden öğrenemeyecek derece hasta olanlar dışındakiler için geçer-

liydi bu durum.

Politik açıdan biraz saf olanlar, "madem ki psikanaliz radikal ve değıştirici bir yöntem, o halde en çok sosyalist ve komünist ülkelerde yaygın olması gerek" diye düşünebilirler. Nitekim, bu bilim dalı devrimin başlarında Rusya'da oldukça yaygınlık ve popülarite de kazanmıştı. (Troçki'nin psikanaliz ve hele Alfred Adler'in teorisi ile yakından ilgilendiğı bilinmektedir.) Ama bu, Sovyetler Birliğı'nin devrimci sistemden bazı özellikler taşıdığı sürece devam etti. Stalin'ciliğın gelmesi ve devrimci toplum biçiminden, tutucu ve reaksiyoner bir topluma dönüş gösterilmesi ile psikanalize gösterilen ilgi giderek söndü. Günümüzde de durum aynıdır. Sovyetler, psikanalizi idealist olduğı, ekonomik ve toplumsal faktörleri dikkate almadığı ve burjuva ideolojisini yansıttığı için eleştirirler. Bunların doğru olan yanları vardır. Ama Sovyet ideologların yaptıkları, boş bir ağız kalabalığından başka bir şey değildir. Onların psikanalizde beğenmedikleri yönler, bu sayılan eksiklikler değil, tüm dogma ve ideolojilere karşı gösterdiği güvensizlik ve eleştirel tavrıdır. Ne yazık ki, psikanaliz bu "etteki bıçak" olmak özelliğini oldukça pahalıya ödemiştir. Temel araştırma alanı bireylerin kaderleri olan psikanaliz, bu konuyla ilgili olarak dikkatini daha çok erken çocukluk döneminde toplamış ve sosyo- ekonomik faktörlere gere-

ken önemi verememiştir.

Psikiyatristler de genellikle burjuva düşüncesini izlemişler ve onların felsefesi doğrultusunda, tüketim toplumlarının pratik gereklerini koruyan ve bunlara destek olan bir tutum içine girmişlerdir. Freud öğretisi, onun kendi inancına ters bir biçimde işlenmiş, nevrozların cinsel tatmindeki eksiklikten (bastırılma yoluyla) doğduğu ve ruhsal açıdan sağlıklı bir toplum için ön şartın, tam bir cinsel özgürlük olduğu ileri sürülmüştür. Bu anlayış, tüketim zihniyetinin her alanda zafer kazandığı anlamına gelir.

Freud'un tanımlamalarında son ve ciddi bir zayıflık daha gizlidir ki, bu da "gerçek" kavramının iki anlamlılığıdır. Kendi toplumsal sınıfından olan bir çok kimse gibi Freud da, kapitalist toplumun en gelişmiş ve en yüksek toplum biçimi olduğu kanısındaydı. Bu toplum biçimi "gerçek" sayılırken, diğer toplumsal sistemler ya ilkel ya da hayalci (ütopik) damgasını yiyorlardı. Günümüzde bu görüşü ancak, kendi propagandalarını yapmakla görevli olan uzmanlar ile politikaçılardan ya da buna inanıyor görünmek zorunda olanlardan başkası taşımıyor pek. Her gün daha fazla sayıda insan, kapitalizmin bir çok toplumsal biçimden yalnızca biri olduğuna ve bu toplumsal yapının, Orta Afrika'daki bir toplumsal yapıdan hiç de daha "gerçek" olmadığına inanmaktadır.

Düşünsel yapılar kurması açısından Freud bir dehaydı. Bu nedenle "düşünsel yapılar gerçeği yaratırlar" sözünü onun için kullanmak, hiç de abartılı olmayacaktır. Bu açıdan Freud, kendinin pek tanımamasına ve bilmesine rağmen, iki ayrı bilgi kaynağı ile yakınlık gösterir. Bunlardan biri Talmud, diğeri ise Hegel'in felsefesidir.

KAYNAKLAR

- Anmacher, P. : On the Significance of Freud's Neurological Backround** (Freud'un Nörolojik Temellerinin Önemi Üzerine). Psychological Issues, Seattle 1962 (Universtiy of Washington Press) içinde.
- Benveniste, E. : Problemes de Linguistique General** (Genel Dilbilimin Sorunları), Paris 1966 (Ed. Gallimard). Almanca: **Probleme der allgemeinen Sprachwissenschaft**, München 1974 (List Verlag).
- Fenichel, O. : Die Kritik am Begriff des Todestriebes** (Ölüm İçgüdüsü Kavramının Eleştirisi). **Psychoanalytische Neurosenlehre** (3 Cilt), 1. Cilt içinde, S. 90-92. Olten/ Freiburg 1974 (Walter Verlag). İngilizce: **Critism of the Concept of a Death Instinct. The Psychoanalytic Theory of Neurosis, The Collected Papers of Otto Fenichel** (2 Cilt), 1. Cilt içinde, S. 59-61. New York 1945 (W. W. Norton and Co.).
- Freud, S. : Gesammelte Werke** (G. W.) (Tüm yapıtları). Ciltler 1-17, London 1940-1952 (Imago Publishing) ve Frankfurt 1960 (S. Fischer Verlag). **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Fre-**

ud (S. E.), Ciltler 1-24, London 1953-1974 (The Hogart Press). **Sigmund Freud. Studienausgabe** (Stud.) (Sigmund Freud. Bir İnceleme). Ciltler 1-10 ve Ergänzungsband (Ek Cilt), Frankfurt 1969-1975 (S. Fisher Verlag)

- **1897 : Brief an Fliess vom 14.11. 1897** (Fliess'e 14.11.1897 tarihli mektup). S. Freud, 1950 içinde, S. 224-249.
- **1898 b : Zum psychologischen mechanismus der Vergesslichkeit** (Unutma Olayının Psikolojik Mekanizması). G. W. Cilt 1, S. 517-527 ve S. E. Cilt 3, S. 287-297.
- **1899 a: Über Deckerinnerungen** (Bas-tırılmış Anılar Üzerine). G.W. Cilt 1, S. 529-554 ve S. E. Cilt 3, S. 301-322.
- **1900 a : Die Traumdeutung** (Rüya Yorumu). G. W. Cilt 2 ve 3 ve S. E. Cilt 4 ve 5.
- **1901 b : Zur Psychopathologie des Alltagslebens** (Günlük Yaşamın Psikopatolojisi). G.W. Cilt 4, S.5-310 ve S. E. Cilt 6, S. 1-279.
- **1905 d : Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie** (Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme). G. . Cilt 5, S.27-145 ve S. E. Cilt 7, S. 123-243.
- **1905 e : Bruchstücke einer Hysterie - Analyse** (Bir Histerik Olay Çözümleme-

- sinden Bölümler). G. W. Cilt 5, S. 161-268 ve S. E. Cilt 7, S. 1-122.
- **1908 b : Charakter und Analerotik** (Karakter ve Anal Bölge Erotizmi). G. W. Cilt 7, S. 201-209 ve S. E. Cilt 9, S. 167-175.
 - **1914 c : Zur Einführung des Narzissmus** (Narsizme Giriş). G. W. Cilt 10, S. 137-170 ve S. E. Cilt 14, S. 67-102.
 - **1918 b : Aus der Geschichte einer infantilen Neurose** (Bir Çocukluk Nevrozunun Öyküsü). G. W. Cilt 12, S. 27-157 ve S. E. Cilt 17, S. 1-122.
 - **1920 g : Jenseits des Lustprinzips** (Haz İlkesinin Ötesi). G. W. Cilt 13, S. 1-69 ve S. E. Cilt 18, S. 1-64.
 - **1921 c : Massenpsychologie und Ich-Analyse** (Kitle Psikolojisi ve Ben'in Çözümlemesi). G. W. Cilt 13, S. 71-161 ve S. 65-143.
 - **1923 b : Das Ich und das Es** (Ben ve O Şey) G. W. Cilt 13, S. 235-289 ve S. E. Cilt 13, S. 235-170.
 - **1924 c : Das ökonomische Problem des Masochismus** (Mazoşizmin Ekonomik Sorunu). G. W. Cilt 13, S. 369- 383 ve S. E. Cilt 19, S. 155-170
 - **1925 e : Die Widerstände gegen die**

Psychoanalyse (Psikanalize Karşı Olan Görüşler). G. W. Cilt 14, S. 97- 110 ve S. E. Cilt 19, S. 213- 222.

- **1926 d : Hemmung, Symptom und Angst** (Engellenme, Belirtiler ve Korku). G. W. Cilt 14, S. 111- 205 ve S. E. Cilt 20, S. 75-172.
- **1926 e : Die Frage der Laienanalyse** (Bilgisizlerin Çözümleme Yapması Sorunu). G. W. Cilt 14, S. 207- 286 ve S. E. Cilt 20, S. 75-123.
- **1930 a : Das Unbehagen in der Kultur** (Uygarlık ve Rahatsızlıkları). G. W. Cilt 14, S. 419-506 ve S. E. Cilt 21, S. 57-145.
- **1933 a : Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse** (Psikanalize Giriş Konferansları Yeni Dizisi). G. W. Cilt 15, S. 1-197 ve S. E. Cilt 22, S. 1-182.
- **1933 b : Warum Krieg?** (Neden Savaş?). G.W. Cilt 16, S. 11-27 ve S. E. cilt 22, S. 195-215.
- **1937 c : Die endliche und die unendliche Analyse** (Sonlu ve Sonsuz Analiz). G. W. Cilt 16, S. 57- 99 ve S. E. Cilt 23, S. 209-253.
- **1940 a : Abriss der Psychoanalyse** (Bir Psikanaliz Taslağı). G. W. Cilt 17, S. 63-

138 ve S. E, clit 23, S. 139-207.

- **1950 : Aus den Anfängen der Psychoanalyse** (Psikanalizin Başlangıcından). London 1950 (Imago Publishing Co.).

Fromm, E. : Über Methode und Aufgabe einer Analytischen Sozialpsychologie: Bemerkungen über Psychoanalyse und historischen Materialismus (Analitik Sosyal Psikolojinin Yöntemi ve İşlevi Üzerine: Psikanaliz ve Tarihsel Maddecilik Üzerine Notlar). Zeitschrift für Sozialforschung içerisinde, Leipzig, 1, 1932, S. 28-54 (Hirschfeld Verlag).

- **1941 a : Escape from Freedom** (Hürriyetten Kaçış). New York 1941 (Farrar and Rinehart). Almanca: **Die Furcht vor der Freiheit**, Frankfurt 1966 (Europäische Verlagsanstalt).

- **1951 a : The Forgotten Language. An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths** (Unutulmuş Dil. Rüyaların, Masalların ve Mitosların Anlaşılmasına Giriş). New York 1951 (Rinehart and Co.). Almanca: **Märchen, Mythen, Träume. Eine Einführung zum Verständnis von Träumen, Märchen und Mythen**, Zürich 1959 (Diana Verlag). Türkçesi: **Rüyalar, Masallar, Mitoslar**. İstanbul 1992. (Arıtan Yayınevi)

- **1955 a : The Sane Society** (Aklı Başında Toplum). New York 1955 (Rinehart). Almanca: **Der moderne Mensch und seine Zukunft. Eine sozialpsychologische Untersuchung**, Frankfurt 1960 (Europäische Verlagsanstalt).
- **1959 a : Sigmund Freud's Mission. An Analysis of His Personality and Influence** (Sigmund Freud'un İşlevi. Kişiliğinin ve Etkilerinin Çözömlenmesi). New York 1959 (Harper). Almanca: **Sigmund Freuds Sendung**, Frankfurt 1967 (Ullstein Verlag).
- **1963 e : C. G. Jung. Prophet of the Unconscious. A Discussion Of "Memories, Dreams, Reflexions" by C. G. Jung** (C. G. Jung. Bilinçdışının Peygamberi. Anılar, Rüyalar ve Çağrışımlar Üzerine Bir Tartışma).Yayımlayan Aniella Jaffé. Scientific American içinde, New York 209 (1963), S. 283-290.
- **1968 h : Marx's Contribution to the Knowledge of Man** (Marx'ın İnsan Bilime Katkısı). Social Science Information içinde, Den Haag 7 (1968) No: 3, S. 7-17. Almanca: **Marx' Beitrag zur Wissenschaft vom Menschen**. E. Fromm'un 'Analytische Sozialpsychologie und Gesellschaftstheorie' adlı kitabından. Frankfurt 1970, S. 145- 161 (Suhrkamp Taschenbuch Ver-

lag).

— **1973 a : The Anatomy of Human Destructiveness** (İnsan Yıkıcılığının Anatomisi). New York 1937 (Holt, Rinehart and Winston). Almanca: **Anatomie der menschlichen Destruktivität**, Stuttgart 1976 (Deutsche Verlagsanstalt).

— **1976 a : To Have or To Be?** (Sahip Olmak ya da Olmak). New York/ London 1976 (Harper and Row). Almanca: **Haben oder Sein. Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft**, Stuttgart 1976 (Deutsche Verlagsanstalt). Türkçe: **Sahip Olmak ya da Olmak**, İstanbul 1993 (Aritan Yayınevi)

Gardiner, M. (Yayımcı): **The Wolf-Man by the Wolf-Man** (Kurt Adam, Kurt Adam ile Birlikte). New York 1971 (Basic Books). Almanca: **Der Wolfsmann**, Frankfurt 1972 (S. Fischer Verlag).

Holt, R. R. : A Rewiew of Some of Freud's Biological Assumptions and Their Influence of His Theories (Freud'un Bazı Biyolojik Varsayımları ve Bunların Teorisine Etkileri Üzerine Bir Araştırma). N. S. C. Lewis'in yayımladıkları, Psychoanalysis and Current Biological Thought içinde. Madison 1965, S. 93-124 (University of Wisconsin Press).

Jones, E. : The Life and Work of Sigmund

Freud (Sigmund Freud'un Yaşamı ve Yapıtı). 3. Cilt, New York 1957 (Basic Books). Almanca: **Das Leben und Werk von Sigmund Freud**, 3 Cilt. Bern / Stuttgart 1960-1962 (Huber Verlag).

Pratt, J. : Epilegomena to the Study of Freudian Instinct Theory (Freud'un İçgüdü Teorisi Araştırmaları Üzerine). International Journal of Psychoanalysis içinde, London 39 (1958), S. 17 ve sonrası.

Robert, C. : Ödipus, Berlin 1915 (Weidmannsche Buchhandlung).

Schachtel, E. : Memory and Childhood Amnesia (Hafıza ve Çocukluk Dönemi Unutkanlığı). Psychiatry dergisi içinde, Washington 10 (1947) No: 1.

Schneidewin, F. W. : Die Sage vom Ödipus (Odipus Efsanesi). Abhandlung der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen içinde, Cilt 5, Göttingen 1852 (Diederich Verlag).

Sophokles: The Complete Greek Drama (Toplu Yunan Dram Sanatı) Yayımlayanlar, Whittney J. Oates ve Eugene O'Neill, New York 1938 (Random House).

— **1957 : Die Tragödien** (Trajediler). Çeviren ve yayıma hazırlayan, Heinrich Weinstock, Stuttgart 1957 (Kröner Verlag).

— **1974 : Antigone**. Çeviren, hazırlayan ve

yayımlayan, Wolfgang Schadewaldt, Frankfurt 1974 (Suhrkamp Taschenbuch Verlag).

KÜÇÜK SÖZLÜK

Anal Dönem : Çocuktaki cinsel dönemlerden ikincisi. Önce oral (ağız) evresinden geçen çocuk, on sekizinci aydan sonra anal (anüs bölgesi) cinselliğine geçer. Üç yaşına kadar süren bu evreden sonra, genital (cinsel organlara bağlı olan) dönem ortaya çıkar.

Bastırma : Otomatik bir yasaklama işlemidir. Kişisel istekler, heyecanlar, acılar, bazı düşünceler ve es'ten kaynaklanan denge-siz güdüler, üst-ben aracılığıyla geri itilir, bilince çıkması önlenir.

Ben : Benlik diye de adlandırılabilen olan bu bölüm, es ile üst-ben arasında kalır. Çalışması bilinçlidir ve dış gerçek ile iç gerçeğin (es ve üst-ben'in) çelişik istekleri arasında bir uyum kurmaya yöneliktir. Görevi, organizmanın gerçeğe uydurulması, sınırsız içgüdülerin aşırılığının vicdan ve ahlâk açısından denetlenmesidir. (İngilizce: Ego, Almanca: Das Ich).

Bilinç : Kişinin kendi varlığı ve davranışları hakkındaki duygusu, bunların farkında oluşu. Dış varlıklar hakkındaki bilgi. Freud'a göre ben'in fonksiyonları bilinçlidir ve bilinç, ben'in dış dünya ile iç dünya arasındaki uyumu arayışından oluşan psikik bir alandır. (İngilizce: Consciousness,

Almanca: Das Bewusstsein).

Bilinçaltı : Bilincin dışındaki olay ve olgular. Genellikle içe itilmiş, bastırılmış ve bilinçce çıkamayacak derecedeki zayıf algılar ile izlenimler, bilinçaltının içeriğini oluştururlar. Buna bilinçdışı da denilebilir. Ama bilinçaltının bilinçdışından farkı, bilinç düzeyine çıkmadığı halde, bilinçli yaşamı etkileyebilmesidir. Nitekim birçok ruhsal hastalığın nedeni, bilinçaltı etkileridir. (Almanca: Das Unterbewusstsein).

Bilinçdışı : Davranış üzerine etki yapan, ama bilinçli düşünce ile pek farkına varılmayan süreçlere verilen ad. Eğilimler, otomatik alışkanlıklar gibi bilinci etkileyen öğelerin yer aldığı ya da Jung'un tanımladığı doğa ötesi ile ilişkilerin kurulduğu alan. Bilinçdışında genellikle öznel yanın eksikliği görülür. Yani bu etkiler kişilere özgü değil, geneldirler. Ama çoğu kez bilinçaltı sözü ile eşanlamlı olarak kullanılır. (Almanca: Das Unbewusste).

Ekonomik : Davranış biçimlerinin sayıca gözönüne alındığı psikanalitik görüş. Bu görüşte, deneysel ve fizyolojik tekniklerle birlikte uygulanan ölçme işlemleri ile davranışların nedenleri hakkında bilgi edinilmeye çalışılır.

Eros : Yunan mitolojisinde aşk Tanrı'sı. Freud kendi teorisinde, cinsel eğilimler ve

bunlardan doğan isteklerin tümü anlamında kullanmıştır.

Es : Türkçe'de zamirler erkek ve dişi olarak ayrılmazlar. Ayrıca cinssiz (nötr) zamirler de yoktur. Almanca'daki cinssiz zamir olan "es"i İngiliz'ler Lâtince "id" (o şey), Fransız'lar ise "ça" (bu, şu) diye karşılamışlardır dillerinde. Bizde karşılığı olmayan bu sözcüğe "o şey" ya da "şu" demek en akla yakın düşüncedir.

Fetiş : Fetişizm içgüdüsel bir sapıklıktır. Burada cinsel tatmin belli bir nesneyi (fetişi) görmek veya ona dokunmakla sağlanabilir. Çorap, ayakkabı, kadın iç çamaşırı gibi şeylere yönelebilen bu eğilim, nekrofili gibi sapıklıklar da, ölümlerle yapılan cinsel ilişkiyle tatmin olma gibi aşırı biçimlere de bürünebilir.

Genital dönem : Cinsel organlar ve bölgelerde yoğunlaşan cinsel istek duymak biçimi ve evresi. Oral (ağız), anal (anüs) dönemlerinden sonra, yaklaşık üç yaşlarında çocuklardaki cinsel istek genital bölgelerde duyulmaya başlanır.

Hadımlaştırılma kompleksi : İğdiş edilme kompleksi de denilen bu kompleks, yasak dürtülerin veya eylemlerin cezası olarak, üreme organının ya da ona eşdeğerde bir bölümün zarara uğratılması veya yok edilmesi korkusundan kaynaklanır.

Halüsinasyon : Gerçekte olmayan bir şeyi var farzetmek; hayal, sanrı.

Haz ilkesi : Bu ilkeye göre organizma, "es" aracılığı ile düzensiz ve dengesiz bir biçimde tatmin aramaya ve de acıdan kaçmaya çalışır. (İngilizce: Pleasure Principle, Almanca: Lustprinzip).

Histeri : Bedensel fonksiyonel belirtilerle (sinir buhranları, taşkınlıklar) dışa vuran nevroz, aşırı coşkunluk.

İncest : Aile içi cinsel ilişki yasağı. (Almanca: Inzest).

Libido : Dar anlamda cinsel tatmin aranması. Freud'a göre ben (narsizm Libido'su) ile nesneler (nesnel Libido) arasında bölüştürülen yaşam içgüdülerinin enerjisi. Geniş anlamda aşk. Cinsellikten doğan ve normal yetişkinlerde üreme amacıyla birleşen enerji.

Mani-depresif : Ahlâk ve toplum setlerini kırmaya yönelen şiddetli bir coşkunlukla kendini belli eden akıl hastalığı. Tersî, kendini suçlamak ve içine kapanmak biçiminde beliren melânkolidir.

Mazoşizm : Haz almanın manevî ve fiziksel acılarla elde edilmesi arzusu. Fiziksel belirişinde, kişi kendini aşağılatıp, kırbaçlatarak tatmin bulur. Karşıtı sadizmdir.

Megolomani : İnsanın kendi fiziksel ve ruh-

sal özelliklerini olduğundan büyük ve değerli sayması, büyükmek tutkusu.

Motivasyon : Bir kişinin davranışlarını belirleyen dinamik faktörlerin bütünü. Herhangi bir davranışa yönelten iç ve dış etkiler.

Nevroz : Bir çeşit akıl hastalığı. Hasta ruhsal bir çatışmanın varlığını açıkça hisseder ve bundan acı duyar. Buna karşı bir savunma süreci geliştirir. Bu arada kişiliğinde hafif bir bozulma olur. Freud'a göre nevroz, hastayı cinsel hayatın ilkel evrelerine geri götüren içgüdüsel baskılar üzerine ortaya çıkan bunalıma karşı, kişinin savunma araçlarını harekete geçirmesinden sonra oluşur. Aslında nevroz, içgüdüler ile savunma mekânizmaları arasındaki çatışmaya dayanabilmek için, kişinin bir denge kurma çabasıdır.

Narsizm : Kendini sevmek, kendine aşık olmak. Libido denilen cinsel enerjinin, dış nesnelere yönelmek yerine, öznenin kendisini sarması. Kişinin cinsel gelişmesinin geri bir döneminde kalması ya da oraya bir geri dönüş olarak da tanımlanabilir.

Nekrofilî : Ölülerle cinsel ilişki kurmak biçiminde ortaya çıkan bir cinsel sapıklık. Fetişizmin açıklaması ile karşılaştırınız.

Oral dönem : Freud'a göre çocuk cinselliğinin ilk aşamasıdır. Bu evrede ağız ve du-

daklar haz verici, şehvet uyarıcı bölgedir. Erken ağız (oral) aşaması emme, sonraki aşama ise, dişlerin çıkması ile nesneyi ısırıp, parçalama ve bedenine içine alma biçiminde görülür. Bilindiği gibi çocukta on sekizinci aydan sonra anal (anüs), üç yaşından sonra da genital dönem cinselliği başlar.

Paranoya : Olaylardan ve davranışlardan kötü anlam çıkartmak, vehimlere, korkulara, şüphelere kapılmak biçiminde ortaya çıkan akıl hastalığı. Sayıklama, kovalanma ve eziyete uğrama korkusu en yaygın görülen belirtileridir.

Post-hipnotik telkin : Hipnotik uyku içindeki bir kimseye uyandıktan sonra bazı şeyleri yapıp, yapmaması telkin edilebilir. O kimse uyandıktan sonra hiç bir şey hatırlamaz, ama yeri ve zamanı gelince emri yerine getirir. Bu mekanizmanın inceliği, ruhun hipnoz içinde canlı (uyanık) olması ve ona her türlü emri vermenin mümkün olmamasındadır. Örneğin uyku içinde verilmek istenen emri ruh kabul etmeyebilir. Yani kendi istek ve eğilimi olmadan, birisine bu yolla ve onun iradesi dışında birşey yaptırmak mümkün değildir.

Psikoz : Nevrozlar dışında kalan bütün akıl hastalıkları. Nevrozdan farklı olarak, hasta bu durumda düşüncelerinin gerçek ve

normal olduğuna inanır.

Sadizm : Cinsel tatminin ilişkide bulunulan eşe acı vermek, eziyet etmek ile sağlanması. Genel anlamıyla, bir saldırganlık eylemidir ve mazoşizmin karşıtıdır.

Saldırganlık : Birine saldırmaya yatkınlık. Freud bunu, Libido ile birleşen ve sadizmi oluşturan bir yıkma içgüdü (Destructiveness) olarak kabul etmiştir. (Almanca: Die Agression).

Sansür : Ben ve üst-ben'in tehlikeli dürtü ve içgüdülere karşı uyguladıkları baskı ve denetim yöntemi. Böylelikle bilinçdışı içgüdüler bilince çıkmak istediklerinde, tıpkı rüyalarda olduğu gibi, yer değiştirme, karşı anlama bürünme ve sembolleştirme gibi biçim değiştirip, maske takmak zorunda kalırlar. Yani sansür, bilince yalnızca istenilen içgüdülerin çıkmasına ya da istenmeyenlerin, ancak biçim değiştirerek yansımalarına izin verir.

Semptom : Belirti, araz. Hastalığın kendini belli etme biçimi.

Somatik : Bedenle ilgili olan, bedensel.

Şizofreni : Ruhsal fonksiyonların dağılıp, ayrışması ile beliren bir akıl hastalığı. Bir yandan düşünce akışı duraklar, kesiklikler başlar ve davranışlar arasında bir bütünlük kalmazken, öte yandan da hasta

dış dünya ile ilgisini keserek, içine kaplanır.

Talmud : Yahudilik dininde dinsel yasaların yorumlarını ve bu yasalara göre yeni sorunların çözümlerini kapsayan derleme yapıt. İslâm dininde Kuran'ın daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve onu halkın anlayacağı düzeye, onların tanıdıkları olay ve örneklere indirgemek demek olan Hadis'lerle düzenleme yapılması gibi, Talmud da Tevrat'ın daha iyi anlaşılıp, uygulanmasını sağlamak için hazırlanmıştır.

Tekrarlama : Her tür heyecan verici yaşantının, sembolik eşdeğerler biçiminde tekrarlanması. Freud'a göre tekrarlama, biyolojik temele oturtulmuş bir psikolojik ilkedir. Haz ilkesinden üstün olan bu ihtiyaç, kendini zorlayıcı ve baskı yapıcı biçimlerde belli eder.

Terapi : Tedavi.

Üst-ben : Ben'in üzerinde yer alır, onu denetler, eleştirir ve es'den gelen içgüdülere karşı koymaya zorlar. Bir diğer deyişle, anne-baba ve toplumun içimizde yer etmiş olan bölümüdür. (İngilizce: Super ego, Almanca: Das Überich).

Yansıtma : Psikanalitik bir tedavi süresince hastanın doktoruna karşı sevgi ve düşmanlık gibi, karşıt duygular geliştirmesi. Freud'a göre bu duygular, o anda gerçek-

ten doktorun kişiliğine karşı yönelmez. Hasta, anne ve babasına karşı duyduğu duygularını, yeniden bir çocuk olduğu psikanalitik tedavi sırasında doktoruna yansıtarak, onu ebeveyni ile özdeşleştirir. Aktarma da denilir. (İngilizce: Transference, Almanca: Die Übertragung).

Yüceltme : Bencil ve maddesel içgüdüleri ve eğilimleri, bencil olmayan ve manevî amaçlara yöneltmek. Ya da Libido'nun kaba enerjisini yüksek hedeflere, sanata, dine ve çalışmaya dönüştürmek.

